

Hemslöjd

kulturarbete

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

sysselsättning

Betänkande av 1977 års hemslojdsutredning

SOU 1979:77

A photograph of a wicker chair with a plaid blanket draped over it. The chair is made of light-colored wicker, and the blanket has a dark green and white plaid pattern. The background is a wooden wall.

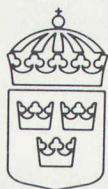
Hemslöjd

kulturarbete
produktion
sysselsättning

Betänkande av 1977 års hemslojdsutredning

SOU 1979:77

1499
46

Statens offentliga utredningar
1979:77
Industridepartementet

Hemslöjd

– kulturarbete, produktion,
sysselsättning

Betänkande av 1977 års hemslöjdsutredning
Stockholm 1979

Omslagsbilder Key L Nilson

Bilderna föreställer: Förningsduk från Lönneberga socken, Kalmar län (i förningsduken knöt gästen in den mat som medfördes till kalas).

Slöjdaren Bengt Lidström, Grisbacka, Umeå, i arbete i sin snickarbod. Skålar och fat ur Bengt Lidströms produktion.

Omslagsarrangemang Håkan Lindström

Omslagsrepro Repronik AB, Göteborg

ISBN 91-38-05102-8

ISSN 0375-250X

Gotab, Kungälv 1979

Till statsrådet och chefen för industridepartementet

Genom beslut den 30 juni 1977 bemyndigade regeringen chefen för industridepartementet, statsrådet Åsling, att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av gällande riktlinjer för det statliga stödet till hemslöjden. Med stöd av detta bemyndigande förordnades riksdagsledamoten Anna Eliasson (c) till särskild utredare. Som experter att biträda utredaren förordnades förste hemslöjdskonsulenten Brita A:dotter Sundblad, statens industriverk, rektorn Greta Johansson, Sätergläntan, Hemslöjdens gård, Insjön, spinnrocksmakaren Erik Hansson, Föllinge samt departementssekreteraren Bo Strömgren, industridepartementet. Som sekreterare förordnades studiesekreteraren Catharina Ahlén. Nämnda förordnanden har gällt fr. o. m. den 1 oktober 1977. Fr. o. m. den 1 juli 1979 har experten i utredningen Brita A:dotter Sundblad även fullgjort sekreterarfunktioner. Solveig Viklund har under tiden den 17 april 1978 – den 11 februari 1979 biträtt utredningen som kontorist.

Utredaren har under utredningsarbetet använt namnet 1977 års hemslöjdsutredning.

I direktiven angavs att utredaren borde överväga om det statliga stödet även i fortsättningen bör begränsas till den ideella hemslöjdsverksamheten. Utredaren skulle vidare överväga läns hemslöjdskonsulenternas verksamhetsområde, organisation och utbildning samt ta ställning till frågan om huvudmannaskapet för nämnda konsulenter. Frågan om driftsbidrag till Sätergläntan, Hemslöjdens gård, har utgjort ytterligare ett utredningsområde enligt direktiven. Åt utredaren uppdrogs vidare att bedöma möjligheterna till ett framtida statligt stöd till hemslöjdssammanslutningar som inte är knutna till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund. Slutligen skulle övervägas om statens industriverk även fortsättningsvis borde vara den centrala myndigheten för hemslöjdsfrågor. Utredaren gavs dessutom möjlighet att ta upp även andra frågor med direkt anknytning till hemslöjden.

1977 års hemslöjdsutredning får härmed överlämna sitt betänkande Hemslöjd – kulturarbete, produktion, sysselsättning. Uppdraget är därmed slutfört.

Betänkandet är uppdelat i två huvuddelar. Den första delen är en allmän bakgrundsbeskrivning. Den andra delen innehåller utredarens bedömningar och förslag.

Stockholm i oktober 1979

Anna Eliasson

/Catharina Ahlén

THE HISTORY OF THE
 COUNTY OF ...

The first part of the history of the county of ... is the history of the ... which is the history of the ...

The second part of the history of the county of ... is the history of the ... which is the history of the ...

The third part of the history of the county of ... is the history of the ... which is the history of the ...

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	9
Kapitel 1 <i>Utredningsuppdraget m. m.</i>	25
1.1 Direktiven	25
1.2 Till utredningen inkomna skrivelser	27
1.3 Utredningsarbetet	27
I Allmän bakgrund	29
<hr/>	
Kapitel 2 <i>Hemslöjd – definitioner och utgångspunkter</i>	29
Kapitel 3 <i>Hemslöjd, samhälle och samhällsstöd</i>	33
3.1 Hemslöjd i historiskt perspektiv	33
3.2 Tidigare utredningar på hemslöjdens område	35
3.3 Samhällets stöd till hemslöjd idag	38
Kapitel 4 <i>Hemslöjdsföreningarnas och slöjdarnas organisationsarbete</i>	41
4.1 Organisationernas framväxt	41
4.1.1 Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund	42
4.1.2 Riksföreningen Svenska Slöjdare	43
Kapitel 5 <i>Slöjdandets omfattning</i>	45
5.1 Allmänt	45
5.2 Utredningens enkät om slöjdandets omfattning m. m.	47
5.3 Lokala och regionala slöjdarinventeringar	50
5.4 Sammanfattning och slutsatser	51
Kapitel 6 <i>Hemslöjden och hemslöjdsrörelsen i övriga nordiska länder</i>	53
6.1 Inledning	53
6.2 Danmark	53
6.3 Finland	54
6.4 Island	56
6.5 Norge	56
6.6 Gemensamma drag samt skillnader i nordisk hemslöjdsverk- samhet	58
6.7 Det nordiska samarbetet	60

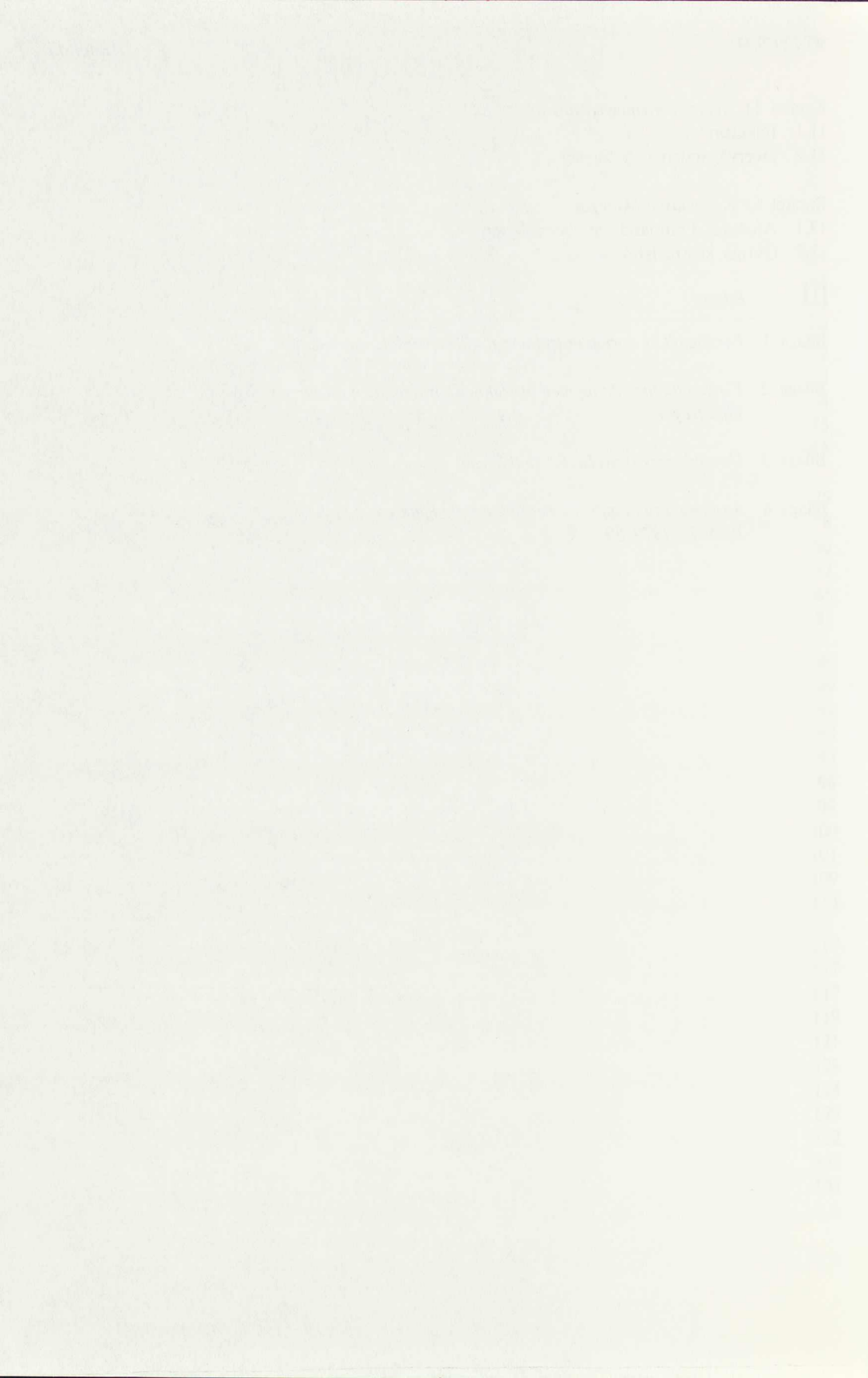
II	Bedömningar och förslag	63
<hr/>		
	Kapitel 7 <i>Hemslöjdens roll i framtiden – utredningens grundsyn</i>	63
7.1	Vad är karaktäristiskt för hemslöjd?	63
7.2	Hemslöjdens roll i framtiden	65
	Kapitel 8 <i>Hemslöjdsverksamhet och samhällsstöd</i>	69
8.1	Hemslöjd som kulturarbete och produktion	69
8.1.1	Inledning	69
8.1.2	Vägen från råvara till försäljning	69
8.1.3	Marknadsföringen och försäljningen	72
8.1.4	Slöjdarna som yrkesgrupp	73
8.1.5	Arbetet att sprida och utveckla hemslöjdsintresset	74
8.2	Överväganden och förslag	75
8.2.1	Inledning	75
8.2.2	Närings-, regional- och sysselsättningspolitiskt stöd till hemslöjdsverksamhet	75
8.2.3	Hemslöjden och insatserna inom kulturpolitikens ram	78
8.2.4	Sameslöjdens speciella förhållanden	80
8.2.5	Vissa särskilda frågor	82
8.2.6	Hemslöjden och organisationsarbetet	85
8.2.7	Anslaget Främjande av hemslöjden	87
	Kapitel 9 <i>Hemslöjdskonsulentverksamheten</i>	89
9.1	Bakgrund och historik	89
9.2	Konsulentverksamheten idag	91
9.3	Länshemslöjdskonsulenterna	93
9.3.1	Verksamhetsinriktning och organisation	93
9.3.2	Erfarenheter och synpunkter	96
9.3.3	Kostnadsansvar	99
9.4	Övriga konsulenter på länsnivå	100
9.5	Överväganden och förslag	101
9.6	Konsulentinsatser inom speciella slöjdområden	109
9.7	Överväganden och förslag	113
	Kapitel 10 <i>Utbildning inom hemslöjdsområdet</i>	117
10.1	Utbildningen av hemslöjdskonsulenter	117
10.1.1	Bakgrund	117
10.1.2	Överväganden och förslag	119
10.2	Sätergläntan	121
10.2.1	Bakgrund	121
10.2.2	Sätergläntans kursverksamhet idag	124
10.2.3	Överväganden och förslag	129
10.3	Viss övrig utbildningsverksamhet	132
10.3.1	Utbildning till aktivt slöjdande	132
10.3.2	Överväganden och förslag	137

Kapitel 11 <i>Centralt myndighetsansvar</i>	141
11.1 Bakgrund	141
11.2 Överväganden och förslag	142

Kapitel 12 <i>Kostnadsberäkningar</i>	145
12.1 Anslaget Främjande av hemslöjden	145
12.2 Övriga kostnadsfrågor	147

III *Bilagor*

Bilaga 1 <i>Förslag till ny normalinstruktion för läns-hems-löjds-konsulenter</i>	149
Bilaga 2 <i>Förslag till förordning med instruktion för nämnden för hem-slöjds-frågor</i>	155
Bilaga 3 <i>Utredningens skrivelse om linodlingen</i>	159
Bilaga 4 <i>Anslaget Främjande av hems-löjden budgetåren 1975/76-1979/80</i>	165

Sammanfattning

I Allmän bakgrund (kapitel 2-6)

I *kapitel 2* behandlas vissa utgångspunkter och begrepp. Vid mitten av 1800-talet började slöjdandet i hemmen att kallas för *hemslöjd*. Detta hängde samman med industrialismens genombrott och att en kulturell rörelse började bildas kring hemslöjden som produktionsform.

Av tradition kan slöjdandet inom hemslöjdsområdet delas in i två huvudgrupper, *husbehovsslöjdande* och *saluslöjdande*. Till dessa två huvudgrupper kan läggas *slöjdande som skapande och aktiverande verksamhet på fritid* samt *slöjdande i terapisyfte*.

Karaktäristiskt för hemslöjden är att slöjdtillverkningen helt eller delvis är en manuell tillverkning, ett handens arbete. Slöjdandet påverkas av vardagliga behov samt praktisk funktionsduglighet och estetiska kvaliteter hos slöjdprodukten. Slöjden kan i huvudsak delas in i två områden: *mjuk slöjd* (textil slöjd, läder- och skinnarbeten m. m.) och *hård slöjd* (träslöjd, smide och metallslöjd, rotslöjd m. m.). Ett särbegrepp är sameslöjden.

I *kapitel 3* ges en bakgrund till dagens hemslöjdsverksamhet och samhällets syn på hemslöjden. Hemslöjd till husbehov och till avsalu är av mycket gammalt datum. Fram till 1800-talets mitt var hemmen landets största tillverkare av alla de varor som behövdes till kläder, föda, utrustning i bostaden, redskap och transportmedel. Industrialismens genombrott följdes av en tillbakagång för hemslöjden. De svåra missväxtåren under slutet av 1860-talet och början av 1870-talet ledde emellertid till att hemslöjdens betydelse omvärderades. Det kom att framstå som en samhällelig uppgift att skapa ökade försörjningsmöjligheter genom att främja hemslöjden, som betraktades som främst en binäring till jordbruket.

I *kapitel 4* beskrivs hemslöjdsföreningarnas och slöjdarnas organisationsarbete. De insatser som gjordes för hemslöjden under senare hälften av 1800-talet ledde fram till bildandet av den första hemslöjdsföreningen vid sekelskiftet. Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) bildades år 1912. Riksförbundet omfattar idag 53 hemslöjdsföreningar med sammanlagt ca 11 000 individuellt anslutna medlemmar. Riksföreningen Svenska Slöjdare (RSS) bildades år 1966 som en särskild organisation för slöjdare.

I *kapitel 5* redovisas en enkät utredningen genomförd under våren 1978 om bl. a. slöjdandets omfattning. Enkäten riktade sig till samtliga länshemslöjdskonsulenter och till sameslöjdskonsulenterna. Sammantaget tyder konsulenternas uppgifter på att antalet saluslöjdare i landet är 13 000

eller fler. Enbart via hemslöjdsorganisationerna försäljs slöjd från närmare 2 900 slöjdare. Sameslöjdskonsulenterna uppger sig ha kontakt med, eller kännedom om, 640 sameslöjdare som slöjdar på hel- eller deltid och är beroende av slöjden som inkomstkälla eller av själva slöjdprodukterna. Av dessa är ca 420 saluslöjdare. Enligt sameslöjdskonsulenterna finns det en klar tendens under senare år att antalet slöjdare ökar, främst i yngre åldersgrupper. Några närmare uppgifter om slöjdande i annan form än saluslöjdande har inte lämnats av konsulenterna.

Slöjdandet är spritt över hela landet, men förefaller att vara mest utbrett i skogslänen. En påfallande stor andel av saluslöjdarna, 45 %, finns enligt enkäten i dessa län. Slöjdandet har särskild betydelse för kvinnornas sysselsättning, i synnerhet i skogslänen och i fjällområden. Omkring 62 % av de slöjdare som levererar slöjd till hemslöjdsorganisationerna är över 50 år. 22 % är över 60 år och endast 6 % är under 30 år. Nyrekryteringen sker också främst i de äldre åldersgrupperna. Flertalet slöjdare är deltids-slöjdare.

Många bedömningar pekar på att slöjdandet, inte minst slöjdandet för husbehov och som fritidssysselsättning, ökat under senare år i hela landet. Av den omfattande kursverksamhet som bl. a. studieförbunden och hemslöjdsorganisationerna bedriver kan utläsas ett kraftigt ökat intresse för utbildning i slöjdämnen och för eget slöjdande.

Kapitel 6 om hemslöjdsverksamheten i Norden bygger på uppgifter som utredningen har inhämtat från hemslöjdens riksorganisationer i de övriga nordiska länderna. I alla nordiska länder bedrivs en både till innehåll och omfattning betydande hemslöjdsverksamhet. I verksamheten ingår som väsentliga beståndsdelar ett organiserat konsulent- och rådgivningsarbete samt landsomfattande hemslöjdsrörelser. I alla de berörda länderna utom Danmark ingår affärsdrivande hemslöjdsföreningar i hemslöjdsorganisationerna. Organisationsformerna varierar dock. Det totala antalet medlemmar i de nordiska riksorganisationerna kan uppskattas till sammanlagt ca 70 000 personer. Den största omfattningen har konsulent- och rådgivningsverksamheten i Finland. Endast på Island bedrivs konsulentverksamhet helt utan statligt stöd.

Enligt riksorganisationernas bedömningar, som är tämligen osäkra, torde det finnas 60 000 eller fler saluslöjdare totalt i Norden. Inga uppgifter har redovisats om övrigt slöjdande.

Det nordiska samarbetet sker bl. a. genom Nordens Hemslöjdsförbund, som bildades år 1927, och inom sameslöjdens område främst mellan sameorganisationerna i de berörda länderna.

II Bedömningar och förslag (kapitel 7–12)

7 Hemslöjdens roll i framtiden – utredningens grundsyn

Karaktäristiskt för hemslöjden är att dagens produktion har gamla slöjdtraditioner och kulturtraditioner som grund. Att hemslöjden har kunnat bevara och utveckla sin särprägel även i modern tid hänger samman med

de stora insatser som har gjorts bl. a. av den organiserade hemslöjdsrörelsen för att i vida kretsar väcka intresse för och skapa medvetenhet om hemslöjdens kännetecken. Det är därför genom ett samspel mellan det aktiva slöjdandet och det ideella arbetet som hemslöjdsbegreppet ges ett åskådligt och praktiskt definierbart innehåll, som främst kan avläsas i de slöjdprodukter som framställs. Det sätt på vilket kvalitetskänslan har hållits levande i hemslöjden i stort har avgörande betydelse för slöjdens livskraft och dess möjligheter att engagera många människor i slöjd som skapande verksamhet.

Slöjdandet har idag en omfattning och utbredning som visar att hemslöjdsproduktionen för ett stort antal människor har betydelse som sysselsättning och inkomstkälla. Slöjdens traditionella ställning som binäring, i första hand till jord- och skogsbruk, har trängts tillbaka, men är ändå fortfarande en realitet. Främst torde slöjden idag ha betydelse som kombinationssysselsättning i glesbygd och som huvudsakligen deltidsarbete för äldre arbetskraft och hemarbetande.

Slöjdproduktionens ekonomiska betydelse, såväl för de enskilda hushållen som i ett större samhällsekonomiskt perspektiv, är svår att närmare ange. Det slöjdande som sker som fritidssysselsättning och för husbehov har en omfattning som väsentligt torde överstiga saluslöjdandets. Den totala slöjdproduktionen representerar ett betydande ekonomiskt värde.

Hemslöjdsverksamheten utgör ett väsentligt inslag i svenskt kulturliv. Slöjden har särskild betydelse genom att den utgår från lokala förutsättningar och ger möjligheter för i stort sett alla, oavsett ekonomiska, sociala och geografiska förhållanden, att med utgångspunkt i gamla kulturtraditioner producera med egna händer och forma sin miljö. Den textila slöjden, som främst har formats och utövats av kvinnor, torde vara den idag mest levande, utpräglade och utbredda folkkonsten i vårt land.

I socialt avseende har slöjden betydelse genom att den kan erbjuda meningsfull sysselsättning åt människor som av olika skäl har svårt att finna andra sysselsättningsalternativ. Slöjden används även i aktiverande och rehabiliterande syfte i terapiverksamhet inom sjukvård, äldreomsorg och annan institutionsvård.

Utredningen utgår från att hemslöjden även i framtiden kommer att ha betydelse ur ekonomisk, social och kulturell synpunkt. Med hänsyn till de frågor som fått ökad aktualitet genom samhällsutvecklingen under senare år finns skäl att beröra hemslöjdens roll som produktionsform i ett något vidare perspektiv.

Mångsidigheten i slöjden har blivit en allt mer betydelsefull faktor i takt med att mekanisering, sektorisering och datorisering har kommit att präglade stora delar av dagens arbetsliv. Slöjden förefaller att svara mot vissa grundläggande behov av skapande verksamhet som har betydelse för människors självkänsla och välbefinnande. Denna slöjdens i grunden kulturella betydelse har fått allt större vikt och förtjänar växande uppmärksamhet.

Hemslöjdsprodukterna har kommit att bli ett komplement – och i viss mån ett alternativ – till industriellt massframställda varor. Slöjdprodukten har en egen identitet. Slöjdprodukten har också i allmänhet genom produktionsformen ett socialt och kulturellt definierbart ursprung, vilket ger slöjdprodukten ett särskilt värde. Hemslöjden har bevarat en mångsidighet och ursprunglighet genom sin lokala förankring. Den är därigenom en in-

spirationskälla för annan skapande och konstnärlig verksamhet samt industriell formgivning och en motvikt till det kommersiella masskulturutbudet.

I hemslöjdsverksamheten i de nordiska länderna finns erfarenheter, gemensamma intressen och en kulturell rikedom i slöjdens uttrycksformer som bör tas till vara i ett ökat nordiskt samarbete. Detta bör ses som en viktig uppgift också ur samhällelig synpunkt, t. ex. i det nordiska rådets arbete. De i hemslöjdsverksamheten samlade erfarenheterna torde även fylla en uppgift i internationellt utvecklingsamarbete för att stödja strävanden att ta till vara inhemska kulturtraditioner och produktionsformer i utvecklingsländerna.

Hemslöjden bygger primärt på lokal produktion för lokala behov. Förnybara naturråvaror tas till vara. Genom att grundläggande tekniker för omvandling av naturråvaror till färdiga bruksting bibehålls kan i viss mån en alltför ensidig teknikstruktur motverkas. Ur resurshushållningssynpunkt och teknologisk synpunkt kan hemslöjden sägas utgöra – om än i blygsam skala – en utvecklingspotential i det moderna industrisamhället.

Att trygga hemslöjdens existens är till betydande del ett samhällsintresse. Det samhällliga stödet till hemslöjden är emellertid otillräckligt för att ge de nödvändiga förutsättningarna för detta, varför utredningen lägger fram förslag om ett ökat samhällsstöd.

8 Hemslöjdsverksamhet och samhällsstöd

Närings-, regional- och sysselsättningspolitiskt stöd till hemslöjdsverksamhet

De statliga stödformerna till slöjdare och hemslöjdsverksamhet kan grovt sett delas in i tre huvudgrupper; kulturpolitiska stödinsatser, generella näringspolitiska insatser samt regional- och sysselsättningspolitiska insatser. Anslaget Främjande av hemslöjden kan sägas spänna över samtliga nämnda områden. Med visst fog kan emellertid hävdas att de kulturpolitiska inslagen väger över, eftersom stöd enligt gällande riktlinjer i princip får utgå endast till den ideella delen av hemslöjdsverksamhet.

Hemslöjden som näringsgren utgör målgrupp för de regionala utvecklingsfonderna, som inrättades den 1 juli 1978 med de tidigare företagareföreningarna som bas. Uppgifter som utredningen har inhämtat visar att fondernas (företagareföreningarnas) lånemöjligheter i synnerligen få fall har utnyttjats för hemslöjd. Inte heller fondernas företagservice har – utom med vissa undantag – kommit hemslöjden till del i nämnvärd omfattning.

Tillkomsten av de regionala utvecklingsfonderna har inneburit att de generella stödmöjligheterna till småföretagen i form av krediter och företagservice har byggts ut väsentligt. Dessa förstärkta resurser är i princip tillgängliga även för hemslöjdsföretagen och hemslöjdsföreningarna. Det är emellertid nödvändigt att fonderna beaktar hemslöjdens särart som näringsgren i förekommande låne- och serviceärenden. Lönsamhetskraven i traditionell mening får t. ex. inte ställas alltför högt vid bedömningen av låneansökningar. Fonderna bör i ökande grad i sin uppsökande verksamhet uppmärksamma även hemslöjdsföretag och dessas behov av rådgivning

m. m. inom bl. a. områdena marknadsföring, företagsadministration, produktutveckling och utbildning. I detta syfte bör kontakterna fördjupas mellan fonderna och hemslöjdskonsulenterna.

På det regional- och sysselsättningspolitiska området finns flera stödformer som förutom andra näringsgrenar är inriktade även på hemslöjd. Det gemensamma för dessa stödformer är deras avgränsning till särskilt undersysselsatta områden.

Slöjden torde av många skäl vara väl lämpad att i ökad utsträckning användas som ett sysselsättningspolitiskt instrument, i synnerhet i glesbygd. Bl. a. har slöjden särskilda förutsättningar att ingå som kombinationssystem med för glesbygden typiska näringar. Den ännu i viss mån pågående strukturomvandlingen inom jord- och skogsbruket, kvinnornas lägre förvärvsfrekvens och den högre genomsnittsåldern hos den aktiva befolkningen i skogslänen – samt den äldre arbetskraftens särskilda svårigheter att finna ny sysselsättning – är starka skäl för att slöjden måste tillmätas betydelse ur sysselsättningsynpunkt. Även som deltidsarbete kan slöjden ge meningsfull sysselsättning och möjlighet till ett varaktigt förbättrat försörjningsunderlag.

Hemslöjdsföretagens behov av kapital för nödvändiga investeringar torde i många fall kunna tillgodoses genom att den tidigare målgruppsbegränsningen i det särskilda stödet till lantbruksföretag m. m. nu har undanröjts. Detta kan få stor betydelse för yrkesslöjdare i glesbygdsområden och regioner med särskilda sysselsättningsproblem under förutsättning att tillräckliga medel ställs till förfogande.

Behov av stöd till investeringar av olika slag finns även i hemslöjdsföretag i områden som inte omfattas av det särskilda stödet till företaget i glesbygd. Att bevara och utveckla hemslöjden är inte en angelägenhet som begränsar sig till de regionalpolitiskt motiverade insatserna. Möjligheter att stödja hemslöjdsföretag – och främja tillkomsten av nya sådana företag – måste därför ges inom samtliga delar av landet.

Även om det ekonomiska tillskott som slöjden kan ge inte skulle vara betydande förstärker det sociala värdet i slöjdverksamhet motiven för en utveckling av sysselsättnings- och näringspolitiken så att den blir mer slöjd-anpassad.

Genom en ökad uppmärksamhet från de regionala utvecklingsfonderna kompletterat med en fortsatt utveckling av de nyligen utbyggda stödmöjligheterna inom regionalpolitiken, kan verksamhetsvillkoren för hemslöjden som näringsgren förbättras. Mot bakgrund av det ökade intresset för hemslöjd under senare år, inte minst hos ungdom, finns skäl att anta att fler slöjdare kan få sysselsättning och att nya hemslöjdsföretag kan tillkomma med hjälp av sådana stödåtgärder. Insatser inom de nämnda områdena är enligt utredningens mening av avgörande betydelse för hemslöjden som näringsgren.

Hemslöjden och insatserna inom kulturpolitikens ram

Utredningen har inte haft anledning att på principiell grund söka fastslå vilka insatser som bör hänföras till kultursektorns ansvarsområde, till den närings-, sysselsättnings- och regionalpolitiska sektorn eller till området för

de särskilda hemslöjdsfrämjande insatserna. Inriktning och tyngdpunkter i insatserna kommer också i fortsättningen att vara av avgörande betydelse för i vilka sammanhang hemslöjdsverksamhet lämpligen bör bli föremål för stödåtgärder.

Utredningen anser att bredden i hemslöjdsintresset och slöjdandet är av stor kulturell betydelse i linje med de mål som lagts fast för den statliga kulturpolitiken. Det samarbete som bedrivs mellan hemslöjdens organisationer och folkbildningsorganisationerna har förutsättningar att utvecklas ytterligare. Detta bör även kunna ske i den allmänkulturella verksamheten. Som ett led i en estetiskt fostrande och utvecklande verksamhet bör slöjdande av olika slag ges ökat utrymme i aktiviteter för barn och ungdom. Den ortstypiska slöjden, som i hög grad är ett uttryck för lokala kulturtraditioner, bör vårdas som ett inslag i det lokala kulturlivet i alla delar av landet, vilket bör beaktas av kommuner och landsting i deras kulturpolitiska verksamhet. Ett närmare samarbete bör också kunna utvecklas på detta område mellan hemslöjdsorganisationerna, hembygdsrörelsen och läns museerna.

Inredning och konstnärlig utsmyckning av offentlig miljö bör i ökad utsträckning ske med hjälp av hemslöjdsalster. Dessa har ofta en lokal anknytning som bl. a. kan medverka till att ge den offentliga miljön en egen identitet och representativitet. Utredningen anser att byggnadsstyrelsen, statens konstråd och bl. a. landstingens och kommunernas kulturnämnder måste göras uppmärksamma på dessa möjligheter. Det är önskvärt att beställningar kan ske inte enbart av enskilda slöjdares alster, utan också av kollektiv produktion genom hemslöjdsföreningarna.

Med hänsyn till slöjdens kulturella och estetiska kvaliteter skall en slöjdares insatser kunna vinna fullt erkännande som skapande kulturell verksamhet. Slöjdaren skall således inte missgynnas i förhållande till andra kulturarbetargrupper i fråga om stipendier, bidrag, belöningar, uppdrag, inköp, medverkan i utställningar, m. m.

Sameslöjdens speciella förhållanden

Sameslöjden är direkt knuten till samerna som folkgrupp. Genom denna anknytning till en hel folkgrupp intar sameslöjden en särställning i förhållande till hemslöjden i övrigt. Utredningen anser det väsentligt att kraftigt ökade insatser görs till stöd för sameslöjden. Dess betydelse ur sysselsättningssynpunkt och det stora behovet av arbetstillfällen, särskilt bland kvinnor, i det samiska kärnområdet är ytterligare starka skäl för ökade insatser. Behovet av stödåtgärder inom sameslöjden bör särskilt beaktas i beräkningen av medel för bl. a. de regionala utvecklingsfonderna i de nordliga länen och i det statliga glesbygdssstödet.

Sameslöjden måste enligt utredningens uppfattning utvecklas i huvudsak under samiskt ansvar. Detta är bl. a. en förutsättning för att sameslöjdens kvalitet och artrikedom skall bibehållas. Sameslöjdarnas ställning bör stärkas. Ett skäl till detta är att slöjdens traditionellt starka ställning som binäring i viss utsträckning har brutits genom bildandet av samebyar såsom ekonomiska föreningar vilkas verksamhet är begränsad till det som har direkt samband med renskötsel. Många slöjdare kan inte enligt rennäringslagen

ingå som medlemmar i sameby. Detta gör det angeläget att slöjdarintressen kan uppmärksammas och tillgodoses utan att en förutsättning för detta är att den enskilda slöjdaren ingår som medlem i sameby.

Sameslöjdarnas behov av lämpliga råvaror och möjligheter att förädla dessa kräver ökad uppmärksamhet. Tillgången på råvaror har försämrats under senare år för de icke renägande slöjdarna. I ett starkt försämrat läge kan restriktioner aktualiseras, t. ex. i fråga om exporten av renhorn. Utredningen förutsätter dock att dessa frågor skall kunna lösas i första hand i samverkan mellan berörda parter.

Utredningen förutsätter att kontakterna och samarbetet mellan sameslöjden och hemslöjden i övrigt kommer att utvecklas vidare. Det ligger ett stort värde i att för slöjden gemensamma frågor kan bevakas och lösas på bredast möjliga grund. De är därför också betydelsefullt att det inom sameslöjden finns en fast organisatorisk bas för att ta till vara de särskilda samiska slöjd- och slöjdarintressena.

Vissa särskilda frågor

Vissa frågor av vikt för hemslöjdsverksamheten har aktualiserats under utredningsarbetet, men inte kunnat tas upp till närmare behandling inom ramen för utredningens arbete. Utredningen föreslår att dessa frågor särskilt uppmärksammas av den i kapitel 11 föreslagna nämnden för hemslöjdsfrågor.

- Dokumentationsinsatserna på hemslöjdsområdet bör systematiseras och samordnas effektivare. De av hemslöjdsföreningarna bedrivna inventeringarna av gammal slöjd bör i större utsträckning göras tillgängliga för slöjdintresserade och den breda allmänheten genom utställningsverksamhet.
- Insatser för att bevara och upprätthålla kulturellt särskilt värdefulla slöjdtekniker och produktion på hög konstnärlig nivå som kräver ett mycket kvalificerat kunnande bör kunna komma i fråga för statligt stöd.
- Hemslöjdens beroende av tillgången på slöjdråvaror måste få ökad uppmärksamhet. Svårigheter finns f. n. bl. a. i fråga om tillgången på lin och olika typer av lantrasull samt i viss mån renhorn och skinn för sameslöjden.
- Hemslöjdsföreningarna har förutsättningar att spela en ökad roll vad gäller insatser inom råvaruservice, marknadsföring och försäljning. Former bör utvecklas för sådana insatser av gemensam natur som kan utveckla slöjdens sysselsättningsmöjligheter och förbättra saluslöjdens verksamhetsvillkor.
- Hemslöjdsföreningarnas service och materialförsörjning i fråga om folkdräkter och bygdedräkter bör förbättras bl. a. genom att SHR får ökade resurser att bistå hemslöjdsföreningarna med service i dräktfrågor.
- Utställningsverksamhet är av stor betydelse för att ge lokala slöjdare, hemslöjdsföreningar och andra slöjdorganisationer kontakt med en bredare allmänhet. Kommuner och landsting har en viktig roll när det gäller att ge uppmärksamhet åt god slöjd som framställs inom den egna kommunen eller länet.
- Skapande verksamhet i vävstugor och gemensamma slöjdlokaler bör få

del av samhälleligt stöd i likhet med kultur- och fritidsverksamhet i andra former.

- Fler centraler bör skapas för vård och underhåll av hemslöjdsalster för att komplettera mer specialiserad verksamhet som avser äldre föremål med kulturhistoriskt värde.
- Erfarenheter och kunnande från hemslöjdsområdet bör i ökad utsträckning kunna utnyttjas för att utveckla olika slags terapiverksamhet. I första hand är detta en fråga om att genom utbildningsinsatser öka terapipersonalens möjligheter att ge verksamheten ett mer allsidigt och stimulerande innehåll.

Hemslöjden och organisationsarbetet

Med hänsyn till den betydelse SHR och hemslöjdsföreningarna har för hemslöjdsverksamheten i alla delar av landet anser utredningen att det är angeläget med ett väsentligt utökat statligt stöd till SHR. SHR har f. n. mycket små resurser att bedriva ett effektivt fortlöpande arbete såsom samlad riksorganisation för landets hemslöjdsföreningar. Det statliga stödet till SHR är av blygsam omfattning i jämförelse med stödet till många andra organisationer av folkrörelsekaraktär med verksamhet av samhällelig betydelse.

Det statliga stödet till av organisationer bedriven verksamhet på hemslöjdsområdet bör enligt utredningens mening inte exklusivt vara förbehållet SHR. Kollektiva insatser inom Riksföreningen Svenska Slöjdare som är av betydelse för slöjdens utveckling bör kunna komma i fråga för statligt stöd.

Anslaget Främjande av hemslöjden

Utredningen anser att det liksom hittills bör finnas ett särskilt statligt anslag för olika hemslöjdsändamål av mer övergripande kollektiv karaktär. Anslaget bör dock i fortsättningen kunna utnyttjas mer obundet inom en given ram.

Huvuddelen av anslaget bör i likhet med tidigare användas till allmänt inriktade stödåtgärder. Användningsområdena bör emellertid inte vara begränsade till i princip ideell verksamhet inom hemslöjden, såsom nu är fallet. Det har bl. a. visat sig svårt att göra denna avgränsning på ett meningsfullt sätt. Enligt utredningens uppfattning finns det närings- och sysselsättningspolitiskt värdefulla möjligheter inom hemslöjden som nu är outnyttjade och som kan behöva visst stöd för att utvecklas. Från anslaget bör bidrag kunna utgå till utvecklingsinsatser i friare former än hittills. Sådana utvecklingsinsatser kan gälla hemslöjden som kulturell företeelse, men också avse olika slags projekt och insatser för att främja och effektivisera råvaruinsamling, utvecklingsarbetet inom produktionen samt marknadsföringen och försäljningen. Bidrag bör kunna lämnas till även andra seriösa slöjdorganisationer än SHR för verksamhet eller projekt av betydelse för slöjdens utveckling.

9 Hemslöjdskonsulentverksamheten

Länshemslöjdskonsulenterna

Hemslöjdskonsulentverksamheten bildar en kärna i de insatser som organisationer och samhälle har gjort för att främja hemslöjden. Den nuvarande statsunderstödda basorganisationen omfattar 24 länshemslöjdskonsulenter och två särskilda sameslöjdskonsulenter. Av länshemslöjdskonsulenterna är idag fyra konsulenter landstingsanställda medan övriga är anställda hos hemslöjdsföreningar (länshemslöjdsföreningar eller länshemslöjdsförbund).

Konsulenterna svarar för en omfattande rådgivande och upplysande verksamhet och utgör en viktig kontaktlänk mellan slöjdare, hemslöjdsföreningar, myndigheter, organisationer och allmänhet. Enligt utredningens uppfattning bör också för framtiden en viktig del i samhällets stöd till hemslöjden utgöras av stöd till konsulentverksamheten.

Hemslöjdskonsulentverksamheten har utvecklats i nära kontakt med det dagliga hemslöjdsarbetet med den förståelse detta har skapat för hemslöjdens särart. Sedan en lång tid tillbaka har flertalet hemslöjdskonsulenter varit anställda hos hemslöjdsföreningar som bedrivit både ideell och affärsdrivande verksamhet. Detta har bidragit till att konsulentverksamheten har kunnat utvecklas med en tyngdpunkt i det kulturella arbetet samtidigt som hemslöjdens betydelse som näring och sysselsättning i hög grad har kommit att styra konsulenternas arbete.

Det är idag främst två frågor som enligt utredningens mening kräver ställningstaganden. Den första frågan gäller hur konsulentorganisationen skall utformas för att inte något av slöjdområdena hård och mjuk slöjd skall bli eftersatt och för att organisationen skall svara mot de ökande krav som ställs på verksamheten. Den andra frågan gäller hur konsulentorganisationen i framtiden skall finansieras för att verksamheten skall kunna bedrivas under likvärdiga villkor i alla delar av landet i enlighet med givna riktlinjer.

Erfarenheterna av den hittillsvarande verksamheten har visat att den regionala basorganisationen med en konsulent i varje län är otillräcklig. Detta leder till en alltför stor arbetsbelastning på länshemslöjdskonsulenten och innebär att antingen den mjuka eller den hårda slöjden blir eftersatt. Vissa slöjdare får därmed inte tillgång till rådgivning och service och slöjdens sysselsättningsmöjligheter utnyttjas mindre väl. Utredningen anser att det finns starka skäl för en statlig medverkan i en utbyggnad av basorganisationen.

Utredningen föreslår att basorganisationen skall omfatta i princip två länshemslöjdskonsulenter i varje län. De båda länshemslöjdskonsulenterna skall komplettera varandra i inriktningen på slöjdområden och i övrigt dela på de allmänna konsulentuppgifterna. En konsulent bör därför ha huvudsaklig inriktning på hård slöjd och en konsulent huvudsakligen svara för den mjuka slöjden. Utbyggnaden bör ske med början budgetåret 1980/81, med inriktning att fullföljas inom loppet av en femårsperiod.

Enligt gällande riktlinjer utgår statligt stöd till konsulentverksamheten under förutsättning att resp. landsting svarar för minst lika stor del av kostnaderna som staten. Det statliga stödet skall täcka hälften av kostnaderna för konsulentens lön inkl. lönekostnadspålägg, rese- och traktamentskost-

nader samt vissa administrationskostnader. Som huvudmän förutsätts hemslöjdsföreningarna delta i finansieringen av verksamheten. I dagsläget svarar de berörda hemslöjdsföreningarna för genomsnittligt ca 20 % av totalkostnaderna.

Det ekonomiska beroendeförhållandet mellan hemslöjdskonsulenterna och hemslöjdsföreningarnas affärsdrivande verksamhet, och de följer detta har medfört för konsulenternas arbete, har varit det starkaste skälet till att förslag har förts fram om ett förändrat huvudmannaskap. Konsulenternas arbetsförhållanden är alltför olikartade och konsulenterna uppfattas i viss utsträckning som företrädare för föreningarnas affärsverksamhet. Enligt utredningens uppfattning bör konsulenternas arbetsförhållanden vara sådana att det framstår som uppenbart att de är tillgängliga för alla som har intresse för hemslöjd. Konsulentverksamheten, såväl lönekostnaderna som följdkostnader i form av lokaler, utrustning, skrivhjälp och konsulenternas resor, bör i sin helhet vara samhällsfinansierad.

Under förutsättning att konsulentverksamheten blir samhällsfinansierad kan båda huvudalternativen, såväl föreningshuvudmannaskap som landstingshuvudmannaskap, diskuteras. De fördelar som kan vinnas med ett enhetligt landstingskommunalt huvudmannaskap jämfört med nuvarande förhållanden är främst att konsulenten kan ges en mer självständig och obunden ställning. Utredningen har övertygats om att dessa fördelar i allt väsentligt kan nås med en helt samhällsfinansierad konsulentverksamhet som möjliggör alternativa lösningar i huvudmannaskapsfrågan. Det bör föreligga starka skäl om ett enhetligt huvudmannaskap nu skall föreslås framför en ordning som ger möjlighet till flexibilitet och ett decentraliserat beslutsfattande där förutsättningarna och uppfattningarna inom resp. län ytterst får fälla avgörandet. Utredningen anser inte att sådana starka skäl föreligger.

Utredningen föreslår därför att huvudmannaskapet för läns hemslöjds konsulenterna skall utövas av hemslöjdsförening eller landsting. De nu gällande riktlinjerna om att den senare lösningen endast skall få väljas i undantagsfall bör slopas. Även om utredningen förutsätter att hemslöjdsföreningar i de flesta fall kommer att vara huvudmän även i framtiden bör detta inte hindra landstingskommunalt huvudmannaskap om så befinns lämpligt.

Den föreslagna förstärkningen av konsulentorganisationen bör utnyttjas för att utveckla konsulenternas kontakt med slöjdare, föreningar och allmänhet. Det är av stor vikt att verksamheten utformas så att den kan nå ut i alla delar av länen. Fältverksamhet bland slöjdarna bör spela en viktig roll i varje konsulents arbete. I många fall kan konsulenter med fördel placeras i annan kommun än länets huvudkommun.

Vidare bör eftersträvas att konsulenterna placeras i lämpliga arbetslokaler som är lättillgängliga för slöjdare och allmänhet. Föreningsanställda konsulenter bör inte ha sina arbetslokaler placerade inne i föreningarnas affärslokaler.

Länshemslöjds konsulenterna bör bedriva sitt arbete inom ramen för en gemensam allmän verksamhetsinriktning. Som vägledning bör därför finnas en normalinstruktion som kan utgöra en gemensam referensram. Förslag läggs till reviderad normalinstruktion som återfinns i bilaga 1.

Utredningen har, med hänsyn till de bedömningar som ankommer på

utredningen att göra, inte sett några påtagliga nackdelar med ett fortsatt delat finansieringsansvar mellan stat och landsting. Statsbidragsgivningen bör dock förenklas genom ett administrativt enklare och mer schabloniserat bidrag. Vidare bör de sammanlagda bidragen från stat och landsting avse totalkostnaderna för varje konsulent, vilket är en följd av utredningens förslag om en helt samhällsfinansierad verksamhet.

Utredningen föreslår att statsbidraget utformas som ett schablonbidrag beräknat i förhållande till den genomsnittliga årslönen för konsulenterna. Utredningen föreslår att statsbidraget per konsulent beräknas som 110 % av den för konsulenterna genomsnittliga årslönen (för heltidsanställda konsulenter) exkl. lönekostnadspålägg. Bidraget skall avse verksamheten som sådan. Statsbidraget skall utgå under förutsättning att vederbörande landsting svarar för samtliga återstående kostnader för verksamheten och att konsulentverksamheten bedrivs i enlighet med de av statsmakterna angivna allmänna riktlinjerna. Utredningen räknar därvid med att landstingens bidrag kommer att vara minst lika stora som statens. Det föreslagna statsbidragssystemet bör införas fr. o. m. budgetåret 1980/81.

På regionalt initiativ finns f. n. i sex län ytterligare konsulenter utöver läns-hemslöjds-konsulenterna. Enligt utredningens uppfattning är det av stort värde att insatser görs på regionalt initiativ för att stödja och ytterligare utveckla konsulentverksamheten inom länen.

Konsulentinsatser inom speciella slöjdområden

Utredningens principiella uppfattning är att behoven inom särskilda slöjdarter, inom olika geografiska områden och inom olika befolkningsgrupper i första hand bör tillgodoses genom en utbyggd konsulentorganisation på regional nivå. Ett tungt vägande skäl till detta är att konsulentverksamheten ställer krav på god kännedom om lokala förhållanden och slöjdtraditioner.

F. n. finns inom den statsunderstödda konsulentorganisationen särskilda konsulenter enbart för ett slöjdområde, nämligen sameslöjden. Således finns två helt statligt finansierade konsulenttjänster vid föreningen Same-Ätnams slöjdtuskott. Utredningen anser att särskilda sameslöjds-konsulenter är ett av de mest betydelsefulla instrumenten för att stödja bevarandet och utvecklandet av den samiska slöjden. Sameslöjden omfattar ett flertal olika slöjdtekniker med lokala variationer och det geografiska verksamhetsområdet är mycket stort. Utredningen föreslår att en tredje konsulenttjänst inrättas med statligt stöd inom en nära framtid, lämpligen vid ingången av budgetåret 1981/82.

Den under spetskonsulentens ledning bedrivna knypvelverksamheten vid Föreningen Svenska Spetsar i Linköping har förankring i den traditionella vadstenaknypplingen och i Östergötlands län. Samtidigt visar bredden och omfattningen av verksamheten att denna också har uppenbar rikskaraktär. Enligt utredningens mening är det ett samhällsintresse att denna väl utvecklade konsulentverksamhet som byggts upp sedan slutet av 1930-talet inte går förlorad utan kan bibehållas för framtiden. Statsbidrag föreslås utgå till en tjänst som spetskonsulent fr. o. m. budgetåret 1980/81 enligt samma beräkningsgrunder som för läns-hemslöjds-konsulenterna. Östergötlands läns landsting förutsätts täcka resterande kostnader.

Vad slutligen invandrarnas olika slöjdtraditioner beträffar anser utredningen att det är av stort värde om dessa kan tas till vara och utvecklas. Slöjd hör till de kulturtraditioner som har bred folklig förankring och som kan skapa kontakt även över språkgränserna. Utredningen anser dock att det f. n. inte finns underlag för att föreslå inrättande av en särskild tjänst som hemslöjdskonsulent för invandrare, bl. a. beroende på svårigheterna att söka samla in slöjdande av vitt skilda ursprung och i vitt skilda former inom ramen för en tjänst med uppgifter av samma slag som övriga hemslöjdskonsulenter.

10 Utbildning inom hemslöjdsområdet

Utbildningen av hemslöjdskonsulenter

Utbildningen av hemslöjdskonsulenter sker numera inom ramen för den tvååriga högre kursen i slöjd och inredning vid Föreningen Handarbetets Vänners vävskola i Stockholm. Utbildningen är huvudsakligen textilt inriktad. De idag verksamma hemslöjdskonsulenterna har mestadels kort eller ingen utbildning inom hård slöjd, vilket innebär att detta slöjdområde blir eftersatt.

Det är av väsentlig betydelse att utbildningen av hemslöjdskonsulenter skapar förutsättningar för att såväl den mjuka som den hårda slöjdens behov kan tillgodoses. En grendelning bör därför komma till stånd mot mjuk resp. hård slöjd inom en nära framtid. Detta torde tidigast kunna ske läsåret 1981/82. Utbildningen på hårdslöjdsområdet bör till en början bedrivas försöksvis. Att ett utbildningsalternativ skapas inom hårdslöjdsområdet är betydelsefullt även med hänsyn till att utbildningen vänder sig till blivande hemslöjdschefer och annan hemslöjdspersonal. Vidare bör konsulenterna på ett tidigt stadium i sin utbildning få viss kännedom om det slöjdområde inom vilket de inte får sin huvudsakliga utbildning. Utbildningens anknytning till hemslöjdsverksamheten bör förstärkas.

Starka skäl talar för att utbildningen omvandlas till högskoleutbildning. En förutsättning för att så skall ske måste emellertid vara att utbildningens speciella karaktär kan bibehållas och utvecklas vidare för att tillgodose utbildningsbehov inom hemslöjdsområdet. Frågornas karaktär gör att utredningens överväganden och förslag får bli föremål för överläggningar mellan berörda myndigheter och organisationer. Förändringarna förutsätts ske med beaktande av de särskilda samiska behoven.

Sätergläntan

Sätergläntan, Hemslöjdens gård i Insjön har sedan lång tid tillbaka fyllt ett stort behov, främst för den textila hemslöjden. Kursgården som sådan har fått symbolisera hemslöjdsrörelsens strävan att sprida kännedom om hemslöjd, samtidigt som många slöjdare och andra intresserade fått möjlighet att samlas på en hemslöjdens egen gård. Skolanläggningen ägs av den ekonomiska föreningen med samma namn. Helt dominerande andelsägare är SHR som också står som huvudman för skolan. Skolan erhåller statsbidrag såsom enskild yrkesskola i gruppen B-skolor.

Sätergläntan har sedan flera årtionden bedrivit kvalificerad yrkesinriktad utbildning i vävning i form av terminskurser. Därutöver anordnas en rad kortare kurser som främst är textilt inriktade. Deltagarna rekryteras från hela landet. Utbildningen står på en hög nivå vad beträffar såväl innehåll som kvalitet. Någon annan utbildning som är jämförbar med Sätergläntans finns idag inte.

Enligt utredningens mening är det väsentligt att skolans framtid och särprägel tryggas. Skolan bör ges en lokal basorganisation som medger ett fullt kapacitetsutnyttjande och som samtidigt bättre tillgodoser efterfrågan på kurser inom hemslöjdsområdet. Sätergläntans lokala kursverksamhet bör därför successivt utökas från nuvarande 112 kursveckor till ca 150 kursveckor. Detta bör kunna ske inom en treårsperiod. De nuvarande samverkanskurserna mellan Sätergläntan och Hantverkets folkhögskola i Leksand kommer därigenom att få minskad omfattning. Önskemålen om en breddad kursverksamhet bör tillgodoses genom att skolan ges möjligheter att anordna även längre kurser i hård slöjd. De föreslagna förändringarna och skolans delvis stora behov av upprustning och viss nybyggnation bör föranleda att ett utbyggnadsprogram upprättas från skolans sida i samråd med berörda intressen. Detta program bör ligga till grund för utbyggnaden och statsbidragsgivningen.

Utredningen har inte funnit anledning att föreslå att statsbidrag skall utgå till Sätergläntan under flera anslagsposter. Huvuddelen av det totala statsbidraget till Sätergläntan utgörs idag av ett extra statsbidrag, vilket f. ö. gäller även flera andra skolor under anslaget till enskild yrkesutbildning. Att själva basen i statsbidraget utgör endast en mindre del av det totala statsbidraget skapar betydande problem i skolans planering. I andra delar av utbildningsväsendet har utvecklingen under senare år präglats av en strävan till förenkling, decentralisering och friare resursanvändning. Det är befogat att denna förändrade syn även får genomslag i det verksamhetsområde inom vilket Sätergläntan återfinns. Utredningen förslår att skolöverstyrelsen får i uppdrag att göra en skyndsam översyn av gällande bidragsregler. Därvid bör bl. a. uppmärksammas att inackorderingsverksamheten som ingår som en nödvändig del i Sätergläntans verksamhet idag inte utgör bidragsgrund för det reguljära statsbidraget.

Sätergläntans riksomfattande kursverksamhet består av deltidskurser som administreras vid Sätergläntan, men anordnas av hemslöjdsföreningarna ute i landet. Den riksomfattande kursverksamheten ger särskilda möjligheter att anknypa till lokala slöjdtraditioner. Sedan de nya bidragsbestämmelserna tillkommit har hemslöjdsföreningarnas möjligheter att anordna kurser väsentligt förbättrats. Genom att statsbidraget beloppsmässigt knutits till bidragsnivån för studieförbundens studiecirkelverksamhet har en bättre anpassning kommit att ske till kostnadsutvecklingen. Utredningen förslår att verksamhetsramen utökas från nuvarande 4 800 lektioner till minst 5 500 lektioner budgetåret 1980/81.

En namnändring bör göras av Sätergläntans riksomfattande resp. lokala kursverksamhet för att undvika missförstånd och sammanblandningar. Förslagsvis kan den förra kallas Sätergläntans regionala kursverksamhet och den senare Sätergläntans kursverksamhet vid kursgården.

Viss övrig utbildningsverksamhet

Möjligheterna till utbildning för aktivt slöjdande, främst det mer kvalificerade slöjdandet och yrkesslöjdandet, behöver förbättras. Inom vissa tekniker riskerar det kvalificerade kunnandet att gå förlorat, om inte skyndsamma åtgärder vidtas. Det är väsentligt att det inom yrkesutbildningen på slöjdområdet finns utbildningsvägar som kan tillgodose krav som är specifika för hemslöjden. De utbildningsmöjligheter som idag står till buds är oftast i begränsad utsträckning inriktade på handslöjd och motiveras i betydande grad av arbetsmarknadspolitiska skäl. Rekryteringen av unga slöjdare är bl. a. därför låg.

Möjligheterna till slöjduitbildning inom gymnasieskolan som grund för yrkesverksamhet inom olika områden med anknytning till hemslöjd bör närmare prövas. Behov finns även av en starkare praktisk profilering av gymnasieskolan i sin helhet. Slöjd bör därför i ökad utsträckning kunna ingå i gymnasieskolans olika linjer som ett led i en undervisning med mer praktisk inriktning.

Den genuina kunskap om hela produktionsprocessen som fordras för slöjdaryrket kan vara svår att överföra inom en institutionaliserad skolform. Lärlingsutbildning kan därför vara ett lämpligt komplement eller alternativ till gymnasieutbildning. Det finns dock faktorer av bl. a. ekonomisk art som f. n. begränsar möjligheterna för ungdomar att få sin grundläggande yrkesutbildning i form av lärlingsutbildning. Möjligheterna att anordna lärlingsutbildning måste förbättras och vidare måste lärlingsutbildningens framtida roll och ställning i förhållande till gymnasieutbildningen klarläggas. Dessa frågor har samband både med gymnasieutredningen och industriverkets utredning om hantverkets situation och framtidsutsikter.

Utredningen föreslår att vissa frågor som rör arbetsmarknadsutbildningen snarast tas upp till överläggningar mellan arbetsmarknadsstyrelsen, skolöverstyrelsen, statens industriverk och företrädare för slöjdarna samt den organiserade hemslöjdsrörelsen.

Vad beträffar äldre slöjdtekniker som riskerar att gå förlorade finner utredningen det angeläget att ett brett inventeringsarbete skyndsamt inleds som kan ligga till grund för dokumentationsinsatser och fortbildning av aktiva slöjdare.

Studieförbunden har med sin breda verksamhet stor betydelse för att väcka många människors intresse för hemslöjd och aktivt slöjdande. Utredningen understryker vikten av att handledarna i slöjdamnerna är väl skickade för sina uppgifter. Då slöjdamnerna i cirkelverksamheten kan profileras på vitt skilda sätt har röster höjts för att hemslöjdsämnen lättare skall kunna identifieras som hemslöjdsämnen och att hemslöjdens särart skall hävdas med olika åtgärder. Frågor av detta slag har särskilt aktualiserats vad beträffar sameslöjden. Utredningen pekar på att ett bättre informationsutbyte och ökade kontakter mellan folkbildningsorganisationerna och hemslöjds-, same- och slöjdarorganisationer torde vara en förutsättning för att cirkelverksamheten skall utvecklas i en riktning som svarar mot de krav som ställs från olika håll.

Utbildningsvägar måste erbjudas inom sameslöjden som fullt ut motsvarar annan utbildning med anknytning till hemslöjdsområdet. Den slöjduitbild-

ning som ges vid Samernas Folkhögskola i Jokkmokk spelar i detta avseende en central roll, både genom utbildningens innehåll och skolans särställning som samisk skola. Utbildningen inom sameslöjdsområdet, och därmed även arbetsmarknadsutbildningen, bör ske under samisk ledning eller utformas under samisk medverkan i syfte att hävda sameslöjdens särart och utveckla slöjden som samisk näring och kulturyttring.

11 Centralt myndighetsansvar

Hemslöjden har ett klart samband med såväl näringspolitiken som kulturpolitiken. Med rådande ansvarsfördelning är hemslöjdsområdet på myndighetsplanet knutet till den närings- och industripolitiska sektorn.

Den nuvarande knytningen av hemslöjdsfrågorna till industriverket har den fördelen att de näringspolitiska aspekterna på hemslöjden kan särskilt beaktas. Verkets totala ansvarsområde är emellertid så omfattande att hemslöjdsfrågorna i förhållande till övriga frågor kan betraktas som marginella. Det faktum att de kulturpolitiska aspekterna ligger utanför verkets arbetsområde kan dessutom i viss mån vara en begränsande faktor.

Utredningen har funnit, efter att ha vägt flera alternativ mot varandra, att de förefaller mest ändamålsenligt att hemslöjdsfrågornas organisatoriska anknytning till industridepartementets verksamhetsområde bibehålls, men att hemslöjdsfrågorna får en mer självständig ställning. Utredningen föreslår att den nuvarande rådgivande hemslöjdsnämnden vid industriverket ersätts med ett självständigt och beslutande organ. Detta organ, förslagsvis med namnet nämnden för hemslöjdsfrågor, bör således få karaktär av självständig myndighet med egen förfoganderätt över de medel som riksdagen anvisar till verksamheten. I administrativt hänseende bör dock nämnden vara knuten till statens industriverk som följaktligen kommer att svara för nämndens ekonomi- och personaladministration. Nämnden bör ha till uppgift att bl. a. följa utvecklingen inom hemslöjdens område samt planera, samordna och låta genomföra insatser som främjar hemslöjden.

Nämnden för hemslöjdsfrågor bör bestå av nio ledamöter. Nämnden skall ha en allsidig sammansättning och representera olika samhällssektorer och intressen med väsentliga beröringspunkter med hemslöjden. För varje ledamot bör utses en personlig suppleant. Nämnden bör utses av regeringen. Till nämnden bör knytas ett kansli som svarar för det löpande arbetet, förslagsvis omfattande 2 1/2 tjänst – en kanslichef, en handläggare och ett halvtidsanställt biträde. De uppgifter som idag handhas av förste hemslöjds-konsulenten vid industriverket, och som kräver en nära kännedom om hemslöjdsverksamheten, kommer således att föras över till och byggas ut inom ramen för den nya nämndens kansliorganisation. I det särskilda hemslöjdsanslaget bör rymmas medel för nämndens verksamhet samt kanslifunktion. Förslag till förordning med instruktion för nämnden för hemslöjdsfrågor återfinns i bilaga 2.

12 *Kostnadsberäkningar*

Utredningen föreslår att hemslöjdsanslaget blir uppfört med ett sammanlagt belopp av 6 500 000 kr för budgetåret 1980/81. Detta är en ökning med 3 904 000 kr i förhållande till innevarande budgetår.

För konsulentverksamheten beräknas därvid 3 540 000 kr (en ökning med 1 434 000 kr), för SHR:s allmänna verksamhet 800 000 kr (en ökning med 555 000 kr) och för övrig verksamhet, bl. a. stöd i friare former till utvecklingsinsatser, 1 660 000 kr (en ökning med 1 415 000 kr). För nämnden för hemslöjdsfrågor, som bl. a. kommer att överta de funktioner som idag upprätthålls av den rådgivande hemslöjdsnämnden och förste hemslöjdskonsulenten vid statens industriverk, har beräknats sammanlagt 500 000 kr.

För utbyggnaden av Sätergläntans kursverksamhet har för budgetåret 1980/81 beräknats ett med 250 000 kr ökat statsbidragsbehov.

1 Utredningsuppdraget m. m.

1.1 Direktiven

Direktiven (Dir 1977:95) för uppdraget har i huvudsak följande lydelse:

Den svenska hemslöjden har ekonomiska, kulturella och sociala värden. Från sysselsättningssynpunkt och i socialt hänseende har hemslöjden särskild betydelse för människor i glesbygd och för människor med handikapp.

Ur den organiserade hemslöjdsrörelsen har successivt en omfattande försäljningsverksamhet för hemslöjdsprodukter vuxit fram. Landets hemslöjdsföreningar – f. n. ca 50 föreningar – och deras huvudorganisation Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) har under 1900-talet effektivt verkat för att saluföra kvalitativt högstående hemslöjdsprodukter. Hemslöjdsföreningarna förser slöjdare med råvaror, mönster och modeller samt övertar alster för försäljning.

I föreningarnas verksamhet ryms en betydande del ideell verksamhet, som syftar till bl. a. att sprida kunskap om hemslöjdens kulturella värden. Föreningarna anordnar kurser, föredrag och utställningar samt ger råd och upplysningar åt slöjdare och allmänhet.

I vart och ett av de tjugofyra länen finns sedan ett antal år tillbaka en länshemslöjdskonsulent som på hel- eller deltid arbetar för att vidareutveckla hemslöjden inom sin region. Konsulentverksamheten är i regel främst inriktad på s. k. mjuk slöjd (textilier o.dyl.). Tjugo av konsulenterna är anställda hos en hemslöjdsförening eller ett länshemslöjdsförbund. De övriga fyra konsulenterna är anställda hos resp. landstingskommun. Stat och landsting svarar i princip för hälften var av konsulenternas lönekostnader m. m.

Förutom länshemslöjdskonsulenterna finns ytterligare sju hemslöjdskonsulenter i sammanlagt sex län samt en specialkonsulent för knyppling i Östergötlands län och en konsulent för hemslöjden i Stockholms skärgård. Dessa konsulenter är med undantag för konsulenten för knyppling anställda hos resp. landstingskommun, som huvudsakligen svarar för deras kostnader. Slutligen finns också en sameslöjdskonsulent som är anställd hos Same-Ätnams slöjdutskott. Kostnaderna för den konsulenten bestrids genom statsbidrag. För budgetåret 1977/78 har riksdagen anvisat medel för ytterligare en sameslöjdskonsulent (prop. 1976/77:100 bil. 17, s. 79, NU 1976/77:26, rskr 1976/77:236).

Statens industriverk är central förvaltningsmyndighet för bl. a. hemslöjdsfrågor. Till industriverket finns knuten en hemslöjdsnämnd med uppgift att bistå verket i viktigare hemslöjdsfrågor.

För statliga bidrag till olika hemslöjdsändamål har för budgetåret 1977/78 anvisats 1 952 000 kr. Medlen fördelas av industriverket enligt riktlinjer som fastställdes vid 1968 års riksdag (prop. 1968:1 bil. 9 s. 91–93, SU 1968:7, rskr 1968:7). Bidragen, som i princip utgår endast till den ideella verksamheten inom hemslöjden, avser i första hand kostnaderna för länshemslöjdskonsulenterna.

Förutom det statliga stöd som hemslöjden åtnjuter enligt vad jag nu har sagt främjas hemslöjdsverksamheten även genom statsbidrag till kursverksamheten vid SHR:s kursgård i Insjön – Sätergläntan, Hemslöjdens gård. Bidrag lämnas enligt bestämmelserna i förordningen (1971:342) om enskilda yrkesskolor (ändrad senast 1977:473). Vidare finns möjligheter att genom regionalpolitiska åtgärder särskilt stödja hemslöjden i glesbygder och i skärgårdsområden. Slutligen kan stöd utgå till hemslöjdsföreningarnas affärsverksamhet enligt bestämmelserna i kungörelsen (1960:372) om statligt kreditstöd till hemslöjd, hantverk och småindustri (ändrad senast 1976:471).

I skrivelse den 29 november 1976 har statens industriverk med överlämnande av en inom verket upprättad promemoria, Det statliga stödet till hemslöjden, långsiktigt program – synpunkter och förslag, hemställt att vissa hemslöjdsfrågor görs till föremål för särskild översyn. I skrivelsen framhålls bl. a. att de utgångspunkter som ligger till grund för inriktningen av det statliga stödet till stora delar är föråldrade och att även andra synpunkter än de som hittills har varit vägledande för stödet bör beaktas.

Jag instämmer i uppfattningen att riktlinjerna för det statliga stödet till hemslöjden inte längre är helt tidsenliga och förordar därför att dessa ses över. Med hänsyn till att hemslöjdsfrågorna berör så många intressenter – bl. a. de enskilda slöjdarna, hemslöjdsrörelsen, landstingskommunerna och staten – anser jag att en särskild utredare bör tillkallas för att göra översynen.

Utredaren bör sålunda få i uppdrag att med utgångspunkt i bl. a. industriverkets skrivelse och promemoria ge förslag till inriktning och omfattning av ett fortsatt statligt stöd till hemslöjden. Utredaren bör särskilt analysera och ta ställning till följande frågor.

För det *första* bör övervägas om det statliga stödet även i fortsättningen i princip bör begränsas till den ideella hemslöjdsverksamheten.

För det *andra* bör utredaren överväga om det nuvarande verksamhetsområdet för läns hemslöjdskonsulenterna behöver utvidgas. F. n. omfattas vissa slag av hemslöjdsarbeten endast i ringa mån eller inte alls. Jag avser då i första hand den s. k. hårda slöjden (trä, metall o. dyl.), knyplingsverksamheten, hemslöjden i skärgårdsområden och upprätthållandet av olika invandrargrupperns hemslöjdstraditioner. Utredaren bör föreslå de eventuella förändringar som kan behövas i fråga om konsulenternas organisation och utbildning med hänsyn till sina överväganden om den framtida verksamhetsinriktningen.

För det *tredje* bör utredaren ta ställning till frågan om huvudmannaskapet för läns hemslöjdskonsulenterna. Som jag nyss har nämnt är tjugo konsulenter anställda hos hemslöjdsförening eller motsvarande medan övriga fyra konsulenter är anställda hos landstingskommun. Enligt industriverket finns skäl som talar för att konsulenterna bör vara landstingsanställda. Utredaren bör redovisa för- och nackdelar av att huvudmannaskapet för samtliga läns hemslöjdskonsulenter förs över till landstingsorganisationen. Utredaren bör även ta ställning till om ändrade fördelningsprinciper beträffande kostnaderna för konsulenterna bör komma ifråga.

För det *fjärde* bör utredaren överväga om det statliga stödet till hemslöjden bör innefatta även driftsbidrag till SHR:s kursgård Sätergläntan eller om eventuella driftsunderskott bör kunna finansieras på annat sätt, t. ex. genom höjda kursavgifter.

För det *femte* bör bedömas om hemslöjdsammanslutningar utanför den organiserade hemslöjdsrörelsen, dvs. sammanslutningar som inte är knutna till SHR, och som idag inte omfattas av det statliga stödet i fortsättningen bör kunna komma i åtnjutande av sådant stöd. En skälig utgångspunkt vid bedömningen av denna fråga är enligt min mening att inom en given resursram all seriös hemslöjdsverksamhet bör främjas.

För det *sjätte* bör utredaren överväga om statens industriverk även i fortsättningen bör vara den centrala myndigheten för hemslöjdsfrågor.

Utredaren bör vara oförhindrad att ta upp även andra frågor med direkt anknytning till hemslöjden.

Kostnaderna för genomförande av de förslag som läggs fram bör redovisas. Om förslagen innebär ökade medelsbehov bör även redovisas hur verksamheten på bästa sätt bör utformas inom en oförändrad medelsram.

1.2 Till utredningen inkomna skrivelser

Utredningen har under arbetets gång mottagit ett flertal skrivelser från bl. a. organisationer och enskilda personer. Nedan redovisas vissa av dessa skrivelser.

Datum	Avsändare	Ärendet avser
1977-11-08	Riksföreningen Svenska Slöjdare (RSS)	Den inom statens industri- verk upprättade promemorian Det statliga stödet till hem- slöjden
1977-11-14	Föreningen Handar- betets Vänner	Stöd till Föreningen Handar- betets Vänner ateljéverk- samhet
1978-03-29	Sveriges Utsädesfö- rening, Svalöv/prof. Arne Hagberg, agr.ing. Henryk Zienkiewicz	Statsunderstöd för husbe- hovsodling och beredning av spånadslin
1978-03-30	Svenska Hemslöjdsfö- reningarnas Riks- förbund, SHR	SHR:s utredning rörande ut- bildning på hemslöjdens om- råde
1978-05-16	Föreningen Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare	Statligt stöd till viss hem- slöjdsverksamhet
1978-06-01	Agrifack	Huvudmannaskap för läns- hemslöjdskonsulenterna
1978-10-23	Riksföreningen Svens- ka Slöjdare	Stöd till RSS' verksamhet
1979-01-08	Kopparbergs län hus- hållningssällskap	Vävstugeverksamhet

1.3 Utredningsarbetet

För att få underlag för bedömningar i de frågor som angivits i direktiven har utredningen haft kontakt med ett flertal myndigheter, organisationer och organ på såväl central som regional nivå. Därutöver har utredningen haft kontakt med andra statliga utredningar, som i sitt arbete har haft be-

röringspunkter med utredningens uppgifter, bl. a. sysselsättningsutredningen och glesbygdsdelegationen.

En av utredningens experter deltog i en konferens den 28–30 september 1977 i Dombås, Norge, anordnad av bl. a. Norsk kulturråd. Konferensen behandlade hemslöjdens roll i det offentliga kulturarbetet.

Utredningen besökte Gävleborgs län i februari 1978 och Östergötlands län i mars 1978 för diskussion med representanter för resp. landstingskommun och de landstingsanställda läns hemslöjdskonsulenterna. Syftet med besöket i Östergötlands län var dessutom att få en inblick i Föreningen Svenska Spetsars verksamhet. I Gävleborgs län besökte utredningen även Forsbacka herrgård och det slöjdarkiv som där har byggts upp kring Hedvig Ulfsparres textilsamling.

Den 10–12 april 1978 besökte utredningen Norrbottens och Västerbottens län i syfte att bl. a. informera sig om sameslöjden. Utredningen besökte därvid Samernas folkhögskola i Jokkmokk och hade där överläggningar med representanter för folkhögskolan, föreningen Same-Ätnams slöjduetskott, Svenska Samernas Riksförbund, slöjdföretaget Sameslöjd och Material AB samt sameslöjdskonsulenterna. Utredningen hade vidare överläggningar med läns hemslöjdskonsulenterna, representanter för läns hemslöjdsföreningarna och de dåvarande företagareföreningarna samt, i Norrbottens län, även med representanter för landstingskommun och länsarbetsnämnd.

Utredningen har vidare deltagit i ett av Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) anordnat informationsmöte för hemslöjdschefer och hemslöjdskonsulenter i Insjön den 8–9 februari 1978, SHR:s årsmöte i Idre den 4–6 juni 1978 samt SHR:s ordförandekonferens i Insjön den 12–14 februari 1979. Utredningen har även deltagit i ett informationsmöte för hemslöjdskonsulenterna i Luleå den 27–29 mars 1979, anordnat av SHR i samarbete med statens industriverk. En av utredningens experter besökte Riksföreningen Svenska Slöjdares årliga kurs den 30 juli – 5 augusti 1978 i Leksand.

Våren 1978 genomförde utredningen en enkätundersökning dels om slöjddandets omfattning, dels om landstingens och kommunernas bidrag till hemslöjdsverksamhet. Resultatet av enkäten redovisas i betänkandet.

Utredningen redovisar även uppgifter som utredningen inhämtat från hemslöjdens riksorganisationer i de övriga nordiska länderna i syfte att få vissa av de av utredningen behandlade frågorna belysta i ett nordiskt perspektiv.

Utöver detta har utredningen tagit del av centralt och regionalt framtaget underlagsmaterial samt olika inventeringar och utredningar om hemslöjd och slöjdare.

I Allmän bakgrund

2 Hemslöjd – definitioner och utgångspunkter

Ursprungligen var *husslöjd* det samlade begreppet för produktion av varor för det dagliga behovet i hem och familj. Vid mitten av 1800-talet började i stället slöjdandet i hemmen att kallas för *hemslöjd*. Detta hängde samman med industrialismens genombrott och att en kulturell rörelse började bildas kring hemslöjden som produktionsform.

Av tradition kan slöjdandet inom hemslöjdsområdet delas in i två huvudgrupper, *husbehovsslöjdande* och *saluslöjdande*. Till dessa två huvudgrupper kan läggas *slöjdande som skapande och aktiverande verksamhet på fritid* samt *slöjdande i terapisyfte*.

Karaktäristiskt för hemslöjden är att slöjdtillverkningen helt eller delvis är en *manuell tillverkning*, ett handens arbete. Slöjdandet påverkas av vardagliga behov samt praktisk funktionsduglighet och estetiska kvaliteter hos slöjdprodukten. Hemslöjdsprodukterna återspeglar därigenom människors levnadsförhållanden, samtidigt som de präglas av de för hemslöjden typiska tillverkningsmetoderna.

Viljan till skapande verksamhet kan spåras i slöjden hos alla folk och i alla tider. Slöjden påverkas av slöjdarnas handlag och fantasi, tillgången på råvaror och redskap, men också av klimat, kulturella traditioner och allmänna levnadsförhållanden. Skillnaderna är därför stora i slöjdens uttrycksformer, även om funktioner, material och teknik många gånger kan vara likartade eller identiska. I vårt land är det t. ex. uppenbart att samernas slöjd inte har mycket gemensamt med slöjden i landets södra delar. Slöjdens uttrycksformer skiftar dock inte bara från en landsdel till en annan och mellan olika länder, utan också från en ort till en annan. Hemslöjden sägs därför ha *ortstypiska drag*.

Begreppet hemslöjd låter sig inte enkelt definieras i några få ord. Denna fråga har många gånger tagits upp till diskussion i hemslöjdssammanhang och vid tillfällen då hemslöjdens betydelse i samhället belysts och debatterats. Försöken att formulera hemslöjdsbegreppets innehåll är många och skiftande, både i vårt land och i övriga nordiska länder. Grundtanken är nästan alltid densamma: ett handens arbete – i första hand en nyttoproduktion – som utövas för husbehov eller avsalu, främst som bisysselsättning.

En av hemslöjdens ledande krafter, Ingrid Osvald-Jacobsson – tidigare ordförande i Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund – har definierat begreppet på följande sätt: hemslöjd är ett handens arbete, som med ändamålsenliga verktyg och naturprodukter – såsom ull, lin, trä och järn – samt kunskaper i deras handhavande ger upphov till traditionellt värdefulla fö-

remål för dagligt bruk och prydnad och dessutom ger sina utövare en meningsfull och glädjande sysselsättning och i många fall erforderliga inkomster.

En gränsdragning, åtminstone begreppsmässigt, bör göras mellan hemslöjd å ena sidan och hantverk och industri å andra sidan. Hur en sådan gränsdragning kan göras beskrivs av förre intendenten vid Nordiska museet Anna-Maja Nylén i hennes bok *Hemslöjd* (1969), som ger en bred och inträngande redogörelse för hemslöjdens utveckling. Nylén framhåller att det utmärkande för hemslöjden är att en vara tillverkas i hemmet som bisysselsättning utan föregående beställning och avyttras direkt till konsumenten av tillverkaren. Hantverkaren däremot, arbetar yrkesmässigt med en viss varuproduktion som utförs på beställning och därefter säljs till kunden. Den industriella tillverkningen slutligen, har en mer komplicerad organisation, såväl vad gäller råvaror, tillverkning som försäljning. Den som ansvarar för den industriella tillverkningen behöver inte själv ha kunskap om tillverkningsproceduren. I praktiken övergår dock, framhåller Nylén, de tre produktionsformerna omärkligt i varandra och utvecklas under ömsesidig påverkan.

Gränserna kan även sägas vara flytande mellan å ena sidan hemslöjdsproduktion inriktad på att medvetet utveckla slöjdens estetiska funktioner i friare former och å andra sidan konstslöjd och konsthantverk. Många gånger används exempelvis samma material i tillverkningen. Vad först gäller hemslöjden rymmer den både produktion efter traditionell förebild och nyskapande. Anknytningen till bygden och ortstypiska uttrycksformer är ofta betydelsefull även i den nyskapande verksamheten. En skicklig slöjdare kan i sitt slöjdande målmedvetet utveckla sin skapande förmåga till en allt högre nivå och tillföra slöjdprodukten stora skönhetsvärden. I första hand är dock i allmänhet hemslöjdsprodukten avsedd att fylla ett praktiskt behov. Vad sedan gäller konstslöjden och konsthantverket är ofta anspråken på konstnärlighet mer markanta. Konstslöjdaren och konsthantverkaren har många gånger konstnärlig utbildning som bakgrund. Någon anknötning till bygd och traditioner behöver inte förekomma i dessa produktionsformer, och gör det ofta inte heller.

Olika slöjdarter har tidigare av hävd delats in i manlig resp. kvinnlig slöjd. De manliga slöjdarterna avsåg material och föremål av tyngre art som krävde mer kraft i handlaget. För dessa slöjdarter fordrades ofta utrustning och lokaler som inte fanns i anslutning till hemmet. Till den kvinnliga slöjden räknades praktiskt taget all hantering av fibrer, garn och tyg. Ett undantag från denna regel var skradderiet, som utövades av män. De senare slöjdarterna kunde nästan helt utövas i hemmet, eller i anslutning till detta, och ansågs särskilt lämpliga för kvinnor, eftersom kvinnorna av tradition var bundna till hemmet för andra uppgifter. Vissa slöjdarter av blandkaraktär kunde inte definieras vare sig som typiskt manliga eller typiskt kvinnliga. Som exempel kan nämnas lergodstillverkning, halmslöjd, filtsockstillverkning, tillverkning av folkdräkter och de olika slöjdarterna inom sameslöjden.

Ändrade synsätt och jämställdhetssträvanden har medfört att man numera istället skiljer på *hård slöjd* (trä- och metallslöjd m. m.) och *mjuk slöjd* (textil slöjd m. m.). Sedan år 1970 är ämnet slöjd i grundskolan gemensamt för flickor och pojkar, men uppdelat på hård resp. mjuk slöjd. Detta har bidragit

till att de gamla begreppen försvunnit. Utvecklingen har också gått mot ett friare och mindre könsrollsstyrt slöjdande.

Schematiskt indelning av vanligt förekommande slöjdarter i mjuk resp. hård slöjd

Mjuk slöjd	Hård slöjd
Spånad (handspinning)	Träslöjd
Vävning (konst- och nytto- vävnader i olika tekniker och material)	Smide och metallslöjd
Broderi (prydnads- eller konstsömnad)	Rotslöjd
Knyppling, flätning och språngning (flätning i ram)	Keramisk slöjd
Stickning, nålbindning och virkning	Kvast- och visptillverkning
Hårabete	Näverslöjd
Tovning (filtning av kardad ospunnen ull)	Halmslöjd och sävslöjd
Växt- och syntetfärgning	Horn- och benslöjd
Tillverkning av folkdräkter och bygdedräkter	
Läder- och skinnarbeten	

Ett särbegrepp är *sameslöjden*, som är en samlad beteckning för flera slöjdarter, innefattande både mjuk och hård slöjd, som utövas av den samiska befolkningen.

Fortfarande är *slöjdare* vanligare som beteckning för slöjddutövare inom vissa slöjdarter än inom andra. Många förknippar ännu idag ordet slöjdare i första hand med den hårda slöjden och särskiljer efter gammal tradition på slöjdare och väverskor, knypplerskor, brodöser, osv. I det följande används slöjdare, om inte annat särskilt anges, som ett samlat begrepp för *alla utövare av slöjd* oavsett slöjdarens kön och slöjdarten.

The first thing I noticed when I stepped out of the train was the fresh air. It felt like a new world was opening up to me. The sun was shining brightly, and the birds were singing in the trees. I took a deep breath and felt a sense of peace and tranquility. It was exactly what I needed after a long and stressful journey.

I walked towards the station, my feet feeling light and free. The people around me were all smiling and waving. It was a warm and friendly atmosphere. I felt like I had found a new home. I looked around and saw the beautiful scenery. The mountains were majestic and the water was crystal clear. It was a truly breathtaking view.

I continued to walk, my heart full of joy and excitement. The air was so fresh and clean. I felt like I had been reborn. I looked up at the sky and saw a beautiful rainbow. It was a sign of hope and a promise of a bright future. I felt a sense of purpose and a sense of direction. I knew that this was my chance to start over and make a better life for myself.

I walked on, my steps becoming more confident and sure. The world around me was so beautiful and so full of life. I felt like I had found a new purpose and a new meaning. I looked back at the train and saw it disappearing into the distance. It was a symbol of my old life, a life that was behind me. I felt a sense of liberation and a sense of freedom. I was finally free to live the life I wanted to live.

I walked on, my heart full of hope and dreams. The future was so bright and so full of possibilities. I felt like I had found a new path and a new way of life. I looked ahead and saw a bright future. I felt a sense of optimism and a sense of hope. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

I walked on, my heart full of love and compassion. The world was so full of beauty and so full of life. I felt like I had found a new family and a new home. I looked around and saw the people who were so kind and so generous. I felt a sense of belonging and a sense of community. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

I walked on, my heart full of peace and tranquility. The world was so beautiful and so full of life. I felt like I had found a new purpose and a new meaning. I looked ahead and saw a bright future. I felt a sense of optimism and a sense of hope. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

I walked on, my heart full of joy and excitement. The world was so beautiful and so full of life. I felt like I had found a new purpose and a new meaning. I looked ahead and saw a bright future. I felt a sense of optimism and a sense of hope. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

I walked on, my heart full of love and compassion. The world was so beautiful and so full of life. I felt like I had found a new purpose and a new meaning. I looked ahead and saw a bright future. I felt a sense of optimism and a sense of hope. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

I walked on, my heart full of peace and tranquility. The world was so beautiful and so full of life. I felt like I had found a new purpose and a new meaning. I looked ahead and saw a bright future. I felt a sense of optimism and a sense of hope. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

I walked on, my heart full of joy and excitement. The world was so beautiful and so full of life. I felt like I had found a new purpose and a new meaning. I looked ahead and saw a bright future. I felt a sense of optimism and a sense of hope. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

I walked on, my heart full of love and compassion. The world was so beautiful and so full of life. I felt like I had found a new purpose and a new meaning. I looked ahead and saw a bright future. I felt a sense of optimism and a sense of hope. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

I walked on, my heart full of peace and tranquility. The world was so beautiful and so full of life. I felt like I had found a new purpose and a new meaning. I looked ahead and saw a bright future. I felt a sense of optimism and a sense of hope. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

I walked on, my heart full of joy and excitement. The world was so beautiful and so full of life. I felt like I had found a new purpose and a new meaning. I looked ahead and saw a bright future. I felt a sense of optimism and a sense of hope. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

I walked on, my heart full of love and compassion. The world was so beautiful and so full of life. I felt like I had found a new purpose and a new meaning. I looked ahead and saw a bright future. I felt a sense of optimism and a sense of hope. I knew that this was my chance to make a difference and to create a better world for myself and for others. I was finally ready to take the next step and to embrace the future.

3 Hemslöjd, samhälle och samhällsstöd

3.1 Hemslöjd i historiskt perspektiv

Hemslöjd till husbehov och till avsalu är av mycket gammalt datum. Saluslöjden blev mycket tidigt ett komplement till landsbygdsbefolkningens försörjning och i vissa trakter, där jordbruket var mindre givande, kom saluslöjdandet att betyda mer för hemmens ekonomi än jordbruket. Över lag har saluslöjdandet varit av stor betydelse som binäring i skogsbygderna. Fram till 1800-talets mitt var hemmen landets största tillverkare av alla de varor som behövdes till kläder, föda, utrustning i bostaden, redskap och transportmedel. Det innebar dock inte att den omfattande slöjdproduktion som bedrevs i hemmen alltid sågs med blida ögon av de styrande i samhället.

Redan under medeltiden började man göra åtskillnad mellan stadsnärningar och landsbygdsnärningar. Landsbygden skulle sörja för produktion av livsmedel och råvaror, medan städerna skulle svara för förädlingsarbetet. Detta ledde till att de första gränserna drogs upp mellan hemslöjd och hantverk. Olika åtgärder kom sedan under århundradenas lopp att vidtas för att begränsa hantverket på landsbygden och genom regleringar hindra landsbygdsbefolkningen från att bedriva den under dessa tider mycket omfattande direktförsäljningen av slöjdprodukter över hela landet. Principen om åtskillnad och arbetsfördelning mellan olika näringar kom att utvecklas vidare genom Gustav Vasas näringspolitik, skråväsendet under 1600-talet och den merkantilistiska näringspolitiken under frihetstiden.

Ett syfte med de reglerande åtgärderna var att främja städernas tillväxt och städernas hantverk och handel. Landsbygdsbefolkningens "kladdande och klåpande" inom allehanda områden stod i strid med arbetsfördelningsprincipen och ansågs vara ett hinder för landets välstånd. När staten alltmer under 1700-talet, med bl. a. subventioner och skyddsåtgärder, uppmuntrade fabriksindustrins framväxt sökte man också öka avsättningen av industrivaror genom att med olika medel hålla tillbaka hemslöjdsproduktionen, främst saluslöjdandet.

När trots detta insatser gjordes som innebar ett stöd till hemslöjdsverksamheten gjordes detta inte i syfte att främja hemslöjden, utan av omsorg främst om fabriksindustrin. Genom stöd till den inhemska produktionen av råvaror, såsom lin, ull och garn, tillgodosågs fabriksindustrins intressen. Man understödde således från samhällets sida fåravel, inrättade spinnskolor, uppmunade till odling av lin och hampa samt anslog medel för att sysselsätta

arbetslösa med garnspinning. Kraftigast understöddes linspinnningen (lin-spånaden) och linnevävningen, vilket skedde bl. a. genom en omfattande statlig premiering av inhemska produkter.

Först vid 1800-talets mitt togs de avgörande stegen mot full näringsfrihet.

Industrialismens genombrott innebar att hemslöjden gick tillbaka och att jordbruksbefolkningen började söka sig till städer och tätorter. Till följd av detta kom saluslöjdandet och husbehovsslöjdandet allt mer att utvecklas också i städerna.

Till en början leddes det hemslöjdsfrämjande arbetet i huvudsak av hushållningssällskapen. Genom sällskapen anordnades tidigt kurser i olika hemslöjdsämnen och tillhandahölls mönster och modeller. Även utställningsverksamhet bedrevs. Flertalet av de insatser som gjordes av sällskapen på slöjdundervisningens område skedde med stöd av landstingsanslag. Under slutet av 1800-talet startades även hemslöjdsaffärer av sällskapen. Alltefter som den organiserade hemslöjdsrörelsen växte fram kom emellertid hushållningssällskapen att stödja hemslöjdsverksamheten och försäljningen av slöjdalster genom hemslöjdsföreningarna.

De svåra missväxtåren i slutet av 1860-talet och i början av 1870-talet och hemslöjdens tillbakagång ledde till en omprövning av statsmakternas hållning gentemot hemslöjden. Nu gällde det att med stöd av hushållningssällskapen, landstingen och de första hemslöjdsorganisationerna ge nytt liv åt hemslöjden, närmast i syfte att skapa biinkomster åt de mindre jordbruken.

Med anledning av en motion beslöt 1872 års riksdag att anvisa 2 500 riksdaler till anställning av kringresande undervisare i husslöjd (hemslöjd) som bl. a. skulle tillhandahålla slöjdmodeller och ge handledning i slöjd. Medlen skulle ingå som en del i anslaget till befrämjande i allmänhet av slöjderna. Bidrag till verksamheten förutsattes även utgå från landsting, hushållningssällskap, kommuner och enskilda. Samma år begärde Kungl Maj:t uppgifter från varje län om hemslöjdens situation, om vilka åtgärder som vidtogs för att främja hemslöjden och hur dessa kunde utvecklas ytterligare med eventuellt samhällsstöd. År 1874, då hemslöjdsstödet uppgick till 10 000 kr, gjordes ånyo med hjälp av hushållningssällskapen en undersökning om vilka åtgärder som vidtagits eller planerades på hemslöjdens område och vilket statligt stöd som kunde behövas. Undersökningen visade på ett stort behov av insatser. Genom beslut av 1875 års riksdag fördubblades det statliga stödet till hemslöjden genom att 10 000 kr anvisades på extra stat utöver det belopp som beräknades under anslaget befrämjande av slöjderna.

Fram till år 1888 utvecklades det statliga stödet till befrämjande av husslöjden successivt och från detta år låg stödet på en nivå som det skulle komma att behålla under årtionden framöver. Varje år anslogs ett belopp på 25 000 kr till husslöjden, varav 2 000 kr disponerades till en undervisare eller instruktör i husslöjd. 23 000 kr anvisades till hushållningssällskapen för undervisning i slöjd, antingen genom resande undervisare eller särskilt för ändamålet inrättade skolor, och för anskaffande av tidsenliga modeller. Därutöver anvisades sedan år 1878 medel på extra stat till en andre instruktör i husslöjd.

De statliga kringresande undervisarna kom under årens lopp allt mer att ägna sig åt skolundervisningen i slöjd, i stället för den egentliga hem-

slöjden. Detta berodde på att skolslöjden blev alltmer omfattande. De kringresande undervisarna kom därigenom att bli ett slags inspektörer av skolslöjden. I flera län användes dessutom en stor del av statsbidragen till hushållningssällskapens insatser till stöd av skolslöjden, medan hemslöjden eftersattes.

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet växte de statliga anslagen till andra näringar hastigt. Stödet till hemslöjden låg dock kvar på samma låga nivå som tidigare och kom inte ens i sin helhet den egentliga hemslöjden till del. Det var mot denna bakgrund som den första statliga hemslöjdsutredningen tillkallades.

3.2 Tidigare utredningar på hemslöjdens område

Hur samhällsförändringarna påverkat hemslöjden och samhällets syn på hemslöjden under 1900-talet kan till en del följas i de statliga utredningar som under årens lopp haft till uppgift att behandla hemslöjdsfrågor. Den första hemslöjdsutredningen, Hemslöjdskommittén, tillkallades år 1912 och lämnade sitt betänkande, Hemslöjdskommitténs betänkande, i december 1917 (tryckt 1918). Ordförande i hemslöjdskommittén var landshövding C. Fredrik Holmquist.

Hemslöjdskommitténs huvudbetänkande med bilagor omfattade drygt 900 sidor. Kommittén redovisade ingående hemslöjdens historia, de skilda ortstypiska dragen i hemslöjdsproduktionen, hemslöjdens utbredning och omfattning i statistisk belysning samt hemslöjdsföreningarnas, hushållningssällskapens och landstingens insatser till stöd för hemslöjdsverksamheten. En huvudpunkt i kommitténs förslag var att statligt stöd skulle utgå till de lokala hemslöjdsföreningarna. Hemslöjdsföreningarna hade hittills inte fått något statligt stöd med undantag av Föreningen för Svensk Hemslöjd, som främst var inriktad på saluslöjd och fungerade som ett slags central förening. Hemslöjdsföreningarna ägnade sig däremot mest åt husbehovsslöjd och hade inget samhällsstöd utöver de bidrag från hushållningssällskapen som en del föreningar fick.

Det statliga stödet till hemslöjdsföreningarna föreslogs främst avse undervisning, tillvaratagande av äldre slöjd för mönster och modeller samt utställningsverksamhet. Hemslöjdsföreningarna föreslogs även få lån till försäljningsverksamheten, ur en därför särskilt inrättad statlig fond, i syfte att bl. a. underlätta lagerhållning av slöjdprodukter och tillhandahållande av råmaterial till slöjdarna. Ett annat förslag från kommittén var att det skulle skapas en skola för högre utbildning i hemslöjd.

Som motiv för ett statligt stöd till hemslöjden framhöll kommittén bl. a.:

Då det understundom uttalas, att hemslöjden såsom näring bör bära sig själv, och att därför ekonomiskt understöd från statens sida icke bör ifrågakomma, förbises tydligen, att övriga näringar, såsom jordbruk, handel, industri och hantverk, redan av staten åtnjuta högst betydande ekonomiska fördelar, i främsta rummet genom av staten helt eller delvis underhållna utbildningsanstalter, skolor, konsulenter m. m., medan, som förut anförts, statsunderstödet till hemslöjden varit synnerligen ringa och, om man undantar anslaget till Föreningen för svensk hemslöjd, sedan år 1887

icke undergått någon förändring. Hemslöjdens behov av statsunderstöd torde i närvarande stund vara än mer trängande än sagda näringars, detta till följd av att förändrade tidsförhållanden, konkurrens med industrien samt andra i det föregående omnämnda missgynnande omständigheter bragt hemslöjden i så tryckt läge, att den svårigen utan statens ekonomiska medverkan kan vinna den jordmån, som fordras för blomstring eller på många orter ens bibehållas vid sin nuvarande blygsamma omfattning. Vidare må man ihågkomma, att hemslöjden icke blott är en näring i vanlig bemärkelse utan en kulturfaktor, att den hänger samman med landets kultur i dess helhet, att den återspeglar bygdernas uppfattningar och känslor, att slöjdarbetet i hemmet är en gärning, som väcker kärlek till detta hem och höjer dess värde hos dem, som syssla med hemslöjd.

Hemslöjdens betydelse, framhöll kommittén, hängde intimt samman med dels hemslöjdens karaktär av *binäring* till jordbruket, dels dess egenskap att bygga på gamla mönster och modeller med *ortskaraktär* (ortstypiska drag), dels hemslöjdsprodukternas *hållbarhet och gedigenhet*.

Som dokument är hemslöjdskommitténs betänkande betydelsefullt. Förutom ett rikt material redovisar kommittén en syn på hemslöjdens roll och på skälen för ett statligt stöd till hemslöjden som visserligen till en del präglas av den rådande tidsandan, men som också ger klart uttryck för uppfattningar som kommit att genomsyra samhällets syn på hemslöjden ända fram till idag. Betänkandet föranledde dock inte något förslag till riksdagen till följd av krigsåren och den därmed sammanhängande knappheten på statliga medel.

Under 1900-talets första årtionde hade hemslöjdsverksamheten utvecklats snabbt. Efter den tillbakagång som sedan följde kom hemslöjden in i en ny utvecklingsperiod under 1930-talet och erkändes återigen som en ekonomiskt och kulturellt betydelsefull produktionsform.

Under 1930- och 40-talen berördes hemslöjden i ett antal olika utredningar. Sociala jordutredningen, som tillkallades år 1930, betonade i sitt förslag att hemslöjden hade stor betydelse som binäring vid sidan av mindre jordbruk. Enligt utredningen kunde hemslöjden tillsammans med andra binärningar förbättra utkomstmöjligheterna på landsbygden och medverka till att förhindra en inte önskvärd flyttning till städerna med de arbetslöshetsproblem som rådde där. Den år 1939 tillkallade hushållningssällskapsutredningen kom i ett delbetänkande (SOU 1942:32) Betänkande med förslag ang. Hushållningssällskapens organisation och verksamhet m. m. att ägna stor uppmärksamhet åt hemslöjden i både historiskt och socialt perspektiv. Utredningen föreslog bl. a. en förstärkt undervisnings- och upplysningsverksamhet i syfte att öka slöjdarnas yrkesskicklighet. Även andra utredningar som följde på hushållningssällskapsutredningen – 1941 års befolkningsutredning, 1942 års jordbrukskommitté, utredningen angående den husliga utbildningens centrala ledning (tillkallad år 1945) och kommittén för partiellt arbetsföra (tillkallad år 1943) – berörde hemslöjden ur skilda aspekter. Sammantaget framhölls i utredningarnas betänkanden att hemslöjden hade betydelse såväl i ekonomiskt, socialt som kulturellt avseende.

Först år 1960 ingångsattes nästa särskilda utredningsarbete på hemslöjdsområdet. Uppdraget gavs åt en utredningsman, kanslichef Yngve A R Ericsson.

Utredningsarbetet motiverades främst av att fondmedlen ur manufak-

turförslagslånefonden, som vid denna tid utgjorde en betydande del av det statliga stödet till hemslöjden, snart skulle vara förbrukade. I direktiven till utredningsmannen framhölls att någon ökning av statsanslaget f. n. inte kunde ställas i utsikt och att det kunde ifrågasättas om inte hemslöjdsrörelsens kostnader till större del kunde täckas på annat sätt än genom statsbidrag.

I utredningsmannens förslag (Ds H 1961:4) Betänkande ang. statens anslag till hemslöjdsändamål underströks att hemslöjden hade stor betydelse ur ekonomiska, sociala och kulturella synpunkter. Hemslöjdens ekonomiska betydelse, framhöll utredaren, hängde samman med inte bara hemslöjden som näring, utan också hemslöjden som inspirationskälla för industrins produkter. Enligt förslaget skulle det särskilda statsanslaget bibehållas, men ges en något ändrad användning. Bl. a. skulle de medel som vid denna tidpunkt tilldelades de lokala hemslöjdsföreningarna, med i regel 500 kr per förening, tilldelas föreningarna efter prestation. Medlen till konsulentverksamheten skulle i fortsättningen anvisas genom den dåvarande yrkesöverstyrelsen och en samordning skulle ske av hemslöjdsundervisningen. Ur anslagssynpunkt innebar de föreslagna förändringarna att det särskilda hemslöjdsanslaget kunde bibehållas på oförändrad nivå under det kommande året. Förslaget innebar dock samtidigt en kraftig nedskärning av de bidrag som tidigare utgått till konsulentverksamheten.

Utredningsförslaget mötte hård kritik av remissinstanserna och lades åt sidan för att år 1963 följas av en ny utredning.

I december 1963 tillkallade chefen för handelsdepartementet fem sakkunniga att utreda det fortsatta statliga stödet till hemslöjden. Till ordförande i hemslöjdsutredningen utsågs landshövding Gösta Elfving. År 1967 lämnade utredningen sitt förslag (Ds Fi 1967:9) Hemslöjden i Sverige.

1963 års hemslöjdsutredning hävdade att hemslöjden inte längre kunde tillmätas särskild betydelse ur samhällets synpunkt som binäring till jordbruket. Hemslöjdsverksamheten hade dock alltså stort värde som kompletterande försörjningsmöjlighet, särskilt för många människor som av olika skäl inte kunde ha fast yrkesarbete utanför hemmet. Med befolkningsomflyttningen hade hemslöjden kommit att bli utbredd såväl i städer och tätorter som på landsbygden. Vidare hade hemslöjden visat sig vara en stimulerande fritidssysselsättning.

Utredningen ansåg att hemslöjdens kulturella betydelse var uppenbar. Att så var fallet berodde i hög grad på att det svenska hemslöjdsarvet förvaltats så väl inom hemslöjdsrörelsen. Hemslöjdens i vida kretsar kvalitetsmässigt och estetiskt fostrande betydelse hängde bl. a. samman med att man inom hemslöjdsrörelsen ständigt verkat för användning av kvalitetsråvaror och vinnlagt sig om att använda bästa möjliga tillverkningsmetoder. Hemslöjden spelade även genom hemslöjdsrörelsen en stimulerande roll för den industriella mönster- och formgivningen främst inom textilindustrin. Hemslöjden hade också betydelse som grogrund för konsthantverket och som uttryck för det specifikt svenska, vilket hade betydelse i samband med turistnäringen och utlandsinformationen om Sverige.

Utredningen ansåg mot denna bakgrund att hemslöjdsverksamheten borde få ett fortsatt ekonomiskt stöd från samhället, ett stöd som borde lämnas till den organiserade hemslöjdsrörelsen. Det föreslagna ekonomiska stödet

skulle i princip utgå till ideell verksamhet. Utredningen föreslog att statligt bidrag skulle utgå med hälften av de beräknade kostnaderna för en hemslöjdskonsulent i varje län under förutsättning att vederbörande landsting bidrog med ett belopp motsvarande den återstående hälften av de beräknade kostnaderna. Konsulenten skulle vara anställd hos hemslöjdsförening i länet som sålunda skulle vara huvudman för konsulenten. Statligt stöd skulle utgå till en särskild heltidsanställd sameslöjdskonsulent. Medel föreslogs också anvisas till försöksverksamhet med kompletterande specialiserad rådgivning. Vidare föreslogs att det särskilda statliga hemslöjdsanslaget skulle höjas, vilket bl. a. skulle möjliggöra ett ökat stöd till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) och inventeringen av gammal slöjd samt ge utrymme för särskilda medel för expertrådgivning bl. a. i fråga om rationalisering av affärsverksamheten inom den organiserade hemslöjdsrörelsen.

Utredningen föreslog även att en rådgivande nämnd skulle inrättas för att bistå kommerskollegiet vid behandlingen av bidragsärenden och andra viktiga hemslöjdsfrågor. Slutligen föreslog utredningen att det genom ett auktoritativt uttalande eller på annat sätt skulle klargöras att affärsdrivande hemslöjdsföreningar skulle kunna åtnjuta statligt kreditstöd enligt gällande bestämmelser.

Propositionen (prop. 1968:1, bil. 9, s. 91–93) och likaså riksdagens beslut med anledning av propositionen (SU 1968:7, rskr 1968:7) följde i huvudsak utredningens förslag.

Bland statliga utredningar efter 1963 års hemslöjdsutredning bör nämnas sameutredningen som i betänkandet (SOU 1975:99 och 100) Samerna i Sverige ägnade sameslöjden särskild uppmärksamhet. Sameutredningen betonade att sameslöjden var en viktig del av den samiska kulturen samtidigt som den var betydelsefull för många samers försörjningsmöjligheter. Enligt utredningen fanns det goda förutsättningar för en utvidgning och breddning av sameslöjden. Med hänsyn till detta föreslog utredningen att insatser inom bl. a. råvaruanskaffning borde ges stöd via en organisation bildad för detta ändamål av samerna själva.

I propositionen om insatserna för samerna (prop. 1976/77:80) anmäldes att ett samiskt slöjdföretag, Sameslöjd och Material AB, hade bildats med hjälp av statligt stöd. I budgetpropositionen samma år (prop. 1976/77:100, bil. 17, s. 79) föreslogs att ytterligare en tjänst som sameslöjdskonsulent skulle inrättas. Förslaget bifölls av riksdagen (NU 1976/77:26, rskr 1976/77:289).

3.3 Samhällets stöd till hemslöjd idag

Samhället har sedan lång tid tillbaka i växlande former givit stöd till hemslöjdsverksamhet. Numera anvisas medel för hemslöjdsverksamheten under ett särskilt statligt anslag under fjortonde huvudtiteln (industridepartementet). Därutöver förekommer stödformer av olika slag som i viss utsträckning kommer även hemslöjd och slöjdare till del.

Det statliga anslaget Främjande av hemslöjden fördelas av statens in-

dustriverk. För budgetåret 1979/80 har till detta ändamål av riksdagen anvisats ett reservationsanslag om 2 596 000 kr. Bidragen till konsulentverksamhet utgör den helt dominerande delposten i anslaget. De andra större delposterna är bidragen till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) och sameslöjden. Därutöver fördelas medel till hemslöjdsföreningarna för inventering av gammal slöjd och för ekonomisk expertrådgivning.

Det statliga stödet till konsulentverksamheten bör enligt de av statsmakterna fastlagda riktlinjerna i princip täcka 50 % av kostnaden för en länshemslöjdskonsulent i varje län, under förutsättning att resp. landsting svarar för minst lika stor del av kostnaden. Förutom direkta lönekostnader för hemslöjdskonsulenterna utgår medel för administrations-, rese- och trakamentskostnader samt för anordnande av ett årligt informationsmöte med konsulenterna. Bidrag utgår även till föreningen Same-Ätnams slöjdsutskott för att täcka hela kostnaden för två sameslöjdskonsulenter.

Enligt de uppgifter som utredningen har inhämtat bl. a. från länshemslöjdskonsulenterna i en enkät våren 1978, anvisade landstingen sammanlagt ca 2,3 milj. kr under år 1977 till hemslöjdsändamål. Landstingens stöd till konsulentverksamheten uppgick till nära 1,8 milj. kr. I denna summa ingick förutom landstingens bidrag till länshemslöjdskonsulenterna medel till ytterligare konsulenttjänster som tillkommit på regionala initiativ. Sammanlagt ett tiotal landsting lämnade därutöver bidrag till hemslöjdsverksamhet, främst hemslöjdsföreningarnas allmänna verksamhet, utbildning och slöjdarkiv. Anslagens storlek varierade från 45 000 kr i ett landsting till nära 300 000 kr i ett annat. Dessa belopp avser regelbundna, årligen återkommande bidrag. Några landsting ger därutöver engångsbidrag till speciella satsningar.

Enligt enkäten till hemslöjdskonsulenterna deltar även ett antal kommuner i finansieringen av konsulentverksamheten, dock i mycket begränsad omfattning. På Gotland och i Göteborgs och Bohus län svarar i det förra fallet kommunen för motsvarande kostnader som landstingen i övriga län, i det senare fallet delas kostnaderna av Göteborgs kommun och Göteborgs och Bohus läns landsting. Vissa kommuner ger bidrag till hemslöjdsföreningarnas ideella verksamhet, dels genom anslag till speciella projekt, dels genom att i viss utsträckning lämna bidrag till driftskostnader för, eller kostnadsfritt tillhandahålla, lokaler, främst vävstugor. Av enkätsvaren framgår att de bidragsgivande kommunerna i många fall är att finna i län där landstingen förutom bidrag till konsulentverksamheten även ger annat stöd till hemslöjdsverksamheten.

Utöver detta särskilda samhälleliga stöd till hemslöjden finns andra former av stöd – inom näringspolitiken, regionalpolitiken, arbetsmarknadspolitiken, utbildningspolitiken och kulturpolitiken – som i viss utsträckning kan komma även slöjdare och hemslöjdsverksamhet till del.

Sålunda omfattas i princip även hemslöjdsverksamhet av de regionala utvecklingsfondernas långgivning och företagservice. Dessutom är hemslöjd en näring som kan få stöd inom ramen för de särskilda insatser som riktas till glesbygd. Sålunda har stöd kunnat utgå till hemslöjd bl. a. som bidrag till hemarbete, intensifierade kommunala sysselsättningsinsatser (IKS-stöd) och särskilt stöd till lantbruksföretag m. m. i vissa glesbygder. Propositionen (prop. 1978/79:112) om regionalpolitik och riksdagens beslut med anledning härav (AU 1978/79:23, rskr 1978/79:435) innebär fr. o. m. den 1 juli 1979

en ökad samordning av glesbygdssstödet och ökade bidragsmöjligheter bl. a. för hemslöjd i glesbygd. Vidare kan även slöjdare och hemslöjdsverksamhet få vissa former av stöd och bidrag inom ramen för det statliga stödet till arbetshandikappade.

Vad beträffar stöd till utbildningsinsatser bör nämnas den kursverksamhet som drivs av Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund genom Sätergläntan, Hemslöjdens gård i Insjön. Vid skolan bedrivs lokal kursverksamhet och administreras dessutom den riksomfattande kursverksamhet för vilken hemslöjdsföreningarna står som arrangörer. Det statliga stödet uppgick budgetåret 1978/79 till drygt 700 000 kr för den lokala kursverksamheten och till drygt 225 000 kr för den riksomfattande kursverksamheten. Vidare anslår Kopparbergs läns landsting och Leksands kommun medel till den lokala verksamheten – för år 1979 95 000 kr resp. 35 000 kr. Även annan utbildningsverksamhet för vilken samhällsstöd utgår är av stor betydelse för slöjdandet och hemslöjdens utvecklingsmöjligheter. Här kan nämnas viss utbildning inom gymnasieskolan, vid vissa enskilda yrkesskolor, inom den kommunala vuxenutbildningen, inom studieförbundens och folkhögskolornas utbildningsverksamhet samt inom AMS-utbildningen.

I viss utsträckning kommer även samhällets kulturpolitiska stöd hemslöjden till del. I huvudsak är det fråga om ett indirekt stöd. Det mer allmänna kulturstödet från statligt och kommunalt håll erbjuder många gånger tämligen fria dispositionsmöjligheter bl. a. vad avser verksamhetens inriktning. Exempel på sådant stöd är bidrag till utställningsverksamhet, kulturprogram inom föreningslivet och andra kulturaktiviteter. I praktiken torde dessa stödmöjligheter dock inte i någon mer betydande omfattning ha kommit till användning inom hemslöjdsområdet. Bland kulturinstitutionerna har bl. a. läns museerna arbetsuppgifter som berör verksamheten inom hemslöjdsområdet.

4 Hemslöjdsföreningarnas och slöjdarnas organisationsarbete

4.1 Organisationernas framväxt

De svåra åren för jordbruket i slutet av 1860-talet och början av 1870-talet kom att leda till en vändpunkt för hemslöjdsintresset. Saluslöjdens och husbehovsslöjdens tillbakagång var vid denna tid ett faktum. Hemslöjden hade tvingats in i en hård konkurrenssituation med storindustri och handel. Särskilt hårt hade industrialismens framryckning drabbat den textila hemslöjden, som varit den mest utbredda och mångsidigt utvecklade slöjden. Textilindustrin intog tidigt en dominerande ställning på det industriella området.

Det som från 1800-talets mitt öppnade nya vägar för att ta till vara hemslöjdstraditionerna var tillkomsten av organisationer som Svenska Slöjdföreningen (bildad år 1846), Föreningen Handarbetets Vänner (1874) och Kulturhistoriska föreningen i Lund (1882). De insatser som Artur Hazelius gjorde för hemslöjden under 1870-talet lade också de en grund för ett ökat hemslöjdsintresse. Intresset för den gamla svenska bondekulturen och dess alster väcktes och spreds till nya grupper. Hos många vaknade en stark medvetenhet om de skönhetsvärden svenska hemslöjdsmonster och hemslöjdsmodeller representerade. Samtidigt framträdde en allt tydligare reaktion mot industrins "dussinmonster" och serietillverkning. Återigen började värdet av saluslöjd och husbehovsslöjd betonas. Insatserna för att stimulera en ny, aktiv hemslöjdsverksamhet lät inte heller vänta på sig. Lokala hemslöjdsföreningar, ideella och ekonomiska, bildades på olika håll i landet. Grunden för hemslöjdsrörelsen var därmed lagd.

Först vid sekelskiftet kom dock hemslöjdens kulturella värden att på allvar bli uppmärksammade. Hos hemslöjdens pionjärer växte då fram en övertygelse att hemslöjden, trots sin blygsamma omfattning, kunde fylla en viktig ekonomisk och estetisk uppgift. Detta kunde ske om slöjdens ortstypiska karaktär togs till vara, samtidigt som slöjden anpassades till tidens förhållanden och fick utvecklas som en binäring till jordbruket. Denna övertygelse spred sig till allt fler och förde snabbt hemslöjdsrörelsen framåt.

Först i raden bland de framväxande hemslöjdsföreningarna var Föreningen för Svensk Hemslöjd i Stockholm, som bedrev viss riksomfattande verksamhet. Föreningen bildades år 1899 på initiativ av den hemslöjds-kunniga och framsynta Lilli Zickerman. Föreningen, som var ideell, följdes år 1914 av en ekonomisk förening, Svensk Hemslöjds försäljningsförening. Redan år 1883 hade Örebro läns slöjdförening bildats. Denna förening var dock

till en början uteslutande en skolslöjdsförening med tonvikt på undervisning och kunde därför knappast räknas till de egentliga hemslöjdsföreningarna.

År 1912 hade 24 hemslöjdsföreningar bildats. De hade till syfte att bl. a. verka för hemslöjdens utbredning, ge råd och upplysningar i hemslöjdsfrågor, tillhandahålla råmaterial och mönster, försälja hemslöjdsalster samt förmedla undervisning i slöjd. Under de följande tre åren fram till år 1915 bildades ytterligare åtta lokala hemslöjdsföreningar på olika håll i landet.

Fram till år 1912 saknades ett organisatoriskt samband mellan föreningarna. Ett visst samarbete hade dock dessförinnan kommit till stånd lokalt i fråga om hemslöjdsförsäljning. År 1907 väcktes förslag om att bilda ett allmänt svenskt hemslöjdsförbund vid ett möte arrangerat av Föreningen för Svensk Hemslöjd, i vilket deltog representanter för hemslöjdsföreningar och hemslöjdsaffärer. Arbetet ledde dock inte till något praktiskt resultat. Det dröjde fem år innan ett konkret förslag från lokalföreningarna åter fördes fram. På initiativ av Malmöhus läns hemslöjdsförening bildades i slutet av år 1912 Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR).

Till det nybildade förbundet anslöt sig från början flertalet av de befintliga lokala hemslöjdsföreningarna. Föreningen för Svensk Hemslöjd som hade till ändamål att verka för hemslöjdens förkovran i hela landet och som drev eller kontrollerade ett antal hemslöjdsaffärer i landsorten, anslöt sig först år 1945 som medlem till förbundet. En viss avveckling av föreningens riksomfattande verksamhet hade då skett.

Under årens lopp har allt fler hemslöjdsföreningar bildats och i de flesta fall efter hand anslutit sig till riksförbundet. Så sent som under år 1978 har tre nytillkommande föreningar blivit medlemmar av förbundet.

Riksföreningen Svenska Slöjdare, en sammanslutning av slöjdare som driver egen rörelse, bildades år 1966. Att enskilda slöjdare på detta sätt bildade en egen organisation berodde främst på slöjdarnas behov av att utbyta kunskaper och erfarenheter på olika områden och få vidareutbildning.

4.1.1 *Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund*

Grunden i den hemslöjdsfrämjande verksamhet som bedrivs av hemslöjdsrörelsen är de lokala föreningarna och, på regional nivå, länshemslöjdsföreningarna. Antalet direkt anslutna medlemsorganisationer till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) uppgick vid 1978 års utgång till 53. Organisationsstrukturen skiftar från län till län. I många län finns enbart en länshemslöjdsförening, medan det i andra län finns flera lokala föreningar, ofta anslutna till länshemslöjdsförbund och/eller SHR. Även vissa hemslöjdsammanslutningar som inte är knutna till något geografiskt avgränsat område är anslutna till SHR. Det totala antalet medlemmar uppgick år 1978 till ca 11 000 personer enligt föreningarnas uppgifter.

Inom SHR ryms såväl ekonomiska som ideella föreningar. Inom hemslöjdsrörelsen bedrivs således hemslöjdsfrämjande verksamhet i olika former, främst genom informations- och rådgivningsarbete samt genom försäljningsverksamhet. År 1978 bedrev hemslöjdsföreningarna affärsverksamhet med en sammanlagd omsättning på ca 59,5 milj. kr.

I det hemslöjdsfrämjande arbetet ingår hemslöjdskonsulentverksamhet som understöds med bidrag från stat och landsting. Huvudmän för

läns-hemslöjds-konsulenterna är läns-hemslöjds-föreningar/läns-hemslöjds-förbund eller, i några fall, landsting. För sameslöjds-konsulenterna är föreningen Same-Ätnams slöjds-kott huvudman. Same-Ätnams slöjds-kott ingår som medlemsorganisation i SHR.

SHR:s målsättning, som framgår av 1 § i förbundets stadgar, överensstämmer i stort med den målsättning som fastställdes vid förbundets bildande år 1912:

Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) har till uppgift att främja den svenska hemslöjden och dess utveckling. Det skall utgöra ett centralt organ för och ett föreningsband mellan landets hemslöjdsföreningar.

För fullgörande av dessa uppgifter skall förbundet bl. a.

- med hemslöjdstraditionen som grund stimulera till utveckling och nyskapande inom hemslöjden, samt verka för att tekniskt kunnande inom hemslöjden bevaras och utvecklas,
- arbeta för tillverkning och spridning av fullgott slöjdmaterial samt tillse att hemslöjdens produkter håller en jämn och god kvalitet,
- verka för en hög standard på undervisningen i hemslöjd,
- bedriva konsulterande verksamhet på hemslöjdens område och stödja konsulentarbetet,
- lämna information, anordna kurser, föredrag och utställningar i syfte att sprida kännedom om den svenska hemslöjden och dess utveckling,
- verka för en rationell organisation av försäljning av hemslöjdens alster.

Som framgår av målsättningen bedriver riksförbundet verksamhet på en rad områden som rör hemslöjd. Utöver det allmänna organisationsarbetet finns även några speciella verksamhetsgrenar. Förbundet äger sålunda ett spinneri, Bergå Hemslöjdens Ullspinneri AB i Stora Skedvi. Förbundet driver dessutom Sätergläntan, Hemslöjdens gård i Insjön som kurs- och konferensgård med bred verksamhet på hemslöjdsområdet.

Förbundets tidskrift *Hemslöjden* kommer ut med sex nummer om året. Upplagan är f. n. ca 30 000 ex. På försäljningssidan har riksförbundet ett nära samarbete med två centrala försäljningsorganisationer, Hemslöjdsförbundet för Sverige och Slöjdbygdernas engrosförsäljning.

Dessa organisationer säljer hemslöjdsprodukter engros både inom landet och på export. Förbundet bedriver också samarbete med hemslöjdsorganisationer i andra länder och är anslutet till Nordens Hemslöjdsförbund samt till Europeiska Hemslöjdsförbundet.

Förbundet leds av en styrelse, som väljs av förbundsstämman. Förbundets kansli i Stockholm sysselsätter en kanslichef, en kanslist och en deltidsanställd kamrer. Förbundets verksamhet finansieras genom medlemsavgifter från föreningarna och genom statligt stöd.

4.1.2 Riksföreningen Svenska Slöjdare

Riksföreningen Svenska Slöjdare (RSS) bildades år 1966 med syfte att "främja svenska slöjdares positiva intressen samt att vårda slöjdens kvalitativa och estetiska utveckling". Föreningen söker ta till vara slöjdarnas intressen, stärka självkänsla och framtidstro hos slöjdarna samt verka för bättre ekonomiska villkor. Med denna målsättning som grund vill föreningen främja en ökad kvalitetskänsla och ett ökat kunnande i vid mening bland slöjdarna.

Medlemskåren uppgår till ca 350 medlemmar. Dessa är huvudsakligen aktiva slöjdare som i de flesta fall driver egen rörelse och försäljningsverksamhet. Organisationsuppbyggnaden har skett i långsam takt i syfte att skapa en verksamhet med stadga. Medlemmarna är spridda över hela landet. F. n. ingår två lokala föreningar i riksföreningen. Under senare tid har föreningen byggt upp ett system med ombud i de olika länen.

Föreningen organiserar således i huvudsak aktiva slöjdare och skiljer sig därigenom från de i SHR ingående hemslöjdsföreningarna som vänder sig till alla hemslöjdsintresserade grupper, inklusive slöjdare. Några formella organisatoriska band finns inte mellan RSS och SHR. Ett samarbete förekommer dock på lokalt och regionalt plan.

Föreningen ger sex gånger om året ut tidningen Slöjdaren, i vilken föreningen informerar om aktuella frågor som rör slöjdare och på olika sätt verkar för att kontakterna mellan slöjdarna främjas.

Föreningens verksamhet finansieras huvudsakligen genom medlemsavgifter. Föreningens styrelse arbetar idag helt utan ekonomisk ersättning. I samarbete med någon folkhögskola anordnas varje år en veckolång kurs, för vilken statligt stöd utgår och för vilken varje enskild kursdeltagare kan söka dagstudiestöd. Tidigare bedrevs kursverksamheten med stöd av AMS-medel.

5 Slöjdandets omfattning

5.1 Allmänt

Som produktionsform är hemslöjden känd och dokumenterad sedan århundraden tillbaka. Vad gäller slöjdandets omfattning och slöjdens betydelse för människors inkomster och materiella standard är kunskaperna däremot bristfälliga. Det finns idag inte någon samlad statistik eller annat material som belyser saluslöjdens ekonomiska betydelse. Det finns således f. n. inga mer exakta uppgifter om i vilken utsträckning slöjdande förekommer i förvärvssyfte och vilka förvärvsinkomster slöjden ger. Än mindre finns uppgifter om husbehovsslöjdandets omfattning och husbehovsslöjdens betydelse för exempelvis sysselsättningen och de enskilda hushållens ekonomi. Detta förhållande torde bl. a. hänga samman med att slöjdandet ofta bedrivs som deltids- och säsongsysselsättning och som sådan fått liten uppmärksamhet.

Utredningen har inte ansett sig ha möjlighet att genomföra någon mer omfattande undersökning av slöjdandets omfattning i landet. Utredningen har istället valt att i en enkät under våren 1978 vända sig till samtliga länshemslöjds konsulenter och till sameslöjds konsulenter, då dessa kunde väntas ha relativt god kännedom om slöjdandet i olika delar av landet. Enkäten, som kommer att redovisas närmare i det följande, gör inte anspråk på att ge någon exakt bild av slöjdandets omfattning, utan får betraktas som en bedömning av konsulenterna i samtliga län. Utöver enkäten har utredningen haft tillgång till vissa lokala och regionala undersökningar om slöjdandet och om olika slöjdarfrågor.

Sammantaget tyder konsulenternas uppskattningar på att antalet saluslöjdare i landet är 13 000 eller fler. De direkta uppgifter konsulenterna lämnat i sina enkätsvar är sammanlagt drygt 12 800 saluslöjdare. Totalt närmare 2 900 slöjdare säljer sina produkter via hemslöjdsorganisationerna. Några närmare uppgifter om slöjdandets omfattning i övrigt har inte redovisats.

De uppgifter som framkommit genom utredningens enkät kan jämföras med de uppgifter som redovisats av 1963 års hemslöjdsutredning i betänkanDET (Ds Fi 1967:9) Hemslöjden i Sverige. I fråga om omfattningen av saluslöjdandet redovisar 1963 års hemslöjdsutredning att ca 4 150 slöjdare enligt uppgift sålde sin slöjd via hemslöjdsföreningarna år 1964. Hemslöjdsutredningen hävdar att det på olika grunder kunde antas att det fanns ett ganska betydande antal slöjdare som avsatte sin slöjd på andra vägar. Någon närmare bedömning av det totala antalet saluslöjdare i landet görs dock

inte. I sammanhanget bör nämnas att hemslöjdskommittén – den första statliga hemslöjdsutredningen – på grundval av en omfattande statistisk undersökning beräknade att det omkring år 1915 fanns ca 40 000 saluslöjdare i landet.

Vad beträffar omfattningen av husbehovsslöjdandet och slöjdandet som fritidssysselsättning och terapiverksamhet har varken 1963 års hemslöjdsutredning eller den tidigare hemslöjdskommittén gjort några närmare antalsmässiga beräkningar.

Efter en tillbakagång under slutet av 1950-talet och 1960-talet har intresset för hemslöjd och slöjdande, i synnerhet för husbehov och som fritidssysselsättning, ökat avsevärt under senare år. Detta framgår bl. a. av att studieförbundens verksamhet på slöjdområdet har ökat kraftigt. Enligt statistiska centralbyråns (SCB) statistik har folkbildningsorganisationerna under verksamhetsåret 1978/79 anordnat fler än 39 500 slöjdcirklar som samlat fler än 320 000 deltagare. I dessa totalsiffror ingår dock inte vissa slöjdamnen och ämnen i gränsområden (mot bl. a. konsthantverk), vilka i SCB:s sammanställningar redovisas under andra rubriker. De sålunda som slöjdcirklar klassificerade cirklarna svarade för 12 % av studieförbundens totala cirkelverksamhet och 33 % av de s. k. estetiska cirklarna.

1963 års hemslöjdsutredning har i sitt betänkande gjort en sammanställning av antalet slöjdcirklar i studieförbundens regi verksamhetsåret 1964/65. Vid en jämförelse kan konstateras att antalet slöjdcirklar ökat kraftigt under den gångna perioden och blivit en allt större del av studieförbundens samlade verksamhet. För verksamhetsåret 1964/65 redovisades 7 300 slöjdcirklar med 66 600 deltagare. Verksamhetsåret 1978/79 var antalet slöjdcirklar mer än fem gånger större.

Antalet vävcirklar har ökat från 1 860 till drygt 11 900 under den aktuella perioden. Det innebär att sju gånger fler vävcirklar anordnades verksamhetsåret 1978/79 än 14 år tidigare. Enbart vävcirklarna samlade fler än 96 000 deltagare verksamhetsåret 1978/79. Träslöjdcirklarna var samma verksamhetsår nära fyra gånger fler än verksamhetsåret 1964/65. Trots denna betydande ökning har således träslöjdcirklarnas andel av slöjdcirkelverksamheten minskat sedan verksamhetsåret 1964/65. Vad beträffar ämnesinriktningen i övrigt är, enligt vad utredningen inhämtat, intresset för folkdräkter och folkdräktssömnad sedan några år tillbaka starkt ökande. Enligt uppgift anordnades ca 390 cirklar i folkdräktssömnad verksamhetsåret 1978/79 av det studieförbund som har den mest omfattande verksamheten inom ämnesområdet.

Till bilden av det stora intresset för aktivt slöjdande hör även deltagandet i den kommunala vuxenutbildningens kurser med inriktning på slöjd. Kurserna har en längd på upp till två terminer. Under verksamhetsåret 1977/78 slutförde enligt uppgift fler än 16 000 personer olika slöjdkurser i den kommunala vuxenutbildningens regi. Antalet deltagare i vävkurser utgjorde drygt en tredjedel av det totala antalet deltagare i slöjdkurser.

Omfattningen av den kurs- och informationsverksamhet som bedrivs av hemslöjdsföreningarna runt om i landet bekräftar ytterligare att intresset för hemslöjd idag är betydande. Uppgifter för verksamhetsåret 1978 visar att de till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) anslutna föreningarna anordnat 181 kurser i egen regi och 266 kurser i samarbete med

andra organisationer. Den kursverksamhet hemslöjdsföreningarna anordnar inom ramen för den riksomfattande kursverksamheten har mer än fördubblats sedan den inleddes på försök budgetåret 1970/71. Under totalt nära 1 000 verksamhetsdagar år 1978 anordnade föreningarna rådgivnings-, informations- och demonstrationsaktiviteter för slöjdare och allmänhet. Drygt 850 föredrag hölls i anslutning till demonstrationsaktiviteter. Föreningarna producerade mer än 300 utställningar och nära 250 monterutställningar. Drygt 1 200 grupper, eller fler än 30 000 personer, deltog samma år i olika gruppvisningar som arrangerades av föreningarna.

Av uppgifterna om studieverksamheten framgår att i synnerhet vävning drar till sig ett stort intresse och att detta intresse har ökat under senare år. Två inventeringar om antalet vävstugor i landet som gjorts för SHR:s räkning med några års mellanrum pekar i samma riktning. Med vävstugor avses i detta sammanhang lokaler där personer som saknar egen vävstol eller har trångt om utrymme i hemmet ges tillfälle att väva, men däremot inte lokaler som utnyttjas för kursverksamhet. Enligt den inventering som SHR genomförde i början av 1970-talet fanns närmare 400 vävstugor i landet. År 1978 gjordes en ny inventering vars resultat redovisas i Sammanställning av en under år 1978 gjord inventering av förekomsten av vävstugor/väv-kammare i landet, deras verksamhet och villkor (stencil, SHR). Inventeringen visar på en betydande ökning. Uppgifter har lämnats på fler än 500 vävstugor och det verkliga antalet bedöms vara ännu större. Vävstugorna drivs av en rad olika organisationer, t. ex. hemslöjdsföreningar, kvinnoorganisationer och pensionärsföreningar, men också av kommuner, museer, bostadsföretag och privatpersoner. Enligt inventeringen finns 3–23 vävstolar i varje vävstuga. Deltagarna är i åldern 8–90 år. Antalet deltagare per dag i vävstugeverksamheten varierar från två till 12 personer beroende på tillgången på vävstolar m. m.

5.2 Utredningens enkät om slöjdandets omfattning m. m.

De frågor som ställts i enkäten till länslemslöjds-konsulenterna och sameslöjds-konsulenterna gäller främst de slöjdare som säljer sin slöjd via hemslöjdens organisationer. Därutöver ombads konsulenterna göra en bedömning av antalet övriga saluslöjdare och av omfattningen av husbehovsslöjdandets och slöjdandets som fritidssysselsättning. Slöjdande inom ramen för terapiverksamhet har inte berörts i enkäten.

Antalet slöjdare totalt

Hemslöjds-konsulenterna har i enkätsvaren lämnat uppgifter på totalt drygt 12 800 saluslöjdare, dvs. slöjdare som slöjdar i förvärvssyfte och för avsalu på heltid eller deltid. Sameslöjds-konsulenterna uppger sig ha kontakt med, eller kännedom om, 640 sameslöjdare som slöjdar på hel- eller deltid och är beroende av slöjden som inkomstkälla eller av själva slöjdprodukterna, t. ex. i annan näringsutövning. Av dessa är ca 420 saluslöjdare.

Omkring 45 % av saluslöjdarna finns enligt enkätsvaren i de sju skogs-

länen (Värmlands län, Kopparbergs län och norrlandslänen). Detta gäller för såväl de slöjdare som säljer sin slöjd via hemslöjdsorganisationerna som saluslöjdarna totalt. Som jämförelse kan nämnas att skogslänen svarar för knappt en femtedel av sysselsättningen inom samtliga näringsgrenar och mindre än en tredjedel av sysselsättningen inom jord- och skogsbruk.

Färre än hälften av konsulenterna har försökt att uppskatta omfattningen av husbehovsslöjdandet och slöjdandet som fritidssysselsättning. Detta illustrerar svårigheterna att göra meningsfulla bedömningar. De uppskattningar som dessa konsulenter har gjort varierar även kraftigt. Svaren tyder på att ca 70 000 – 80 000 i de berörda länen slöjdar för husbehov eller som fritidssysselsättning. Enkätsvaren i denna del ger emellertid knappast underlag för någon annan slutsats än att totalbedömningar om slöjdandets omfattning är svåra att göra utan tillgång till uppgifter om de enskilda hushållen.

Slöjdare som säljer sin slöjd via hemslöjdens organisationer

I enkäten ställdes vissa frågor om de slöjdare som levererar slöjd till hemslöjdsorganisationerna för försäljning.

Enkätsvaren visar att närmare 2 900 slöjdare säljer sin slöjd via hemslöjdens organisationer, dvs. mindre än en fjärdedel av det uppskattade totala antalet saluslöjdare. I vilken utsträckning slöjdarna väljer andra försäljningsvägar än genom hemslöjdsorganisationerna varierar avsevärt mellan länen och sannolikt även inom länen.

Enkätsvaren visar att knappt två tredjedelar (62 %) av de slöjdare som levererar slöjd via hemslöjdsorganisationerna är över 50 år. 22 % av slöjdarna är över 60 år. Endast 6 % av slöjdarna är under 30 år. Medelåldern torde ligga någonstans mellan 50 och 55 år. 41 % av slöjdarna återfinns i åldersgruppen 50–60 år. Som grupp visar slöjdarna i norrlandslänen en högre medelålder, mellan 55 och 60 år. 80 % av slöjdarna i norrlandslänen är över 50 år.

Omkring två tredjedelar av de slöjdare som levererar slöjd via hemslöjdsorganisationerna är kvinnor. I de flesta län dominerar de kvinnliga slöjdarna. Endast i två län, Kalmar län och Älvsborgs län, är det fler män än kvinnor som säljer slöjd via hemslöjdsorganisationerna.

I flertalet län finns det fler slöjdare inom den mjuka slöjden än inom den hårda slöjden.

En av frågorna i enkäten rörde de två senaste årens nyrekrytering av slöjdare som leverantörer av slöjd. Sammantaget visar enkätsvaren att 18 % av slöjdarna rekryterats under denna korta tidsperiod. De nyrekryterade slöjdarna förefaller i stort sett ha samma åldersfördelning som slöjdarna totalt. Endast i drygt hälften av länen har slöjdare nyrekryterats i åldersgrupperna under 30 år.

Det framgår av enkäten att nyrekryteringen skiftar avsevärt från län till län. Det bör nämnas att några av de läns-hemslöjdsföreningar som idag har en mycket omfattande verksamhet och en god försäljningsutveckling också har den lägsta nyrekryteringen. De hemslöjdsföreningar som har en hög rekrytering finns främst i län där det av tradition finns ett rikt slöjddande och i län där slöjdarinventeringar har genomförts under de senaste åren.

Enligt uppgift har bl. a. inom Riksföreningen Svenska Slöjdare och i kursverksamheten vid Sätergläntan, Hemslöjdens gård, noterats ett klart ökande intresse i yngre åldergrupper för slöjdaryrket under förutsättning att det kan ge en någorlunda trygg förvärvsinkomst för den enskilde slöjdaren. Även i storstadsregionerna anser man inom hemslöjdsorganisationerna att det finns tecken på ett ökande intresse för yrkesslöjdande.

Sameslöjdarna

De uppgifter som återges i det följande avser slöjdare som sameslöjdskonsulenterna själva har haft kontakt med eller som de på annat sätt känner till. Det finns därför enligt konsulenterna förmodligen betydligt fler saluslöjdare än vad som kunnat redovisas här.

Konsulenterna beräknar att de av dem kända samerna som är saluslöjdare uppgår till 424 personer, varav 125 män och 299 kvinnor. Av dessa är 81 heltidssysselsatta slöjdare, varav 29 är män och 52 kvinnor. 267 personer redovisas ha slöjdandet som deltidssysselsättning. En tredje grupp bestående av 76 personer, varav 35 män och 41 kvinnor, har slöjdandet som kompletterande inkomstkälla vid sidan av ålders- och sjukpension.

De kvinnliga slöjdarnas starka dominans hänger samman med den traditionsbundna samiska sysselsättningsstrukturen och svårigheterna överhuvudtaget för kvinnorna att finna annan sysselsättning.

Enligt konsulenterna är 213 personer husbehovsslöjdare. Till denna grupp har förts slöjdare som är verksamma i liten skala och bedriver slöjdandet tillsammans med annan näring, exempelvis rennäringen, och som använder slöjdprodukterna i näringsutövningen. Några uppgifter om slöjdandet som fritidssysselsättning har inte lämnats.

Enligt sameslöjdskonsulenterna finns det en klar tendens under senare år att antalet slöjdare ökar. Framför allt gäller detta yngre åldersgrupper där man bl. a. på grund av bristen på annan sysselsättning söker sig till slöjduitbildning och slöjdande.

Konsulenternas uppgifter om slöjdandets omfattning kan jämföras med den allmänna bild av den samiska befolkningen som sameutredningen redovisat i betänkandet (SOU 1975:99 och 100) Samerna i Sverige. På grundval av befolkningsmässiga studier har sameutredningen beräknat att de samer som är knutna till rennäringen – och således har sin utkomst inom samernas kärnområde – uppgår till ca 2 500 individer. Antalet samer som är sysselsatta med slöjd är således högt.

De uppgifter om samernas saluslöjdande som redovisas i enkätsvaren kan vidare jämföras med de uppgifter som lämnas i utredningen Sameslöjdens ekonomiska roll i Sverige, utförd på uppdrag av kommerskollegiet år 1972, och som även återges i korthet i sameutredningens betänkande. Nämnas bör att kommerskollegiets utredning främst syftade till att klarlägga sameslöjdens saluvärde, dess ekonomiska betydelse för slöjdarna och råvarusituationen. Den ger inte någon fullständig bild av slöjdandets omfattning. Kommerskollegiets utredning bygger på intervjuer med saluslöjdare, uppgifter från sameslöjdskonsulenterna och utredningsmannens egna bedömningar. Utredningsmannen uppskattade det totala antalet sameslöjdare till ca 372, varav 252 var för utredningen kända slöjdare.

Några bestämda slutsatser kan inte dras av en jämförelse mellan kommerskollegiets utredning och de enkätsvar som här redovisats. En jämförelse mellan sameslöjdskonsulenternas egna bedömningar vid de olika tidpunkterna tyder emellertid på att saluslöjandets ökat betydligt i omfattning.

5.3 Lokala och regionala slöjdarinventeringar

På flera håll i landet har hemslöjdsföreningarna genomfört slöjdarinventeringar under de senaste åren i samarbete med bl. a. de tidigare företagareföreningarna och i vissa fall kommuner och hantverksföreningar. Några inventeringar pågår f. n., bl. a. i Västernorrlands län och Göteborgs och Bohus län, i samarbete mellan hemslöjdsföreningarna och de regionala utvecklingsfonderna, samt i Norrbottens län, där landstinget genomför en länstäckande slöjdarinventering. Andra inventeringar planeras ske inom en nära framtid.

Det begränsade antal inventeringar som hittills genomförts har som regel gällt mindre geografiska områden. I några fall har man gått vidare med inventeringsarbetet för att täcka in ett större sammanhängande område.

De frågor som ställts till slöjdarna i inventeringarna har haft skiftande innehåll. Oftast har de dock gällt orsak till slöjandet, arbetstid, inkomst, utrustning, lokaler, utbildning, råvaruförsörjning och försäljningsvägar. I det följande redovisas vissa uppgifter om de inventeringar som genomförts i Jämtlands län, i Sorsele kommun, Västerbottens län, och i nordöstra Uppsala län för att illustrera tillvägagångssätt och resultat.

I Jämtlands län har inventeringen genomförts av läns-hems-löjds-konsul-enten i samarbete med dåvarande företagareföreningen under perioden 1974–76. Med hjälp av en enkät och genom hembesök fick man vid en första länsomfattande inventering kontakt med 354 slöjdare. Inventeringen visar bl. a. att en tredjedel av slöjdarna levererade slöjd via Jämtslöjds försäljningsförening. 40 % av slöjdarna uppgav att de sålde sin slöjd direkt till kunden, medan övriga anlidade andra försäljningsvägar. Den hårda slöjden dominerade kraftigt i gruppen – mer än två tredjedelar av de tillfrågade arbetade med hård slöjd. Två tredjedelar av slöjdarna uppgav att de slöjdade av allmänt intresse. En tredjedel menade att den främsta orsaken till att de slöjdade var det ekonomiska tillskott som slöjandet ger. Av dessa var drygt 10 % helt beroende av slöjden som förvärvskälla.

I Sorsele deltog kommunen, den dåvarande företagareföreningen, länsarbetsnämnden, Hantverksföreningen, föreningen Same-Ätnam och Västerbottens läns hemslöjdsförening i en slöjdarinventering som genomfördes under perioden 1976–79. Syftet var att genom en inventering av 71 redan kända slöjdare kartlägga slöjandets inriktning och betydelse inom kommunen. Av undersökningen framgår att 66 % av slöjdarna uppnått en ålder som översteg 50 år. Av dem som var under 50 år redovisade omkring två tredjedelar någon form av deltidsarbete vid sidan av slöjden. I åldersgruppen över 50 år uppbar många förtidspension och flertalet slöjdare var deltids-slöjdare. Endast två slöjdare betraktades direkt som heltidssysselsatta i slöjdverksamhet. I kommunen fanns endast fem slöjdare under 30 år, vilka samtliga var kvinnor. Andelen kvinnor övervägde totalt sett.

I Uppsala län genomfördes en slöjdinventering våren 1977 i länets nordöstra kustområde. Inventeringen gjordes av den dåvarande företagareföreningen i samarbete med länshemslöjdskonsulenten. Genom brev till samtliga hushåll fick man kontakt med 166 slöjdare. Frågor ställdes om vilken typ av slöjd slöjdarna ägnade sig åt och vilken utrustning de hade. Av svaren på frågorna framgår bl. a. att den mjuka slöjden övervägde, uppenbarligen delvis som en följd av kursverksamhet som tidigare hade bedrivits i området. Flertalet äldre slöjdare hade slöjdandet som fritidssysselsättning. Antalet slöjdare befanns vara överraskande stort, vilket har stimulerat till uppföljningsinsatser. Den skriftliga kontakten följdes upp med slöjdarträffar på olika platser.

5.4 Sammanfattning och slutsatser

En bedömning av resultatet av utredningens enkät ger vid handen att det torde finnas 13 000 saluslöjdare eller fler i landet. Enbart via hemslöjdsorganisationerna försäljs slöjd från närmare 2 900 slöjdare. Hemslöjdsproduktion har således för ett stort antal människor betydelse som inkomstkälla och sysselsättning, främst som komplement till annan sysselsättning, till pension eller liknande. Flertalet slöjdare är deltidsslöjdare. Sannolikt har hemslöjdsorganisationernas betydelse för försäljningen av färdiga slöjdprodukter minskat under senare år i förhållande till andra försäljningsvägar.

Slöjdandet är spritt över hela landet, men förefaller att vara mest utbrett i skogslänen. En påfallande stor andel av saluslöjdarna finns enligt enkäten i dessa län. Saluslöjdandet fyller uppenbarligen ett stort sysselsättnings- och inkomstbehov i skogslänen, bl. a. mot bakgrund av sysselsättningsutvecklingen inom jord- och skogsbruk.

Lokala och regionala slöjdinventeringar kan bidra till säkrare bedömningar av slöjdandets omfattning. En tendens är att inventeringarna visar på hittills okända slöjdare och att slöjdarna därför är fler än man räknat med före inventeringarna.

Utredningens enkät visar på en klar kvinnlig dominans bland slöjdare som levererar slöjd via hemslöjdsorganisationerna samt även bland same-slöjdarna. Lokala och regionala inventeringar tyder dock på att det inom saluslöjden i stort torde råda en jämnare fördelning mellan kvinnliga och manliga slöjdare än inom den grupp slöjdare som försäljer sin slöjd via hemslöjdsorganisationerna. Mot bakgrund av kvinnornas allmänt sett lägre förvärvsfrekvens kan konstateras att slöjdandet har särskild betydelse för kvinnornas sysselsättning, i synnerhet i skogslänen och i fjällområdet.

Utredningens enkät visar att nyrekryteringen av slöjdare som levererar slöjd via hemslöjdsorganisationerna är låg i yngre åldersgrupper. Nyrekryteringen sker främst i åldersgrupperna 50 år och äldre. Att slöjdandet främst bedrivs som deltidssysselsättning – och att heltidsslöjdaren i allmänhet inleder sin verksamhet som deltidsslöjdare – är ett bidragande skäl till den relativt låga rekryteringen av yrkesslöjdare i yngre åldersgrupper.

Enligt enkäten är 62 % av slöjdarna som levererar slöjd till hemslöjdsorganisationerna över 50 år. 22 % är över 60 år och endast 6 % är under 30 år.

Slöjdarnas ålderssammansättning och den låga nyrekryteringen bland yngre åldersgrupper inverkar på hur mycket tid som ägnas åt slöjdandet, hur mycket som produceras och i vilken utsträckning slöjdandet bedrivs som en fortlöpande verksamhet. De nuvarande förhållandena innebär således risker för att kunnande och skicklighet går förlorade, inte minst i krävande slöjdtekniker.

Husbehovsslöjdandet har alltså betydelse för att förse de enskilda hushållen med nödvändiga produkter och bidra till hushållens försörjning. Särskilt i fråga om sameslöjden finns ett nära och viktigt samband mellan husbehovsslöjdande och annan näringsutövning.

Många bedömningar pekar på att slöjdandet, inte minst slöjdandet för husbehov och som fritidssysselsättning, ökat under senare år i hela landet. Av den omfattande kursverksamhet som bl. a. studieförbunden och hemslöjdsorganisationerna idag bedriver kan utläsas ett kraftigt ökat intresse för utbildning i slöjdämnen och för eget slöjdande.

6 Hemslöjden och hemslöjdsrörelsen i övriga nordiska länder

6.1 Inledning

För utredningens arbete har det varit av betydelse att få belyst hemslöjdens situation och synen på hemslöjden i övriga nordiska länder. Ett frågeformulär utsändes därför i juni 1977 till hemslöjdens riksorganisationer i Danmark, Finland, Island och Norge. Formuläret tog upp sex huvudområden med olika frågor om organisationsuppbyggnad, konsulentverksamhet, samhällsstöd, slöjdare, utbildning samt sameslöjd. Följande översikt bygger på de uppgifter som har lämnats under utredningsarbetets gång från samtliga tillfrågade organisationer.

6.2 Danmark

Dansk Husflidsselskab (DHS) stiftades år 1873. Målet för verksamheten är "att verka för dansk hemslöjds utveckling och framgång". Arbetet med hemslöjd har uteslutande inriktats på undervisning och informativ verksamhet, utveckling och förnyelse av modeller samt metoder att utnyttja modellerna på ett pedagogiskt sätt.

I Dansk Husflidsselskab ingår som medlemmar 2 000 enskilda personer, 125 hemslöjdsföreningar samt 60 skolor och institutioner. Hemslöjdsföreningarna uppskattas ha ca 6 250 medlemmar. Det totala antalet individuella medlemmar i DHS kan således uppskattas till ca 8 250 personer. I varje "amt" (län) finns en eller, i några fall, två "amthusflidskretsar". Medlemskapet i DHS innebär samtidigt medlemskap i amthusflidskretsen.

I Danmark finns endast en konsulent – landskonsulenten – för hemslöjdsverksamheten. Landskonsulenten är anställd hos Dansk Husflidsselskab, som svarar för 30 % av konsulentens lön samt rese-, traktaments- och övriga kostnader. I konsulentens arbetsuppgifter ingår planering och tillsyn av kursverksamhet, hjälp till lokala hemslöjdsföreningar, fritidsverksamhet för barn och vuxna samt pedagogisk och organisatorisk vägledning. Konsulenten är dessutom ansvarig utgivare för Dansk Husflidsselskabs medlemsblad *Husflid*, som kommer ut med sex nummer om året.

Från undervisningsministeriet utgår bidrag till Dansk Husflidsselskab för att täcka 70 % av landskonsulentens lön. Dessutom uppbär DHS ett driftsbidrag från undervisningsministeriet med ett fast belopp. Bidraget uppgick till 48 000 Dkr år 1978, dvs. ca 40 000 Skr.

Då det saknas en organiserad försäljningsverksamhet för hemslöjd finns heller inga närmare uppgifter om antalet slöjdare. De slöjdare som slöjdar i förvärvssyfte på heltid, uppskattas till några tusen och ännu fler antas arbeta på deltid. Någon bedömning av nyrekryteringen bland yngre slöjdare har enligt den danska hemslöjdsorganisationen inte kunnat göras.

Vid sidan av den statliga slöjdläroverutbildningen finns sex skolor som ger utbildning i slöjd för olika lärarkategorier. Den största av dessa skolor är Den danske Husflidshøjskole, Kerteminde, som inrättades som självständig institution av Dansk Husflidsselskab år 1952. Vid skolan utbildas lärare och instruktörer för det fria folkbildningsarbetet och folkhögskolornas utbildningsverksamhet. Utbildningen är tvåårig och uppdelad i fyra huvudlinjer: broderi, klädsömnad, vävning samt trä- och metallarbete. Vid skolan anordnas dessutom en lång rad kortare kurser för lärare i olika hemslöjdsämnen. Den danske Husflidshøjskole och de övriga fem skolorna, som tidigare erhöill statsbidrag med 85 % enligt högskolelagen, får fr. o. m. den 1 augusti 1979 statsbidrag enligt den nya lagen om tvåårig seminarieutbildning av slöjdlärare inom folkbildningsverksamhet och vid folkhögskolor.

Dansk Husflidsselskab anordnar varje sommar kurser vid Kerteminde inom olika slöjdområden för lärare och sysselsättningshandledare. Dessutom anordnar DHS i samarbete med de olika amthusflidskretsarna kortare s. k. inspirations- och efterutbildningskurser för lärare och instruktörer inom folkbildningsverksamheten på olika platser i landet. DHS fick till denna kursverksamhet sammanlagt 265 000 Dkr i statsbidrag år 1978, dvs. ca 215 000 Skr.

6.3 Finland

Centralförbundet för hemslöjd (Kotiteollisuuden Keskusliitto), som bildades år 1913, är den sammanhållande riksorganisationen för den finska hemslöjden. Till förbundet är anslutna 21 hemslöjdsföreningar, 20 andra organisationer och 11 privata hemslöjdsaffärer. Finska hemslöjdsförbundet, som är en sammanslutning av 39 privata hemslöjdsaffärer, ingår som medlem i Centralförbundet för hemslöjd. Utanför organisationerna finns ytterligare privata hemslöjdsaffärer.

Hemslöjdsföreningarna är uppbyggda länsvis. I några län finns två eller tre föreningar. Totalt beräknas föreningarna ha ca 4 000 individuellt anslutna medlemmar. Dessutom finns totalt ca 400 organisationer, främst husmodersföreningar, som medlemmar i hemslöjdsföreningarna. I ledningen för varje hemslöjdsförening står en s. k. verksamhetsledare. Av landets totalt 21 föreningar har 14 affärsverksamhet med sammanlagt 17 affärer. Omsättningen vid dessa 17 affärer uppgick till 9,7 milj. Fmk, dvs. ca 11,2 milj. Skr, år 1978. Sammanlagt omsattes samma år 16,7 milj. Fmk, dvs. ca 19,4 milj. Skr, inom Centralförbundets hela organisation.

I Finland ingår konsulenternas arbete i en brett upplagd rådgivningsverksamhet. Varje hemslöjdsförening har en verksamhetsledare, en konsulent och en eller flera instruktörer. Totalt finns det 21 verksamhetsledare, 21 konsulenter, 82 instruktörer och 20 rådgivare. För verksamhetsledarna,

konsulenterna och instruktörerna utgår statsbidrag till föreningarna med ca 70 % av lönekostnaderna. Varje förening har dessutom ett kontor och upp till 15 rådgivningsstationer, huvudsakligen vävstugor. Totalt finns mellan 110 och 120 rådgivningsstationer i landet. En konsulent och en instruktör är verksamma huvudsakligen inom den hårda slöjden. Alla övriga konsulenter är mjukslöjdskonsulenter.

Inom sameslöjdsområdet finns en konsulent och två instruktörer. Ytterligare en konsulenttjänst och en tjänst som instruktör planeras bli inrättade. Sameslöjdskonsulenten är anställd hos Lapplands läns hemslöjdsförening.

Huvudmän för konsulent- och rådgivningsverksamheten är hemslöjdsföreningarnas verksamhetsledare och styrelser i resp. län. Konsulenternas arbete är huvudsakligen ideellt inriktat. I uppgifterna ingår fältarbete bland slöjdare, kurser, föredrag, utställningar m. m.

Det statliga stödet till hemslöjden utgår endast till den rådgivande verksamheten. Grunderna för det nuvarande bidragssystemet drogs upp och fastlades av undervisningsministeriet så sent som år 1976. Statsbidragen fördelas av yrkesutbildningsstyrelsen, som har det statliga myndighetsansvaret inom hemslöjdsområdet. Förutom till rådgivningsverksamheten ute i länen utgår statsbidrag med ca 70 % av lönekostnaderna till viss personal vid Centralförbundet, nämligen verksamhetsledare, sekreterare för utbildning, information och marknadsföring samt byråsekreterare och kanslist. Det statliga stödet uppgick år 1978 till 4,9 milj. Fmk, dvs. ca 5,7 milj. Skr, och uppgår under 1979 till 5,4 milj. Fmk, dvs. ca 5,9 milj. Skr. Även från kommunerna utgår stöd, bl. a. för att täcka lokalkostnader, till den rådgivande verksamhet föreningarna svarar för. Bidragen skiftar dock starkt från kommun till kommun.

Nyrekryteringen av slöjdare i yngre åldersgrupper förefaller vara i avtagande. Någon uppgift om hur många slöjdare som levererar slöjd till hemslöjdens organisationer har inte gått att få fram. Antalet slöjdare som slöjdjar i förvärvssyfte kan möjligen uppgå till ca 10 000 i landet.

Hemslöjdskonsulenterna har i de flesta fall utbildning som hemslöjds lärare. I denna utbildning ingår tvåårig utbildning vid hemslöjds skola samt därefter tre års utbildning vid hemslöjds lärarinstitut. Instruktörerna genomgår tvåårig utbildning vid hemslöjds skola, och därefter två års utbildning vid hemslöjds institut.

Det finns f. n. hemslöjds skolor på 46 orter med tvåårig utbildning. Statsbidrag utgår med 100 %, vilket även gäller för kortare kurser vid skolorna. Hemslöjds lärarinstituten är tre till antalet och finns i Tavastehus, Åbo och Lahtis. I Tavastehus och Åbo är utbildningen textilt inriktad, medan Lah-tis institutet utbildar lärare i hård slöjd. I Kuopio finns ett hemslöjds institut.

Hemslöjdsföreningarna ordnar yrkesinriktade hemslöjds kurser över hela landet. Till dessa utgår statsbidrag med ca 70–80 %. Dessutom anordnar föreningarna kortare kurser i egen regi.

För det samiska området finns sedan hösten 1978 ett utbildningscentrum förlagt till Inari. Samisk ungdom ges där utbildning i sameslöjd.

6.4 Island

Islands hemslöjdsförening (Heimilisiðnaðarfélag Islands), som bildades år 1913, är en förening vars verksamhet täcker hela landet. Målet för hemslöjdsföreningens verksamhet är att bevara det bästa av isländsk hemslöjds-tradition anpassat till nya tiders bruk och smak. Medlemsantalet uppgår till ca 400 personer, varav ungefär hälften inom Reykjavikområdet. Föreningen äger två hemslöjdsaffärer i Reykjavik samt är dessutom delägare i ytterligare en affär. Utöver föreningens egna butiker finns fem hemslöjds-affärer i landet. Engrosverksamhet bedrivs i viss utsträckning. Det ekonomiska överskottet från den affärsdrivande verksamheten skall enligt föreningens stadgar återgå till hemslöjdsorganisationen för att stödja den ideella verksamheten.

Ett starkt önskemål sedan länge inom den isländska hemslöjdsföreningen förverkligades år 1973, då föreningen kunde anställa en hemslöjdskonsulent. Tjänsten inrättades som en halvtidstjänst och verksamhetsrådet omfattar hela landet. Konsulenten har sitt kontor i en av föreningens butiker. Till konsulentens arbete hör i första hand rådgivning, kurs- och utställningsverksamhet samt framtagning av mönster och modeller för bildserier, böcker m. m. Huvuddelen av verksamheten är koncentrerad till Reykjavik med omnejd.

Den isländska hemslöjdsrörelsen är praktiskt taget självbärande. Stödet från staten och andra samhällsorgan uppgår till ett årligt fast belopp av endast 100 000 Isk, dvs. ca 2 000 Skr (år 1978).

Kostnaderna för konsulenttjänsten och en konsulentliknande tjänst – kursledare i huvudstadsområdet – bestrids av hemslöjdsföreningen. Även den senare tjänsten är en halvtidstjänst. Föreningen har ansökt om statsbidrag för att täcka lönekostnaderna för båda tjänsterna inrättade som två heltidstjänster.

Hemslöjdsföreningen har ett samarbete med isländska kvinnoföreningarnas landsförening som innebär att den lokala kvinnoföreningen står för konsulentens resor och uppehälle när konsulenten medverkar vid kurser utanför huvudstadsområdet.

Antalet slöjdare på Island uppskattas till ca 1 000 i huvudstadsområdet samt till ca 500 i övriga landet. Intresset för slöjdande i de yngre åldersgrupperna bedöms som relativt stort, vilket framgår av en omfattande kursverksamhet.

Den högre utbildningen i slöjd är förlagd till Myndlista- og Handi þaskóli Islands i Reykjavik. Där ges grundutbildning för blivande lärare i landets skolor och vid den kursverksamhet som bl. a. Islands hemslöjdsförening bedriver. Undervisningsministeriet som helt finansierar denna utbildning, har ett statligt ansvar för vissa hemslöjdsfrågor.

6.5 Norge

Norges husflidslag, som grundades år 1910, är riksorganisation för den norska hemslöjdsverksamheten. Som medlemmar i riksorganisationen ingår 19 "fylkeshusflidslag" – dvs. ett "husflidslag" i varje "fylke" (län) – som utgör

ideella sammanslutningar av lokala hemslöjdsföreningar och andra lokala organisationer som är verksamma inom hemslöjdsområdet. Totalt beräknas antalet anslutna medlemmar i fylkeshusflidslagen uppgå till ca 44 000 personer.

Fylkeshusflidslagen eller lokala hemslöjdsföreningar äger och driver sammanlagt 37 hemslöjdsaffärer, vilka år 1978 omsatte totalt ca 80 milj. Nkr, dvs. ca 73 milj. Skr. Engrosförsäljning förekommer mellan hemslöjdsföreningarna. Däremot saknas en för hela landet gemensam engrosförsäljning.

Konsulentorganisationen omfattar sju distriktskonsulenter samt en landskonsulent och en studie- och ekonomikonsulent, de båda senare med placering vid Norges husflidslag i Oslo. En särskild konsulent för sameslöjden är statsanställd och sedan 1 januari 1979 direkt knuten till Landbruksdepartementet (tidigare till Kirke- och undervisningsdepartementet). Därutöver har två fylkeshusflidslag anställt egen konsulent på deltid. Huvudman för distriktskonsulenterna är ett särskilt konsulentråd på tre medlemmar, som utses av Norges husflidslags landsmöte, varvid landskonsumenten är självskriven ledamot i rådet. I konsulenternas arbetsuppgifter ingår att informera om hemslöjdens kulturella, sociala och ekonomiska uppgifter och betydelse. De skall bl. a. arrangera utställningar, anordna demonstrationsaktiviteter och hemslöjdsdagar samt besöka föreningar, skolor och enskilda. Samtliga hemslöjdskonsulenter är kvinnor med utbildning främst inom mjuk slöjd.

Norges husflidslag anser det otillräckligt med sju distriktskonsulenter med hänsyn till distriktens storlek och har som mål att konsulentorganisationen skall omfatta minst en konsulent i varje fylke.

Kirke- och undervisningsdepartementet har det centrala statliga ansvaret i hemslöjdsfrågor och fördelar det statliga stödet till hemslöjden. Sedan den 1 januari 1979 har hemslöjdsfrågorna – med undantag av den del som direkt rör utbildning – förts över från skolsektorn till kultursektorn. Lantbruksdepartementet har dock ansvaret för anställningen av sameslöjdskonsumenten och stödet till samiska hemslöjdscentraler. Det statliga stödet omfattar i huvudsak konsulentverksamheten och fylkeshusflidslagets verksamhet. Kostnaderna för konsulentverksamheten täcks till 75 % av staten. Statsbidraget avser kostnader för lön, sociala avgifter, kontor, resor och teknisk hjälp, dvs. anlåtande av sakkunnig hjälp när konsulentens fackkunskap inte räcker till. Återstående kostnader för landskonsumenten ansvarar Norges husflidslag för. De resterande kostnaderna för distriktskonsulenterna täcks av bidrag från fylkena. Statsbidrag utgår även för anordnande av ett konsulentmöte varje år. Som tidigare nämnts är sameslöjdskonsumenten statsanställd. Ytterligare stöd utgår till sameslöjden genom de samiska hemslöjdscentralerna.

År 1978 uppgick det statliga bidraget till stöd för omsättningen av sameslöjd genom tre samiska hemslöjdscentraler till 75 000 Nkr, dvs. ca 68 000 Skr. Det sammanlagda statliga stödet till konsulentverksamheten uppgick år 1978 till ca 1 milj. Nkr, dvs. drygt 900 000 Skr.

Statsbidraget till fylkeshusflidslagen är ett stöd till kulturell verksamhet av olika slag – utställningar, mötes- och föreningsverksamhet m. m. – och även till husflidslagets administration. År 1978 uppgick statsbidraget till sammanlagt 506 000 Nkr, dvs. ca 460 000 Skr. I detta belopp ingår dessutom ett hemslöjdsstipendium på 7 500 Nkr.

Uppskattningsvis ca 10 000 slöjdare säljer sin slöjd genom de norska hemslöjdsorganisationerna. Därutöver finns möjligen ca 20 000 slöjdare i landet som slöjdar i förvärvssyfte. Rekryteringen av slöjdare är enligt Norges husflidslag stadigt sjunkande, särskilt inom den hårda slöjden.

Någon speciell utbildning som är anpassad för blivande hemslöjdskonsulenter finns f. n. inte. Detta är ett problem Norges husflidslag söker en lösning på. Vid tillsättning av hemslöjdskonsulent tas hänsyn till den sökandes allmänkunskaper. Den sökande skall ha två till tre års utbildning vid hemslöjds-skola och erfarenhet från hemslöjdsarbete.

Norges husflidslag är sedan år 1978 godkänt som självständig studieorganisation och får statsbidrag för sin kursverksamhet på samma grunder som andra studieförbund. Den nyinrättade studie- och ekonomikonsulenttjänsten bekostas med medel från detta anslag och från Norges husflidslag. Kurserna anordnas lokalt av de olika föreningarna. Det statliga stödet utgår som bidrag till lärarlöner, läromedel och lokal administration. År 1978 uppgick statsbidraget till Norges Husflidslags kursverksamhet till nära 2 milj. Nkr, dvs. ca 1,8 milj. Skr. Med början sommaren 1979 driver Norges husflidslag veckoslutskurser under ca tio veckor vid kursgården Holmen Gård, vilka bekostas med bidrag till vuxenutbildningsverksamheten. Tidigare har Norges husflidslags egen verksamhet som kursarrangör varit begränsad till en årlig kurs för konsulenter. Särskilda kurser anordnas årligen av fylkeshusflidslagen för utbildning av kursledare och för lokala s. k. hjälpkonsulenter. Dessa hjälpkonsulenter, som f. n. finns i endast ett fylke, är hemslöjds-sakkunniga som genom frivilligt arbete biträder konsulenten i varje kommun.

6.6 Gemensamma drag samt skillnader i nordisk hemslöjdsverksamhet

Formerna för hemslöjdsverksamhetens organisatoriska uppbyggnad varierar starkt mellan de nordiska länderna. Affärsdrivande hemslöjdsföreningar ingår som medlemmar i hemslöjdsorganisationerna i alla länder utom Danmark. Försäljningsverksamheten utgör en integrerad del i hemslöjdsarbetet i dessa länder och betraktas som ett medel att stödja hemslöjdens ideella strävanden. Den organiserade hemslöjdsrörelsen i Danmark ägnar sig däremot inte åt saluslöjd. Följaktligen lägger Dansk Husflidsselskab tonvikten vid rent ideella och pedagogiska uppgifter. Ett stort antal skolor är av denna anledning medlemmar i den danska riksorganisationen.

Utöver hemslöjdsföreningar ingår andra organisationer som är verksamma inom hemslöjdsområdet i de norska och finska riksorganisationerna. I Finland ingår dessutom ett tiotal affärer och en central sammanslutning av privata hemslöjdsaffärer i riksorganisationen. Individuella medlemmar rekryteras direkt till riksorganisationerna i Danmark och Finland samt på Island, som har en enda rikstäckande förening. I Norge och Sverige tas enskilda personer in som medlemmar endast i de lokala föreningarna och länsorganisationerna. Gemensamt för alla länder utom Island är förekomsten av länsorganisationer. Det totala antalet individuella medlemmar i de nordiska riksorganisationerna kan uppskattas till sammanlagt ca 70 000 personer.

En lokal detaljförsäljning av hemslöjdsprodukter bedrivs inom hemslöjdsorganisationernas ram i alla länder där affärsverksamhet äger rum parallellt med hemslöjdsverksamheten i övrigt. I dessa länder, med undantag av Finland, förekommer även engrosförsäljning. På Island och i Norge sker engrosförsäljning hemslöjdsaffärerna emellan, medan den i Sverige huvudsakligen handhas av två centrala försäljningsorganisationer.

Riksorganisationernas bedömningar visar att antalet saluslördare sannolikt är störst i Norge. Enbart via hemslöjdsorganisationerna i Norge säljs slöjd från uppskattningsvis ca 10 000 norska slöjdare. Enligt de tämligen osäkra bedömningarna torde det finnas 60 000 eller fler saluslördare totalt i Norden. Inga uppgifter har redovisats om övrigt slöjdande.

Konsulent- och rådgivningsverksamhet bedrivs i samtliga nordiska länder. Verksamheten varierar dock i betydande grad, både i fråga om utformning och omfattning. Medan det i Danmark finns endast en konsulent för hela riket, har Finland 21 konsulenter och därutöver en omfattande rådgivningsorganisation som saknar motsvarighet i något annat nordiskt land. I Norge finns sju distriktskonsulenter fördelade över hela landet, medan Sverige har 24 läns hemslöjdskonsulenter.

Lönekostnaderna för konsulenterna täcks till 70 % eller mer av statsbidrag i Danmark, Finland och Norge. I Sverige är statsbidraget avsett att täcka 50 % av lönekostnaderna och vissa följdkostnader. Endast Island saknar statligt stöd till konsulentverksamhet och hemslöjdsföreningen svarar ensam för kostnaderna för två halvtidsbefattningar i form av en konsulent och en kursledare. I Norge och Sverige samt på Island framhåller hemslöjdsorganisationerna att det är viktigt att en utbyggnad kan komma till stånd av konsulentorganisationen. I samtliga nordiska länder är huvudsakligen hemslöjdsföreningarna huvudmän för konsulenterna.

Inom sameslöjdsområdet finns i de berörda länderna minst en sameslöjdskonsulent per land. I Finland finns en konsulent och en instruktör som finansieras med statliga medel och ytterligare tjänster som konsulent och instruktör planeras bli inrättade. I Norge finns en statsanställd sameslöjdskonsulent och i Sverige finns två sameslöjdskonsulenter som är anställda hos föreningen Same-Ättnams slöjdsutskott, för vilka lönekostnaderna helt täcks med statsbidrag.

I Norge kombineras den regionala konsulentorganisationen med en landskonsulent som är anställd av riksorganisationen. I Sverige fylls i viss mån en liknande uppgift av den vid statens industriverk anställda förste hemslöjdskonsulenten.

F. n. finns det endast i Sverige en utbildning som direkt vänder sig till blivande hemslöjdskonsulenter. I övriga länder rekryteras hemslöjdskonsulenter främst från persongrupper med lärarutbildning. Motsvarande gäller för hårdslöjdskonsulenter i Sverige.

På Island är det statliga stödet till hemslöjden i det närmaste symboliskt. I Danmark uppgår det statliga stödet utöver bidraget till landskonsulentens lön till ca 30 000 Skr. Det statliga stödet till den finska hemslöjdsverksamheten är till omfattningen det största i Norden. Statligt stöd utgår även i de olika länderna till utbildning och kursverksamhet inom hemslöjdsområdet. I vissa fall ges särskilda bidrag till hemslöjdsorganisationernas utbildningsverksamhet. Utbildningar och kurser på hemslöjdens område an-

ordnas dock i huvudsak inom ramen för det allmänna skolväsendet och det fria folkbildningsarbetet. I alla länder utom Sverige – där stödet till främjande av hemslöjd handläggs inom industridepartementets ansvarsområde – vilar det departementala ansvaret för hemslöjdsfrågor i huvudsak på resp. utbildningsdepartement (motsvarande).

Sammanfattningsvis kan konstateras att det i alla nordiska länder bedrivs en både till innehåll och omfattning betydande hemslöjdsverksamhet. I verksamheten ingår som väsentliga beståndsdelar ett organiserat konsulent- och rådgivningsarbete samt landsomfattande hemslöjdsrörelser.

6.7 Det nordiska samarbetet

Samarbete över gränserna, liksom utbyte av tankar och idéer, framstod redan tidigt i hemslöjdsrörelsens historia som en angelägen uppgift för de nordiska hemslöjdsorganisationerna. I detta syfte bildade hemslöjdens riksorganisationer år 1927 en samnordisk organisation, Nordens Hemslöjdsförbund. De fem medlemsorganisationerna i förbundet samlas vart tredje år till nordiskt hemslöjdsting. Tingen förbereds under den mellanliggande perioden genom presidiummöten. För varje ting fastställs ett tema, som behandlas i föredrag och diskussioner. Separata utställningar anordnas av de olika länderna, inom ämnesområden som anknyter till tingets huvudtema. En resolution som tar fasta på en gemensam uppfattning i aktuella hemslöjdsfrågor antas vid varje ting.

Samarbete av mer fortlöpande och informell karaktär mellan länderna sker bl. a. genom utväxling av verksamhetsberättelser och hemslöjdstidskrifter, genom tidskriftsinformation samt genom deltagande i viktiga konferenser och sammankomster arrangerade av organisationerna i de olika länderna. Återkommande kontakter sker också mellan enskilda personer som är engagerade i det organiserade hemslöjdsarbetet.

Av tradition är släktskapet och förbindelserna starka mellan den finska, norska och svenska hemslöjden. Vad beträffar hemslöjdsproduktionen kan konstateras att den finska hemslöjden under det senaste årtiondet genom ett intensivt utvecklingsarbete skapat en ny profil som skiljer sig från de övriga nordiska ländernas. I förhållande till hemslöjdsproduktionen i övriga Norden har den danska hemslöjden i gemen en mindre traditionell prägel. På Island har den intensifierade kontakten med övriga länder under de senaste årtiondena verksamt bidragit till att rikta uppmärksamhet på möjligheterna att vidareutveckla den isländska hemslöjdsprofilen. En medveten satsning på att utveckla ullkunnandet och ullhanteringen har lett till att Island idag, tack vare sin rika tillgång på ull som råmaterial, har Nordens kanske främsta hemslöjdsproduktion av stickade och vävda ylleveror.

Inom sameslöjdsområdet bedrivs samarbetet mellan länderna i flera olika former. De samiska organisationerna har ett aktivt samarbete över gränserna i fråga om bl. a. utbildning, studieresor och utställningar. Vid Samernas folkhögskola i Jokkmokk genomgår elever från Norge och Finland varje år utbildning i sameslöjd. Gemensamma planer som f. n. diskuteras mellan samerna är bl. a. ett enhetligt nordiskt sameslöjdmärke, gemensamma kurser och gemensam lärarutbildning i sameslöjd.

Såväl Nordiska samerådet med Nordiska samekonferenserna som det nordiska sameinstitutet i Kautokeino, Norge, behandlar slöjdfrågor i sin verksamhet. Nordiska samerådet är ett samarbetsorgan mellan samernas egna organisationer. Till samerådet finns knutet ett särskilt rådgivande organ i slöjdfrågor. Därutöver förekommer inom ramen för Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet ett samarbete i bl. a. sameslöjdsfrågor på det officiella planet.

Inom de nordiska länderna finns också andra mindre folkgrupper som – bl. a. beroende på geografiska och klimatologiska förhållanden – utvecklat egna särpräglade slöjdtraditioner med gammalt ursprung.

Beröringspunkterna i det nordiska hemslöjdsarbetet är många mellan länderna och likaså de arbetsområden hemslöjdsorganisationerna gemensamt önskar utveckla. Detta framgår bl. a. av den resolution som antogs vid det senaste nordiska hemslöjdstinget i Reykjavik år 1977, i vilken understryks vikten av en rad aktuella områden. Bl. a. fastslogs i resolutionen hemslöjdens kulturella betydelse i dagens samhälle, dess betydelse för barn och ungdom i skola och fritidsverksamhet och dess roll i det sociala arbetet. Inom hemslöjdsverksamheten framhölls behovet av långtidsplanering, produktutveckling och materialförsörjning, inventeringsarbete och dokumentation samt vidareutbildningsmöjligheter för slöjdarna.

I 1977 års resolution understryks vidare hemslöjdens allt mer betydelsefulla uppgift i det nordiska samarbetet och kulturutbytet, bl. a. med hänsyn till det starkt växande intresset för hemslöjd hos en bred allmänhet.

II Bedömningar och förslag

7 Hemslöjdens roll i framtiden – utredningens grundsyn

7.1 Vad är karaktäristiskt för hemslöjd?

Hemslöjd är en produktionsform. Om den färdiga slöjdprodukten kan karaktäriseras som hemslöjd eller inte bestäms enbart till en del av produktens utseende och material. Av mer avgörande betydelse är hur slöjdprodukten framställts, vilka råvaror som har använts, hur tillverkningen har bedrivits och vilka tillverkningstekniker som kommit till användning.

Karaktäristiskt för hemslöjden är att den som produktionsform är av mycket gammalt datum och att dagens produktion har gamla slöjdtraditioner och kulturtraditioner som grund. Som hemslöjdsprodukter räknas därför i viss utsträckning även produkter som har äldre hemslöjdstraditioner som förebild, men anpassats till ett ökat inslag av maskinell tillverkning.

Som framgått av den bakgrundsbeskrivning utredningen lämnat i kapitel 2 är gränserna i viss mån flytande mellan hemslöjd och annan produktion, t. ex. konsthantverk och hantverk. Att hemslöjden kunnat bevara och utveckla sin särprägel även i modern tid hänger samman med de stora insatser som har gjorts bl. a. av den organiserade hemslöjdsrörelsen för att i vida kretsar väcka intresse för och skapa medvetenhet om hemslöjdens kännetecken. Det är därför genom ett samspel mellan det aktiva slöjdandet – det sätt på vilket enskilda slöjdare förvaltar och för vidare slöjdartraditionerna – och det ideella arbetet inom hemslöjdsrörelsen och andra slöjdorganisationer som hemslöjdsbegreppet ges ett åskådligt och praktiskt definierbart innehåll. Detta kan främst avläsas i de slöjdprodukter som framställs.

Utredningen vill peka på följande betydelsefulla och karaktäristiska drag i hemslöjdsproduktionen:

- De råvaror som hemslöjdsproduktionen bygger på är *naturmaterial*.
- Råvarorna är i allt väsentligt inhemska sådana. Slöjdandet bygger främst på *den lokala tillgången på lämpliga slöjdråvaror*.
- Slöjdandet är en process som spänner över *råvaruutvinning till slutlig förädlad produkt*.
- Produktionsformen utgår från *grundläggande tekniker för bearbetning och tillverkning*. Inslaget av *manuell tillverkning* är av central betydelse.
- Slöjdpåproduktionen bygger i stor utsträckning på *ett fåtal och i regel enkla verktyg*.

- Slöjdaren har ofta själv *kunskap om hela tillverkningsprocessen*, från framtagningen av råvaran till den färdiga produkten.
- Slöjdaren styr produktionen* genom att själv planera och genomföra de olika moment som ingår i tillverkningen.
- Slöjddandet är främst en *enpersonssysselsättning*.
- Slöjddandet är en *skapande* verksamhet. Produkterna växer fram ur slöjdarens händer i ett samspel mellan kunnande, fantasi och slöjdmaterialets individuella variationer.
- Slöjddandet är *en med små medel varierad produktion*. Tillverkningsmetoderna och den under hela tillverkningen nödvändiga fortlöpande anpassningen för att den färdiga produkten skall fylla kraven på kvalitet och ändamålsenlighet *gör att produkterna inte kan bli identiskt lika*. Serietillverkning kan därför knappast tillämpas.
- Slöjdprodukten tillverkas främst för att användas som *nyttoprodukt i dagligt bruk*. Den skall därför vara *hållbar och gedigen*.
- Slöjdprodukten skall *föreina praktiska och estetiska krav*.
- Slöjddandet bygger på en *decentraliserad produktion*. Tillverkningen bedrivs *i, eller i närheten av, hemmet*.
- Slöjddandet har stark lokal förankring i *bygd, miljö och traditioner*. Materialval, tillverkningsmetoder och slöjdprodukternas utseende och funktioner visar många gånger ortstypiska drag.

De mer specifika krav som slöjdprodukter skall fylla för att betecknas som goda hemslöjdsalster kan variera. Inom hemslöjdsrörelsen har särskilda krav ställts upp för att slöjdprodukter i engrosförsäljning skall få saluföras med märket Svensk Slöjd. Slöjdprodukten skall därvid ha granskats och godkänts av en särskilt utsedd jury. Dessa kvalitetskrav är även normbildande för hemslöjdsföreningarna och hemslöjdschefernas bedömningar av den slöjd som säljs genom den egna föreningens försäljningsställen.

De nämnda kvalitetskraven är följande:

- materialet skall vara kvalitetsråvara,
- varan skall vara handgjord,
- utförandet skall vara tekniskt fullgott,
- formen och mönstergivningen skall vara väl anpassad till funktion och material.

Av naturliga skäl återspeglar dessa kvalitetskrav även hemslöjdsföreningarnas ideella strävanden. Kraven har därigenom betydelse inte enbart för att karaktärisera god saluslöjd, utan också för att mer allmänt ange målsättningar för tillvaratagandet av slöjdens särart och utvecklingsmöjligheter.

Självfallet kan inte varje hemslöjdsprodukt fylla dessa kvalitetskrav. Resultatet av den enskilde slöjdarens arbete är främst en fråga om tid, intresse och skicklighet hos slöjdaren, men också en fråga om på vilka grunder råvarorna väljs ut och vilken praktisk nytta slöjdprodukten skall fylla. Både praktiska och ekonomiska hänsyn måste tas. Det sätt på vilket kvalitetskänslan har hållits levande i hemslöjden i stort, har dock enligt utredningens mening den allra största betydelse för slöjdens livskraft och dess möjligheter att engagera många människor i slöjd som skapande verksamhet.

7.2 Hemslöjdens roll i framtiden

Som utredningen tidigare kunnat redovisa (kapitel 5) har slöjdandet idag en omfattning och utbredning som visar att hemslöjdsproduktion för ett stort antal människor har betydelse som sysselsättning och inkomstkälla. Slöjdens traditionella ställning som binäring, i första hand till jord- och skogsbruk, har trängts tillbaka genom de stora förändringar som de areella näringarna och samhället genomgått under 1900-talet, men är ändå fortfarande en realitet. Främst torde slöjden idag ha betydelse som kombinationssysselsättning i glesbygd och som sysselsättning huvudsakligen på deltid för äldre arbetskraft och hemarbetande. Slöjden ger därvid möjligheter till meningsfull sysselsättning och ett ökat försörjningsunderlag. Ett mindre antal slöjdare är heltidsslöjdare.

Slöjdproduktionens ekonomiska betydelse, såväl för de enskilda hushållen som i ett större samhällsekonomiskt perspektiv, är svår att närmare ange. Det slöjdande som sker som fritidssysselsättning och för husbehov har en omfattning som väsentligt torde överstiga saluslöjdandets. Den totala slöjdproduktionen representerar ett betydande ekonomiskt värde.

Hemslöjdsverksamheten utgör ett väsentligt inslag i svenskt kulturliv. Slöjden har särskild betydelse genom att den utgår från lokala förutsättningar och ger möjligheter för i stort sett alla, oavsett ekonomiska, sociala och geografiska förhållanden, att med utgångspunkt i gamla kulturtraditioner producera med egna händer och forma sin miljö. Slöjden är därigenom mångsidig och estetiskt utvecklade. Den textila slöjden, som främst har formats och utövats av kvinnor, torde vara den idag mest levande, utpräglade och utbredda folkkonsten i vårt land.

I socialt avseende har slöjden betydelse genom att den kan erbjuda meningsfull sysselsättning åt människor som av olika skäl har svårt att finna andra sysselsättningsalternativ. Slöjden används även i aktiverande och rehabiliterande syfte i terapiverksamhet inom sjukvård, äldreomsorg och annan institutionsvård.

Utredningen utgår från att hemslöjden även i framtiden kommer att ha betydelse ur ekonomisk, social och kulturell synpunkt. Dess roll kommer dock att förändras. Utredningen kommer senare (kapitel 8) att ta upp vissa frågor som gäller hemslöjdens roll och samhällsstödets utformning.

Med hänsyn till de frågor som fått ökad aktualitet genom samhällsutvecklingen under senare år finns det skäl att i ett något vidare perspektiv beröra hemslöjdens roll som produktionsform. Bl. a. kan framhållas att mångsidigheten i slöjden har blivit en allt mer betydelsefull faktor i takt med att mekanisering, sektorisering och datorisering har kommit att präglade stora delar av dagens arbetsliv. Det ökade intresset för slöjd som fritidssysselsättning kan inte enbart förklaras med arbetstidsförkortningar och därmed utökad fritid. Slöjden förefaller att svara mot vissa grundläggande behov av skapande verksamhet som har betydelse för människors självkänsla och välbefinnande. Denna slöjdens i grunden kulturella betydelse har fått allt större vikt och förtjänar enligt utredningens mening växande uppmärksamhet.

Från att fram till 1800-talets mitt ha varit de vanligaste produkterna i dagligt bruk i hemmen har hemslöjdsprodukterna kommit att bli ett kom-

plement – och i viss mån ett alternativ – till industriellt massframställda varor. Slöjdprodukten har en egen identitet genom att råvarorna är naturmaterial och att tillverkningsmetoderna innebär att inga slöjdprodukter kan bli identiskt lika. Genom den starkt decentraliserade produktionsformen med lokal förankring i bygd och miljö samt äldre slöjdtraditioner har också slöjdprodukten i allmänhet ett socialt och kulturellt definierbart ursprung. Därigenom har slöjdprodukten ett särskilt värde i förhållande till de ofta anonyma industriprodukterna som har föga att berätta om dem som har tillverkat produkterna och om ursprungsmiljön. Slöjdprodukten speglar ett socialt och kulturellt sammanhang.

Även i ett annat avseende finns det enligt utredningens mening anledning att rikta uppmärksamhet på hemslöjdens sociala betydelse. För många barn och ungdomar har slöjden gett tillfälle till närmare kontakt med äldre generationer genom att slöjdprodukterna väcker intresse för äldre tiders levnadsförhållanden och att själva slöjddandet bygger på att kunskap och teknik förvärvas genom praktisk träning och samvaro över generationsgränserna mellan slöjdare och slöjdintresserade. På ett åskådligt sätt ger också slöjden kunskap om och känsla för hur naturresurser med kunnande och varsamhet genom en kedja av olika tillverkningsmoment kan omvandlas till färdiga nyttoprodukter.

Genom att hemslöjdsverksamheten utvecklar kulturella traditioner och formas efter lokala förhållanden har hemslöjden kommit att utgöra en inspirationskälla även för annan skapande och konstnärlig verksamhet samt för industriell formgivning och mönsterutveckling. Hemslöjden har genom sin lokala förankring bevarat en mångsidighet och ursprunglighet. Den är därigenom också en motvikt till det kommersiella masskulturutbudet.

Hemslöjdsverksamhetens omfattning i vårt land och i de övriga nordiska länderna visar att det finns ett starkt hemslöjdsintresse i alla nordiska länder. Som har framgått av den nordiska översikt som redovisats tidigare (kapitel 6) är en väsentlig bas för denna breda verksamhet dels ett organiserat konsulent- och rådgivningsarbete, dels landsomfattande hemslöjdsrörelser med ideell inriktning. Härvidlag har särskilt den väl utbyggda konsulent- och rådgivningsverksamheten i Finland kommit att stå som något av en förebild för övriga länder. Enligt utredningens mening finns det i hemslöjdsverksamheten i de nordiska länderna erfarenheter, gemensamma intressen och en kulturell rikedom i slöjdens uttrycksformer som det är en viktig uppgift att ta till vara i ett ökat nordiskt samarbete. Detta bör ses som betydelsefullt också ur samhällelig synpunkt, t. ex. i det nordiska rådets arbete. De i hemslöjdsverksamheten samlade erfarenheterna torde även kunna nyttiggöras inom ramen för internationellt utvecklingssamarbete för att stödja strävanden att ta till vara inhemska kulturtraditioner inom utvecklingsländerna och utveckla de småskaliga produktionsformerna för att svara mot växande sociala och ekonomiska behov.

Med den betydelse som i all produktion måste tillmätas hushållning med naturresurser och energi har hemslöjden som produktionsform ett särskilt intresse. Den bygger primärt på lokal produktion för lokala behov. Förnybara naturråvaror tas till vara, även i mindre skala. Med oftast enkla redskap och låg energiförbrukning tillverkas hållbara produkter. Även återanvänd-

ning förekommer. Importandelen är marginell. Genom att bibehålla grundläggande tekniker för omvandling av naturråvaror till färdiga bruksting och en starkt decentraliserad produktion kan i viss mån en alltför ensidig teknikstruktur motverkas. Med de aspekter som således kan läggas på hemslöjden ur resurshushållningssynpunkt och teknologisk synpunkt kan den sägas utgöra – om än i blygsam skala – en utvecklingspotential i det moderna industrisamhället.

Utredningen anser sammanfattningsvis att en rad skäl talar för att hemslöjden har en uppgift att fylla också i morgondagens samhälle. Att trygga hemslöjdens existens och utvecklingsmöjligheter är till betydande del ett samhällsintresse. Det samhälleliga stödet till hemslöjden är emellertid otillräckligt för att ge de nödvändiga förutsättningarna för detta. Utredningen kommer därför att lägga fram vissa förslag om ett ökat samhällsstöd i syfte att förstärka hemslöjdens utvecklingsmöjligheter.

the first part of the book, the author discusses the history of the...
the second part of the book, the author discusses the history of the...
the third part of the book, the author discusses the history of the...

the fourth part of the book, the author discusses the history of the...
the fifth part of the book, the author discusses the history of the...
the sixth part of the book, the author discusses the history of the...

the seventh part of the book, the author discusses the history of the...
the eighth part of the book, the author discusses the history of the...
the ninth part of the book, the author discusses the history of the...

the tenth part of the book, the author discusses the history of the...
the eleventh part of the book, the author discusses the history of the...
the twelfth part of the book, the author discusses the history of the...

the thirteenth part of the book, the author discusses the history of the...
the fourteenth part of the book, the author discusses the history of the...
the fifteenth part of the book, the author discusses the history of the...

the sixteenth part of the book, the author discusses the history of the...
the seventeenth part of the book, the author discusses the history of the...
the eighteenth part of the book, the author discusses the history of the...

the nineteenth part of the book, the author discusses the history of the...
the twentieth part of the book, the author discusses the history of the...
the twenty-first part of the book, the author discusses the history of the...

8 Hemslöjdsverksamhet och samhällsstöd

8.1 Hemslöjd som kulturarbete och produktion

8.1.1 Inledning

Det finns idag en brokig och svåröverblickbar flora av stödformer som till viss del kan utnyttjas även för hemslöjdsverksamhet. I det följande redovisas vissa områden som är av avgörande betydelse för hemslöjdsverksamheten, nämligen råvaruförsörjningen, tillverkningen, utvecklingen av slöjdprodukterna, marknadsföringen och försäljningen, yrkesslöjdarnas speciella situation som näringsidkare samt det allmänna arbetet att väcka och utveckla intresset för hemslöjd och slöjdande. Avsikten är att med detta som utgångspunkt belysa behovsområden och i vilken utsträckning olika former av statligt stöd kan utnyttjas.

8.1.2 Vägen från råvara till försäljning

Råvaruförsörjningen

Tillgången på slöjdråvaror samt råvarornas kvalitet och pris är av mycket stor betydelse för slöjdens utveckling. Inom vissa råvaruområden råder det f. n. en begränsad tillgång på lämpliga slöjdråvaror. Bl. a. gäller detta lin, olika typer av lantrasull för framställning av bruksvaror och för konstnärligt textilt arbete samt i viss mån renhorn och skinn för sameslöjden. Något statligt stöd utgår idag inte för att understödja tillgången på slöjdråvaror.

Utredningen har i en skrivelse med anledning av växtförädlingsutredningens förslag (SOU 1978:23) Växtförädling pekat på den bristsituation som blivit alltmer framträdande sedan det statliga stödet till odling och beredning av lin upphörde i början av 1970-talet. I skrivelsen har utredningen föreslagit ett samhälleligt stöd till forsknings- och informationsverksamhet samt till utökad linodling inom landet. (bilaga 3)

Bristen på lämplig ull för speciella slöjdändamål beror bl. a. på att den moderna fårskötseln i hög grad har inriktats på köttproduktion. Så har t. ex. den svenska lantrasen, som ger ryull och annan lämplig ull, blivit en allt mindre vanlig fårras. Vidare tas inte ullen till vara på samma sätt och i samma utsträckning som tidigare.

Sameslöjdens tillgång på horn och skinn är bl. a. beroende av de inbördes prisrelationerna mellan renråvaror såsom kött, horn och skinn samt av de

skilda intressen som i detta avseende kan föreligga mellan renägare å ena sidan och slöjdare å den andra. Den enskilde slöjdarens möjligheter att komma över slöjdråvaror påverkas också av att renslakten alltmer centraliserats till stora anläggningar. På senare år har även den växande svenska exportmarknaden för bl. a. pulveriserat renhorn försvårat sameslöjdarnas möjligheter att i samma utsträckning som tidigare få tillgång till lämpligt hornmaterial.

Ett stort antal hårdslöjdare sköter självständigt sin egen råvaruinsamling, dvs. de samlar själva in näver, horn och andra material som behövs för tillverkningen. Det innebär att slöjdarnas råvarukostnader kan hållas nere och att råvaran tas om hand i rätt ögonblick, dvs. när den är som mest lämpad för förädling. Naturen själv kan också i viss mån utnyttjas som lagerlokal. I gengäld kan den därpå följande lagerhållningen av insamlade råvaror samt beredningen och bearbetningen av slöjdämnen vara både utrymmes- och arbetskrävande. I några kommuner i de nordliga länen har AMS-medel till beredningsarbeten och IKS-stöd (stöd till intensifierade kommunala sysselsättningsinsatser) kunnat utnyttjas för råvaruinsamlingsprojekt. En betydande sakkunskap fordras dock vid råvaruinsamling för att inte bristfälliga råvaror skall samlas in och för att inte naturen skall skövlas.

I den mån slöjdare inte själva kan eller vill sköta sin egen råvaruförsörjning måste detta ordnas på annat sätt. En organiserad råvaruförsörjning i större skala ställer krav på stora utrymmen för lagerhållning och beredning samt en fungerande distribution. Avgörande svårigheter i uppbyggnaden av en särskild råvaruförsörjning för slöjdare har i allmänhet varit ekonomiska hinder. Som exempel på insatser som dock har gjorts kan nämnas den råvaruförsörjning som organiserats av Norrbottens läns hemslöjdsförening i form av en råvarucentral med rådgivningsservice. Verksamheten har kunnat startas med hjälp av AMS-medel och landstingsbidrag. Föreningen har anställt en konsulent särskilt för att handha råvarufrågorna. Ett annat exempel är Sameslöjd och Material AB i Tärnaby, vars verksamhet bedrivs i form av en samisk ekonomisk förening, främst inriktad på försäljning och distribution av råvaror och slöjdämnen till sameslöjdarna. Även denna verksamhet har startats med hjälp av statliga medel.

Tillverkningen

Textilt slöjdande utövas huvudsakligen i hemmen eller i gemensamma lokaler, främst vävstugor och i vissa fall verkstäder eller ateljéer. Vävstugorna utnyttjas främst av mjukslöjdare som slöjdar för husbehov och som fritidssysselsättning, medan verkstäder och ateljéer utnyttjas för yrkesvävning. Hårdslöjdarna däremot slöjdar sällan i gemensamma lokaler. De arbetar i regel ensamma och behöver ofta stort utrymme eller särskilda lokaler som ger möjlighet att förvara råvaror, framställa slöjdämnen, hålla utrustning och bedriva tillverkning. Vissa former av slöjdande fordrar en förhållandevis dyr utrustning, t. ex. svarvar och luftreningsanordningar för träslöjdare och vävstolar och annan vävutrustning för mer krävande tekniker inom vävningen. Många yrkesverksamma slöjdare skulle behöva en förbättrad arbetsmiljö och en bättre utrustning för sin slöjdverksamhet.

Kommunalt stöd utgår i vissa kommuner och i varierande omfattning till driften av gemensamma slöjdlokaler. Därigenom kan slöjdande för hushållsbehov och som fritidssysselsättning få visst stöd. Vad sedan beträffar de yrkesverksamma slöjdarna har de möjlighet att få stöd till investeringar i lokaler främst genom de särskilda regionalpolitiska stödåtgärderna.

Hemslöjdskonsulenterna biträder slöjdarna med rådgivning om råvaror, tillverkning och utrustning. Även via hemslöjdsföreningarnas affärsdrivande verksamhet, främst genom hemslöjdscheferna, får slöjdarna i viss utsträckning hjälp och råd. Till en del medverkar också hemslöjdskonsulenterna, i synnerhet hårdslöjdskonsulenterna, med förmedling och leverans av verktyg och andra hjälpmedel. I Norrbottens län ingår sådan service som en del i den av länshemslöjdsföreningen bedrivna råvaruförsörjningen.

I samarbete med hemslöjdskonsulenterna bedriver de regionala utvecklingsfonderna och länsarbetsnämnderna i några län uppsökande verksamhet bland slöjdare. Uppföljningsåtgärderna har dock i flera fall kommit i skymundan.

Vissa högt drivna och konstfulla slöjdtekniker som fordrar mycket stort kunnande och stora arbetsinsatser hotar idag att plånas ut. Detta gäller bl. a. vissa vävtekniker, såsom mångskaftad vävning och damastvävning. Något samhällsstöd inriktat på att understödja kulturellt särskilt värdefulla slöjdtekniker finns idag inte. Ett temporärt statligt stöd utgår dock sedan budgetåret 1978/79 för beställningar vid Föreningen Handarbetets Vänner ateljé. Stödet infördes i avvaktan på ett planerat utredningsarbete av statens kulturråd om ateljéverksamhetens framtid och med syfte att förhindra att produktionsresurserna skingrades innan ett sådant utredningsmaterial förelåg.

Utvecklingsarbetet

Framtagning av modeller och mönster och utvecklingen av slöjdprodukterna är ett dyrt produktionsled som måste bekostas av slöjdarna själva eller hemslöjdsföreningarna med stöd av den affärsdrivande verksamheten. Hemslöjdsföreningarna har dock som regel på grund av bristande personella och ekonomiska resurser svårt att hålla den eftersträfvade kontakten med levererande slöjdare. Många idéer och erfarenheter som kan vara av värde för saluslöjdarna förs således inte vidare från föreningarna till de enskilda slöjdarna. Hemslöjdskonsulenterna spelar därför i praktiken en mycket stor roll som kontaktlänkar mellan föreningar och slöjdare samtidigt som de är kunskapsbanker och impulsgivare. Flera av konsulenterna är själva konstnärligt verksamma.

De regionala utvecklingsfonderna har vissa möjligheter att stödja produktutveckling. De för hemslöjden typiska produktionsförhållandena kan dock göra det svårt att utnyttja sådant stöd. I några län har glesbygdssöd utgått via utvecklingsfonderna för att täcka merkostnader för rådgivning till slöjdare i utpräglade glesbygdsområden.

Det kontinuerliga utvecklingsarbetet som rör modeller, mönster och tekniker med utgångspunkt i de lokala hemslöjdstraditionerna är en uppgift främst för hemslöjdsföreningarna. Det är en verksamhet som ofta fordrar

grundliga studier med anlitande av specialister, formgivare och skickliga slöjdare. Till detta slags utvecklingsarbete utgår idag inget statligt stöd.

8.1.3 *Marknadsföringen och försäljningen*

Marknadsföring inriktad på att sprida kunskap om hemslöjdsprodukternas särprägel och krav på kvalitet är viktig för att främja avsättningen av slöjdproduktionen. Med hänsyn till hemslöjdens speciella produktionsförhållanden har möjligheterna att genomföra mer omfattande och systematiska marknadsföringsinsatser varit begränsade. De regionala utvecklingsfondernas möjligheter att stödja marknadsföringsinsatser omfattar dock i princip även hemslöjdsföretag.

Slöjdarna säljer sina produkter på olika vägar, antingen direkt till kunderna, via hemslöjdsorganisationernas försäljningsverksamhet eller via andra försäljningskanaler.

Länshemslöjdsföreningar och lokala hemslöjdsföreningar har försäljningsställen i varje län. I flertalet län finns försäljningsställen på flera platser. Främst säljs där hemslöjdsprodukter tillverkade inom länet. Hemslöjdsförbundet för Sverige och Slöjdbygdernas engrosförsäljning, som båda är centrala försäljningsorganisationer för hemslöjdsföreningarna, samordnar viss försäljning över hela landet av varor som kompletterar de inom länen tillverkade och sålda slöjdprodukterna. Därutöver finns även andra engrosföretag som säljer slöjdprodukter. De kompletterande varorna, de s. k. stödvarorna, betraktas i allmänhet som en nödvändig del i föreningarnas försäljning.

Hemslöjdsföreningarnas ekonomiska verksamhet bedrivs med ideellt syfte. En målsättning är att den affärsdrivande verksamheten skall vara självbärande. En betydande del av det ideella arbetet, främst information och rådgivning till allmänheten, bedrivs integrerat i affärsverksamheten i form av kostnadsfri rådgivning till kunden i samband med försäljning av råvaror och material. Detta påverkar givetvis lönsamheten. Föreningarnas ambitioner att stimulera och gynna god slöjd som tillverkas inom länet samt slöjdarnas ojämna leveranser av slöjdprodukter och den likaså ojämna varuosättningen gör vidare att affärernas lagerhållning blir kostsam. Sortiment och prissättning avgörs således inte enbart av lönsamhetsintressen. Föreningarna söker samtidigt ge slöjdarna rimlig ekonomisk ersättning för slöjdprodukter som kräver många timmars arbete, bedriva affärsverksamheten utifrån sina målsättningar som hemslöjdsorganisationer och erbjuda konsumenterna slöjdprodukter med god kvalitet till skäliga priser. Föreningarnas omkostnader är således – tillsammans med den begränsade marknadsorganisationen – en hämmande faktor för affärsverksamheten och för föreningarnas möjligheter att konkurrera med andra försäljningsvägar för slöjdprodukterna. Något samhällsstöd utgår idag inte till driften av hemslöjdsföreningarnas försäljningsverksamhet och därmed sammanhängande insatser.

De regionala utvecklingsfondernas rådgivningsverksamhet och deras möjligheter till kreditgivning är, som nämnts, i princip tillgängliga även för hemslöjdsföreningar. Föreningarna kan därför tänkas utnyttja stöd från utvecklingsfonderna till att rationalisera och utveckla sin affärsdrivande verk-

samhet. Inom ramen för det särskilda statliga hemslöjdsanslaget anvisas sedan ett antal år tillbaka medel till ekonomisk expertrådgivning. Flera hemslöjdsföreningar har kunnat utnyttja denna stödmöjlighet för sin affärsdrivande verksamhet.

Förutom till privatpersoner säljs en del av slöjdproduktionen till offentliga miljöer och på export. Bl. a. statens konstråd och byggnadsstyrelsen, men också kommunala organ, svarar för inköp till inredning och utsmyckning av offentliga lokaler. Enligt vad utredningen kunnat inhämta är inköpen av hemslöjdsalster för dessa ändamål inte särskilt omfattande. Enbart en mindre del av hemslöjdsproduktionen säljs på export. Visst statligt stöd har utgått till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund för anordnande av större hemslöjdsutställningar i andra länder, bl. a. som en del i bredare informationssatsningar om Sverige i utlandet. Verksamma på exportmarknaden är främst försäljningsorganisationerna Hemslöjdsförbundet för Sverige och Slöjdbygdernas engrosförsäljning. De lokala och regionala hemslöjdsföreningarna har mycket små resurser att planera och finansiera exportfrämjande åtgärder i form av t. ex. utställningar. I princip torde Sveriges exportråd kunna lämna stöd för exportfrämjande insatser även inom hemslöjdsområdet.

8.1.4 Slöjdarna som yrkesgrupp

Hemslöjdstillverkningen bygger på en kedja av kunnande, hos den enskilde slöjdaren, från idé och råvara till slutlig produkt. Slöjdarens direkta deltagande i alla led i produktionen ökar meningsfullheten i arbetet, men begränsar samtidigt möjligheterna till rationalisering i de olika arbetsmomenten. De särdrag hos hemslöjden som engagerar och fångslar slöjdare av alla slag medverkar således till att sätta den yrkesverksamme slöjdaren i en särställning som yrkesutövare.

Slöjden är en arbetsintensiv verksamhet. Dess speciella karaktär av ett handens arbete leder till att arbetsersättningen räknat per timme i regel blir låg. Slöjden bedrivs också främst som deltidssysselsättning, dvs. som komplement eller alternativ till annan sysselsättning eller i kombination med förtids- eller ålderspension. De för en näringsutövning traditionella företagsekonomiska kraven på lönsamhet kan många gånger inte uppfyllas på grund av den arbetsintensitet som är kännetecknande för slöjden.

Många yrkesverksamma slöjdare som är näringsidkare anser att deras behov av samhällsstöd inte tillgodoses i tillräcklig utsträckning. Det finns stödformer som i princip står öppna även för slöjd som näringsutövning, men som knappast är avpassade för slöjdens behov. Ofta är dessutom kunskaperna otillräckliga både hos berörda samhällsorgan och hos slöjdarna själva om i vilken utsträckning olika stödformer kan utnyttjas för hemslöjdsverksamhet.

Med de möjligheter som näringshjälp och andra stödsatser inom arbetsvården ger kan arbetshandikappade och äldre slöjdare få stöd till slöjdverksamhet på samma sätt som stöd kan utgå till annan verksamhet. För yngre och fullt arbetsföra slöjdare och slöjdintresserade är situationen annorlunda. De är främst hänvisade till speciella stödformer med inriktning

på glesbygd, såsom stödet till företag i glesbygder och IKS-stöd, eller vissa andra särskilda stödmöjligheter, t. ex. utnyttjande av vattenregleringsmedel. De nämnda stödformerna har också i viss utsträckning kunnat utnyttjas av slöjdare, i synnerhet i de nordliga länen.

Möjligheterna för slöjdare att få samhällsstöd för att starta egen verksamhet eller för att förbättra och utveckla sin produktion är således begränsade. Inom den hårda slöjden, men även inom den mjuka slöjden som i allmänhet är ett mer utpräglat handens arbete och främst sysselsätter kvinnor, kan igångsättningen av en produktion innebära betydande arbetsinsatser och/eller kostnader. De olika stödformer som nämnts ovan är främst inriktade på maskinell utrustning och lokaler. Dock kan även lån till rörelsekapital lämnas. Att befintliga stödformer främst är inriktade på tillverkningsindustri och inte på produktionsformer med hög arbetsintensitet och avancerad manuell teknik innebär begränsningar som kan ha en viss styrande inverkan på slöjdandet.

Som egenföretagare, vilket flertalet yrkesverksamma slöjdare är, befinner sig slöjdaren i en liknande situation som andra egenföretagare. Den förhållandevis långsamma, ofta mycket ojämn, omsättningen av råvaror och färdiga slöjdprodukter innebär särskilda påfrestningar, bl. a. för slöjdföretagets likviditet. Med vanligvis kort utbildning bakom sig har slöjdaren ofta begränsade kunskaper om företagsskötsel, bokföring, administration, skatteregler, kontakter med myndigheter, m. m. vilket är en hämmande faktor i utvecklingen av produktion och av företaget. De särskilda undantag från mervärdeskatt som med gällande skattelagstiftning görs i fråga om viss konstnärlig produktion och försäljning omfattar inte hemslöjdsprodukter.

8.1.5 *Arbetet att sprida och utveckla hemslöjdsintresset*

För slöjdandet och slöjdarna själva är det av stor betydelse att det finns goda möjligheter till samhällsstöd. Än mer betydelsefullt är emellertid det samhällsklimat som omger hemslöjdsverksamheten. Det hemslöjdsfrämjande arbetet, särskilt det ideella arbetet kring hemslöjden, spelar i det avseendet en viktig roll. Genom enskilda personer, organisationer och institutioner av olika slag görs betydelsefulla insatser för att väcka intresse och sprida kännedom om hemslöjd, stimulera slöjdens utveckling, dokumentera äldre tiders slöjd, etc. Här kan nämnas det arbete som den organiserade hemslöjdsrörelsen bedriver, men också de insatser som görs genom bl. a. Riksföreningen Svenska Slöjdare, folkbildningsorganisationerna och de kulturhistoriska museerna.

Som ett led i denna verksamhet ingår hemslöjdskonsulenternas arbete för att väcka intresse och sprida kännedom om hemslöjd. I konsulenternas arbetsuppgifter ingår bl. a. att upprätthålla kontakter med hemslöjdsorganisationerna, andra organisationer med intresse för hemslöjd, myndigheter och andra samhällsorgan samt skolor och institutioner i syfte att främja hemslöjdsverksamheten.

Inventering av gammal slöjd är ett viktigt led i dokumentations- och upplysningsarbetet kring hemslöjden. Det är också betydelsefullt för ut-

vecklingsarbetet inom slöjden. Inventeringarna genomförs vanligen under ledning av läns hemslöjdskonsulenter i samarbete med läns museerna. På den museala sidan har läns museerna och – bland de centrala museiinstitutionerna – Nordiska museet ett ansvar för dokumentationen av slöjd. I vissa län har landstingen anslagit medel till stöd för uppbyggnaden av slöjdarkiv.

Till konsulentverksamheten och till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund utgår statligt stöd genom det särskilda hemslöjdsanslaget. Från samma anslag utgår även visst stöd till hemslöjdsföreningarnas inventeringsverksamhet. I det statliga stödet ingår inte något allmänt verksamhetsstöd till föreningarnas många gånger omfattande, kulturellt betydelsefulla verksamhet, utöver stödet till konsulentverksamheten. Riksförbundets tidskrift *Hemslöjden* har sedan flera år tillbaka erhållit statligt tidskriftsstöd.

8.2 Överväganden och förslag

8.2.1 Inledning

De statliga stödformerna till slöjdare och hemslöjdsverksamhet kan grovt sett delas in i tre huvudgrupper; kulturpolitiska stödinsatser, generella näringspolitiska insatser samt regional- och sysselsättningspolitiska insatser.

Anslaget Främjande av hemslöjden kan sägas spänna över samtliga nämnda områden. Med visst fog kan emellertid hävdas att de kulturpolitiska inslagen väger över, eftersom stöd enligt gällande riktlinjer i princip får utgå endast till den ideella delen av hemslöjdsverksamhet.

8.2.2 Närings-, regional- och sysselsättningspolitiskt stöd till hemslöjdsverksamhet

Hemslöjden som näringsgren utgör, tillsammans med andra näringsgrenar inom i första hand tillverkningsindustrin, målgrupp för de regionala utvecklingsfonderna. Fonderna, som har näringspolitiska uppgifter på regional nivå, inrättades den 1 juli 1978 med de tidigare företagareföreningarna som bas. Deras huvuduppgift är att genom kreditverksamhet och företagsservice – rådgivning, information, utbildning, osv. – främja utvecklingen av små och medelstora företag. Fondernas kreditverksamhet består av dels långivning med egna medel, dels förmedling av garantier för lån som tecknas i bank eller annan kreditinrättning. Verksamheten regleras i förordningen¹ (SFS 1978:506) om statligt kreditstöd genom regional utvecklingsfond och förordningen (SFS 1978:507) om industrigarantilån.

Utredningen har försökt skaffa sig en bild av omfattningen av fondernas (företagareföreningarnas) kreditstöd till enskilda slöjdare och till hemslöjdsföreningar. I sammanhanget bör nämnas att möjligheten för hemslöjdsföreningarna att anlita företagareföreningarna i sin affärsdrivande verksamhet uttryckligen nämns i prop. 1968:1 (bil. 9, s. 93), där riktlinjerna för det statliga stödet till hemslöjden anges. De uppgifter som utredningen har inhämtat från industriverket och vissa utvecklingsfonder visar att fondernas lånemöjligheter i synnerligen få fall har utnyttjats för hemslöjd. Inte heller

¹ Före den 1 juli 1978 kungörelsen (SFS 1960:372) om statligt kreditstöd till hemslöjd, hantverk och småindustri.

fondernas företagservice har – utom med vissa undantag – kommit hemslöjden till del i nämnvärd omfattning. Orsakerna till detta torde vara flera. En anledning kan vara att fondernas stödverksamhet inte är tillräckligt väl känd hos slöjdare och hemslöjdsföreningar. Ett annat näraliggande skäl torde vara att hemslöjden i praktiken inte uppfattas som en primär målgrupp från fondernas sida och därför bl. a. inte blivit föremål för deras uppsökande verksamhet.

Vidare kan konstateras att kravet på lönsamhet i företagsekonomisk mening, som är en principiell grundförutsättning för stöd enligt de bestämmelser som gäller för utvecklingsfondernas verksamhet, kan utgöra ett hinder för kreditstöd till hemslöjdsföretag. Det stora flertalet hemslöjdsföretag är fåmans- eller snarare enmansföretag med låg produktivitet och därmed dålig lönsamhet. Detta beror bl. a. på de speciella förhållandena inom råvaruförsörjningen som har samband med hemslöjdens särart som näring. Inom den hårda slöjden, exempelvis, svarar slöjdaren ofta själv för insamling och beredning av råvaran – trä, näver, rot, horn, ben, osv. Den helt avgörande faktorn i detta sammanhang är emellertid de *manuella* tillverkningsmetoderna, som är hemslöjdsproduktens särskilda kännetecken och som gör att serietillverkning och andra stordriftsfördelar knappast kan tillämpas.

Yrkesslöjdarens problem som näringsidkare är i många avseenden desamma som de som andra småföretagare har. De allra minsta företagen i gemen har särskilda problem med kapitalförsörjning för investeringar i lokaler, maskinutrustning, rörelsekapital, produktutveckling och marknadsföring m. m. Detta hänger bl. a. samman med att de har brist på bankmässiga säkerheter. Småföretagaren har ofta begränsade kunskaper om marknadsföring, produktutveckling, företagets administrativa skötsel och de allmänna verksamhetsvillkor som samhället och omvärlden ställer på småföretagande. Dessa specifika och för småföretagarna karaktäristiska problem gäller sålunda i allt väsentligt även för yrkesslöjdarna, vilket kunnat utläsas bl. a. av avsnitt 8.1.

I och med att företagareföreningarna har ombildats till regionala utvecklingsfonder har de generella stödmöjligheterna till småföretagen i form av krediter och företagservice byggts ut väsentligt, bl. a. genom ökade resurser och vidgade lånemöjligheter. Dessa förstärkta resurser är i princip tillgängliga även för hemslöjdsföretagen och hemslöjdsföreningarna. Det är emellertid, enligt utredningens uppfattning, nödvändigt att fonderna beaktar hemslöjdens särart som näringsgren i förekommande låne- och serviceärenden. Lönsamhetskraven i traditionell mening får t. ex. inte ställas alltför högt vid bedömningen av låneansökningar. Reglerna för låneverksamheten, liksom förarbetena till dem, ger utrymme för flexibla bedömningar inom den givna ramen för verksamheten. Ett minimikrav för lån måste dock vara att låntagaren kan betala räntor och amorteringar.

De regionala utvecklingsfonderna bör i ökande grad i sin uppsökande verksamhet uppmärksamma även hemslöjdsföretag och dessas behov av rådgivning m. m. inom bl. a. områdena marknadsföring, företagsadministration, produktutveckling och utbildning. En sådan utveckling förutsätter enligt utredningens mening fördjupade kontakter mellan fonderna och läns hemslöjds konsulenter. Konsulenterna äger särskilda kunskaper om hemslöjdens allmänna verksamhetsvillkor, något som det inte kan förut-

sättas att utvecklingsfondernas personal har.

På det regional- och sysselsättningspolitiska området finns flera stödformer som förutom andra näringsgrenar är inriktade även på hemslöjd. Det gemensamma för dessa stödformer är deras avgränsning till särskilt under-sysselsatta områden. Bland de stödformer som här avses kan nämnas stöd till företag i glesbygder, stöd till regionala utvecklingsfonder för speciella projekt som främjar företagsamhet i glesbygder och skärgårdar, stöd till kommuner för intensifierade kommunala sysselsättningsinsatser (IKS-stöd) samt stöd till utredningar i länen, särskilt rörande glesbygd.

Utredningen vill erinra om att de olika statliga glesbygdinsatserna i enlighet med riksdagens beslut med anledning av prop. 1978/79:112 om regionalpolitik har samordnats och förstärkts fr. o. m. den 1 juli 1979 (AU 1978/79:23, rskr 1978/79:435). Under ett nytt anslag under fjortonde huvudtiteln (industridepartementet) Åtgärder i glesbygder, har anvisats 74 milj. kr för budgetåret 1979/80.

Hemslöjden som näring är mest utbredd i skogslänen. Genom sin traditionella karaktär av främst binäring och deltidssysselsättning sysselsätter hemslöjden till betydande del äldre arbetskraft. Enligt utredningens uppfattning torde slöjden av många skäl vara väl lämpad att i ökad utsträckning användas som ett sysselsättningspolitiskt instrument, i synnerhet i glesbygd. Bl. a. har slöjden särskilda förutsättningar att ingå som kombinationssystem med för glesbygden typiska näringar, exempelvis jord- och skogsbruk. Den ännu i viss mån pågående strukturomvandlingen inom jord- och skogsbruket, kvinnornas lägre förvärvsfrekvens och den högre genomsnittsåldern hos den aktiva befolkningen i skogslänen samt den äldre arbetskraftens särskilda svårigheter att finna ny sysselsättning är starka skäl för att slöjden måste tillmätas betydelse ur sysselsättningssynpunkt. Även som deltidssysselsättning kan slöjden ge meningsfull sysselsättning och möjlighet till ett varaktigt förbättrat försörjningsunderlag.

Slöjdens möjligheter att ge ny sysselsättning är emellertid svåra att beräkna, eftersom det saknas tillräckliga uppgifter om slöjden som näring. Som illustration kan dock nämnas den satsning på skärgårdsslöjd som påbörjades år 1972 i Stockholms län bl. a. genom tillkomsten av en skärgårdsslöjdskonsulent. Verksamheten fick fast form först år 1976. Antalet aktiva slöjdare i Stockholms skärgård ökade från 33 år 1972 till 148 under första kvartalet 1979.

Hemslöjdsföretagens behov av kapital för nödvändiga investeringar torde i många fall kunna tillgodoses genom att den tidigare målgruppsbegränsningen i det särskilda stödet till lantbruksföretag m. m. nu har undanröjts. Denna stödform har inordnats i det särskilda stödet till företag i glesbygder i enlighet med riktlinjerna i prop. 1978/79:112 och utvidgats till att avse även bl. a. hemslöjdsföretag. Utredningen anser att detta kan få stor betydelse för yrkesslöjdare i glesbygdsområden och regioner med särskilda sysselsättningsproblem under förutsättning att tillräckliga medel ställs till förfogande.

Behov av stöd till investeringar av olika slag finns även i hemslöjdsföretag i områden som inte omfattas av det särskilda stödet till företag i glesbygder. Att bevara och utveckla hemslöjden är enligt utredningens mening inte en angelägenhet som begränsar sig till de regionalpolitiskt motiverade in-

satserna, utan måste ses som en riksomfattande angelägenhet. Möjligheter att stödja hemslöjdsföretag – och främja tillkomsten av nya sådana företag – måste därför ges inom samtliga delar av landet.

De stödinstrument som idag står till förfogande inom närings- och regionalpolitiken är till stor del inriktade på stöd till investeringar i form av bl. a. maskinell utrustning och lokaler. Stöd kan emellertid också utgå för att tillgodose behovet av rörelsekapital. Sådant stöd kan ha särskild betydelse för slöjdföretag, där arbetskraftskostnaden ofta utgör en betydande andel av totalkostnaden, t. ex. som igångsättningsstöd vid tillkomsten av ett hemslöjdsföretag.

Även om det ekonomiska tillskott som slöjden kan ge inte skulle vara betydande förstärker det sociala värdet i slöjdverksamhet motiven för en utveckling av sysselsättnings- och näringspolitiken så att den blir mer slöjd-anpassad. Det är därför angeläget att stödformerna är utformade på ett sådant sätt att de kan utnyttjas även för hemslöjdsverksamhet.

I viss utsträckning har stöd till arbetshandikappade i form av näringshjälp kunnat utnyttjas för att starta slöjdföretag. Stöd har därvid främst utgått till snickeriverkstäder. Även här bör enligt utredningens mening behovet av slöjdanpassat stöd beaktas så att för slöjdverksamhet nödvändig utrustning kan anskaffas med stöd av näringshjälpen för att ge arbetshandikappade lämpliga sysselsättningsmöjligheter.

Genom en ökad uppmärksamhet från de regionala utvecklingsfonderna kompletterat med en fortsatt utveckling av de nyligen utbyggda stödmöjligheterna inom regionalpolitiken, kan verksamhetsvillkoren för hemslöjden som näringsgren förbättras. Mot bakgrund av det ökande intresset för hemslöjd under senare år, inte minst hos ungdom, finns skäl att anta att fler slöjdare kan få sysselsättning och nya hemslöjdsföretag tillkomma med hjälp av sådana stödåtgärder.

Vad utredningen här har framhållit bör därför beaktas vid medelsberäkningen av anslagen till särskilda regionalpolitiska stödåtgärder. Vidare måste hemslöjdens behov av stöd och rådgivning få ökat utrymme i utvecklingsfondernas verksamhet. Insatser inom dessa områden är enligt utredningens mening av avgörande betydelse för hemslöjden som näringsgren.

8.2.3 *Hemslöjden och insatserna inom kulturpolitikens ram*

Hemslöjdens kulturella betydelse återspeglas i inriktningen av det statliga stödet till hemslöjdsverksamheten genom det särskilda hemslöjdsanslaget. Utredningen har inte haft anledning att på principiell grund söka fastslå vilka insatser som är att hänföra till kulturektorns ansvarsområde, till den närings-, sysselsättnings- och regionalpolitiska sektorn eller till området för de särskilda hemslöjdsfrämjande insatserna. Inriktning och tyngdpunkter i insatserna inom de olika områdena kommer också i fortsättningen att vara av avgörande betydelse för i vilka sammanhang hemslöjdsverksamhet lämpligen bör bli föremål för stödåtgärder.

Hemslöjden har djupa rötter i svensk historia och kulturhistoria och är idag en i alla delar av landet utbredd folklig kulturyttring. Hemslöjden spelar därför en viktig roll i det levande kulturlivet utanför institutionerna samtidigt som den även till viss del ingår i institutionernas verksamhet genom de

kulturhistoriska museernas arbete. Det mer allmänna kulturstödet från statligt och kommunalt håll inrymmer stödformer med tämligen fria dispositionsmöjligheter som i viss mån kan komma hemslöjden till del. Hemslöjden ingår inte i statens kulturråds direkta ansvarsområde. Det har dock förutsatts att rådet i sin fortlöpande verksamhet ägnar uppmärksamhet åt hemslöjdens betydelse i ett kulturpolitiskt sammanhang. Med hänsyn till de mål som lagts fast för den statliga kulturpolitiken år 1974 – bl. a. decentralisering, amatörverksamhet och bevarande av äldre tiders kulturarv – torde de folkliga kulturyttringarna, dvs. folkkonst av olika slag, men också folkmusik, folkdans, folkdiktning m. m., så småningom komma att spela en mer framträdande roll i de kulturpolitiska insatserna.

Ur olika synpunkter har hemslöjdens kulturella betydelse dragit till sig ett ökat intresse under senare år. Detta hänger samman bl. a. med att slöjden som kultur- och fritidsverksamhet har en betydande omfattning och att det på grund av samhällsförändringarna kommit att framstå som angeläget att söka bevara äldre tiders kunskaper och tekniker för att framställa i huvudsak för det dagliga livet och för hemmet nödvändiga produkter. I detta senare avseende finns beröringspunkter mellan hemslöjden och det idag växande intresset för hantverkstraditionerna. Intresset för hantverket begränsar sig inte till hantverkets fortlevnad som näring, utan rör även, i likhet med vad som länge varit fallet med hemslöjden, produktionsformens och de därmed förbundna traditionernas kulturella betydelse. Det traditionella hantverket befinner sig således också det i viss mån i ett gränsområde mellan näringsutövning och kulturverksamhet. Detta är en utveckling som kan aktualisera bevarandeinsatser av kulturella skäl även inom delar av hantverket, vilket också kan ha betydelse i hemslöjdssammanhang.

Utredningen anser att bredden i hemslöjdsintresset och slöjdandet är av stor kulturell betydelse i linje med de mål som lagts fast för den statliga kulturpolitiken. Det samarbete som bedrivs mellan hemslöjdens organisationer och folkbildningsorganisationerna har förutsättningar att utvecklas ytterligare, såväl i utbildningssammanhang som i den allmänkulturella verksamheten. Som ett led i en estetiskt fostrande och utvecklande verksamhet bör slöjdande av olika slag ges ett ökat utrymme i aktiviteter för barn och ungdom. I förskola och skola är det således enligt utredningens mening önskvärt att barn får uppleva slöjd som skapande verksamhet och t. ex. tillfälle att möta skickliga slöjdare och av dem stimuleras i sitt eget slöjdande. Slöjdens ställning i skolan som ett skapande ämne bör därför stärkas bl. a. genom ökad kontakt med aktiva slöjdare inom hemslöjdens område. I syfte att utveckla den kulturella verksamheten bland barn kan vidare ett ökat samarbete mellan skola, ungdomsorganisationer och hemslöjdsorganisationer möjliggöra insatser på bredare bas än hittills. Goda erfarenheter finns även att hämta från hemslöjdsföreningarnas egen verksamhet bland barn och ungdom.

Den ortstypiska slöjden, som i hög grad är ett uttryck för lokala kulturtraditioner, bör vårdas som ett inslag i det lokala kulturlivet i alla delar av landet. Detta är en viktig kulturpolitisk uppgift för kommuner och lands-ting. Ett närmare samarbete bör också kunna utvecklas på detta område mellan hemslöjdsorganisationer, hembygdsrörelse och läns museer.

Utredningen anser att inredning och konstnärlig utsmyckning av offentlig

miljö i ökad utsträckning bör ske med hjälp av hemslöjdsalster. Den ofta i material, mönster, form och färg markerade anknytningen till bygd och lokala kulturtraditioner kan bl. a. medverka till att ge den offentliga miljön en egen identitet och representativitet. Utredningen anser att byggnadsstyrelsen, statens konstråd och bl. a. landstingens och kommunernas kulturnämnder måste göras uppmärksamma på möjligheterna att i ökad utsträckning utnyttja hemslöjdsalster för utsmyckning och inredning av offentliga lokaler. Det är önskvärt att beställningar kan ske inte enbart av enskilda slöjdares alster, utan också av kollektiv produktion genom hemslöjdsföreningarna. Därigenom kan flera slöjdare beredas arbete samtidigt, vilket möjliggör att större uppgifter kan genomföras. En ökad beställningsverksamhet från offentliga organ bör bl. a. kunna medverka till att vidmakthålla hemslöjdsproduktion som är särskilt krävande ur teknisk och konstnärlig synpunkt och ge fler människor kontakt med de värden sådan produktion representerar.

Med hänsyn till slöjdens kulturella och estetiska kvaliteter skall en slöjdares insatser inom sitt område kunna vinna fullt erkännande som skapande kulturell verksamhet. Slöjdaren skall således inte missgynnas i förhållande till andra kulturarbetargrupper i fråga om stipendier, bidrag, belöningar, uppdrag, inköp, medverkan i utställningar, m. m.

8.2.4 *Sameslöjdens speciella förhållanden*

Sameslöjden är direkt knuten till samerna som folkgrupp och genom denna anknytning till en hel folkgrupp intar sameslöjden en särställning i förhållande till hemslöjden i övrigt. Slöjden spelar en nyckelroll i hela den samiska kulturen. Samekulturens betydelse som en viktig del av vårt kulturliv har bl. a. markerats genom riksdagens beslut med anledning av prop. 1976/77:80 om insatser för samerna. I enlighet med propositionens förslag infördes bl. a. ett särskilt bidrag till samisk kultur. Slöjden har också ett nära samband med utvecklingen av de samiska näringarna, främst rennäringen, till vilken slöjden utgör en binäring, samt med de traditionella livsmönster som ännu i betydande utsträckning omger de samiska näringarna.

Utredningen anser det väsentligt att kraftigt ökade insatser görs till stöd för sameslöjden. Sameslöjdens betydelse ur sysselsättningsynpunkt och det stora behovet av arbetstillfällen, särskilt bland kvinnor, i det samiska kärnområdet är enligt utredningens mening ytterligare starka skäl för ökade insatser.

Utredningen anser därför att behovet av stödåtgärder inom sameslöjden särskilt bör beaktas i beräkningen av medel för bl. a. de regionala utvecklingsfonderna i de nordliga länen och i det statliga glesbygdssstödet. Hänsyn måste därvid tas till sameslöjdarnas förhållandevis stora stödbehov, bl. a. i fråga om lokaler för lagerhållning och tillverkning, och de begränsade kreditförutsättningar som bosättningen på kronomark inom renskötselområdet kan innebära.

Sameslöjden måste enligt utredningens uppfattning utvecklas i huvudsak under samiskt ansvar. Detta är bl. a. en förutsättning för att sameslöjdens kvalitet och artrikedom skall bibehållas. Ur såväl samisk som allmän syn-

punkt framstår det som angeläget att sameslöjdens särart vårdas och att slöjdens utvecklingsmöjligheter tas till vara på bästa sätt. Sameslöjdens särart och sameslöjdarnas utkomstmöjligheter bör inte få undergrävas av snävt kommersiellt inriktad och industriellt betonad slöjd som saluförs under beteckningen "samisk", men som saknar förankring i traditionellt samiskt slöjdande. Sameslöjden bör även i framtiden bestå och utvecklas som samisk verksamhet.

En utveckling av sameslöjden efter dessa utgångspunkter bör främjas genom att sameslöjdarnas ställning stärks i den samiska gemenskapen. En anledning till att detta framstår som nödvändigt är att slöjdens traditionellt starka ställning som binäring till främst rennäringen i viss utsträckning brutits genom bildandet av samebyar såsom ekonomiska föreningar vilkas verksamhet är begränsad till det som har direkt samband med renskötseln. Många slöjdare kan inte enligt rennäringslagen (SFS 1971:437) ingå som medlemmar i sameby därför att de inte är renskötande sameer. Detta gör att det är angeläget att slöjdarintressen uppmärksammas och tillgodoses i former som inte förutsätter att den enskilda slöjdaren ingår som medlem i den ekonomiska gemenskap samebyn utgör.

Sameslöjdarnas behov av lämpliga råvaror och möjligheter att förädla dessa till kvalitativt goda slöjdämnen kräver ökad uppmärksamhet. På grund av bl. a. slakteriindustrins utveckling och den ökade exportmarknaden för renprodukter har tillgången på råvaror försämrats under senare år för de icke renägande slöjdarna. I ett starkt försämrat läge kan restriktioner aktualiseras, t. ex. i fråga om exporten av renhorn, för att trygga slöjdarnas råvarubehov. Utredningen förutsätter dock att dessa frågor skall kunna lösas i första hand i samverkan mellan berörda parter.

På råvaruområdet har tillkomsten av slöjdföretaget Sameslöjd och Material AB haft viss betydelse för tillgången på råvaror och slöjdämnen. Företaget har dock haft begränsade resurser att möta den rad olika krav som ställts. Även med en utvecklad verksamhet kan företaget inte betraktas som en generell lösning på sameslöjdarnas råvarubehov. De skilda förutsättningarna i slöjdandet och slöjdarnas skiftande servicebehov gör att olika slag av insatser som berör samerna är nödvändiga för att främja slöjdens utveckling.

Vad beträffar sameslöjdens relationer till hemslöjden i övrigt kan konstateras att det sedan länge finns många kontaktytor, både mellan enskilda personer och i organisatoriskt avseende. Hemslöjdsföreningarna i de nordliga länen har kontakt med många sameslöjdare och säljer även samiska slöjdprodukter. Föreningen Same-Ätnams slöjduktott ingår som medlemsorganisation i Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund. Den samiska föreningen bedriver till skillnad från de övriga hemslöjdsföreningarna i de nordliga länen ingen egen försäljningsverksamhet, men har tillsammans med Svenska Samernas Riksförbund (SSR) bildat det ovan nämnda slöjdföretaget Sameslöjd och Material AB. I många gemensamma frågor sker ett samarbete mellan sameslöjdskonsulenterna och övriga hemslöjds-konsulenter.

Utredningen förutsätter att kontakterna och samarbetet mellan sameslöjden och hemslöjden i övrigt kommer att utvecklas vidare. Enligt utredningens uppfattning ligger det ett stort värde i att för slöjden gemensamma frågor kan bevakas och lösas på bredast möjliga grund. Det är därför också

betydelsefullt att det inom sameslöjden finns en fast organisatorisk bas för att ta till vara de särskilda samiska slöjd- och slöjdarintressena.

Vissa frågor av speciell betydelse för sameslöjden berörs bl. a. i avsnitt 9.6 och 9.7 (hemslöjdskonsulentverksamheten), avsnitt 10.1 (utbildningen av hemslöjdskonsulenter) och avsnitt 10.3 (viss övrig utbildningsverksamhet).

8.2.5 *Vissa särskilda frågor*

Vissa frågor som utredningen anser angelägna för hemslöjdsverksamheten har aktualiserats under utredningsarbetet och i viss mån berörts under olika avsnitt i betänkandet. De har dock inte kunnat närmare behandlas inom ramen för utredningens arbete. De tas här upp i punktform och vissa förslag lämnas till åtgärder av vilka en del kan genomföras snarast. Andra frågor bör närmare övervägas. Utredningen föreslår att här berörda frågor särskilt uppmärksammas av den i kapitel 11 föreslagna nämnden för hemslöjdsfrågor.

- Dokumentationsinsatserna på hemslöjdsområdet* bör systematiseras och samordnas effektivare. Detta bör ske genom samverkan mellan hemslöjdsrörelsen och de kulturhistoriska museerna varvid deras resp. uppgifter i en utbyggd dokumentationsverksamhet bör preciseras närmare. Inventeringar bör registreras på ett sådant sätt att de blir tillgängliga regionalt och centralt. Med bättre möjligheter att överblicka dokumentationsinsatserna kan förhindras att angelägna områden förbises och förblir odokumenterade. Vidare fordras vissa utbildningsinsatser i fråga om det praktiska fältarbetet. De av hemslöjdsföreningarna bedrivna inventeringarna av gammal slöjd bör i större utsträckning genom utställningar göras tillgängliga för slöjdintresserade och den breda allmänheten. Även behovet av att samla in och ställa ut material som belyser hemslöjdens och hemslöjdsrörelsens utveckling i såväl äldre tid som nutid bör tillgodoseas.

En utvecklad verksamhet på detta område är starkt motiverad utifrån hemslöjdens behov och det bevarandemål som lagts fast för den statliga kulturpolitiken. Enligt utredningens mening krävs därför samordning och prioritering utifrån mer långsiktiga bedömningar samt ökade ekonomiska resurser för att bygga ut dokumentationsinsatserna.

- Insatser för att bevara och upprätthålla kulturellt särskilt värdefulla slöjdtekniker och produktion på hög konstnärlig nivå* som kräver ett mycket kvalificerat kunnande bör kunna komma i fråga för statligt stöd. Som exempel på produktion av det senare slaget kan i första hand nämnas föreningen Handarbetets Vänners ateljéverksamhet. Stöd bör enligt utredningens mening kunna utgå dels till drift av sådan verksamhet, dels genom beställningar utlagda över längre tidsperioder. Utredningen förutsätter att det utredningsarbete som statens kulturråd förklarar sig berett att genomföra skall leda till en närmare belysning av dessa frågor och till förslag om hur bl. a. Handarbetets Vänners ateljéverksamhet fortsättningsvis skall bedrivas.
- Hemslöjdens beroende av *tillgången på slöjdråvaror* måste få ökad upp-

märksamhet. Utredningen har tidigare (avsnitt 8.1.2 och 8.2.4) berört de svårigheter som f. n. finns bl. a. inom sameslöjden och inom råvaruområdena lin och ull för hemslöjden i övrigt. Riksdagens ställningstaganden med anledning av de under våren 1979 avlämnade propositionerna 1978/79:130 om vissa åtgärder på växtförädlingsområdet m. m. och 1978/79:145 om åtgärder för tekoindustrin jämte motioner markerar en positiv inställning till åtgärder för att trygga en inhemsk produktion av såväl ull som lin (JoU 1978/79:26, rskr 1978/79:313 och NU 1978/79:48, rskr 1978/79:390). Dessa frågor om produktion – och möjligheter till beredning – av inhemska råvaror som kan tillgodose hemslöjdens behov är av central betydelse och bör enligt utredningens mening leda till snara åtgärder.

- Med sin organisationsstruktur, verksamhetsinriktning och erfarenhet har hemslöjdsföreningarna förutsättningar att spela en ökad roll vad gäller *insatser inom råvaruservice, marknadsföring och försäljning för att utveckla slöjdens sysselsättningsmöjligheter*. Hemslöjdsföreningarna svarar idag endast för en mindre del av försäljningen av slöjdprodukter och av de slöjdprodukter som säljs via hemslöjdsorganisationerna säljs huvuddelen i föreningarnas egna affärer. Föreningarnas marknadsföring och rekrytering av saluslöjdare styrs således främst av försäljningsutvecklingen vid de egna försäljningsställena. Samtidigt finns det bland slöjdare behov av bredare och effektivare distributions- och försäljningskanaler som kan ge avsättningsmöjligheter för fler slöjdprodukter och därigenom öka sysselsättningsunderlaget. Även lagerhållningen kan vara ett problem för den enskilde slöjdaren och motivera uppbyggnaden av gemensamma servicefunktioner. De insatser som här avses torde främst behövas på lokal och regional nivå.

Enligt utredningens mening är det väsentligt att saluslöjdens verksamhetsvillkor förbättras genom insatser av ovan nämnda slag. Former bör därför utvecklas för sådana insatser med samhälleligt stöd och med medverkan från hemslöjdsföreningarna.

- Hemslöjdsföreningarnas *service och materialförsörjning i fråga om folkdräkter och bygdedräkter* motsvarar idag inte tillräckligt informationsbehoven och den allmänna efterfrågan på dräkter och dräktdelar. För att dräktbruket i traditionell form skall hållas levande krävs kunskaper om varje dräkts kännetecken, sedvänjor och variationsmöjligheter. Att i detta syfte svara för inventeringar, dokumentationsarbete, forskningsinsatser och service av olika slag är främst en uppgift för hemslöjdsföreningarna och hemslöjdskonsulenterna. För att hemslöjdsföreningarna skall kunna hålla referensmaterial, ge rådgivning vid försäljning av material och dräktdelar, utföra riktiga arbeten i sin egen produktion, handha lagerhållning, förmedla kontakter med andra inköpskällor m. m. behövs utbildad personal som har ett fortlöpande ansvar för dräktarbetet. Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) har med utnyttjande av tillfälliga anslag genom sin dräktkommitté framställt ett särskilt material för att underlätta dokumentationen av dräkter inom hemslöjdsföreningarnas verksamhetsområden och för att användas i studie- och informationsverksamhet.

Utredningen anser det angeläget att SHR och hemslöjdsföreningarna

ges väsentligt bättre möjligheter att bedriva en fortlöpande verksamhet inom detta kulturellt betydelsefulla område. Detta bör bl. a. ske genom att riksförbundet får ökade resurser att bistå föreningarna med service i dräktfrågor.

- *Utställningsverksamhet* är av stor betydelse för att ge lokala slöjdare, ortens hemslöjdsförening och andra seriösa slöjdorganisationer och slöjdargrupper kontakt med en bredare allmänhet. Enligt utredningens uppfattning har kommuner och landsting en viktig roll när det gäller att ge uppmärksamhet åt god slöjd som produceras inom kommunen eller länet. Genom samverkan med hemslöjdsakkunniga, t. ex. läns-hemslöjdskonsulenterna, bör den seriösa slöjdproduktionen kunna göras mer känd, exempelvis genom att representeras vid kommunala utställningar av olika slag och mässor för ortens näringsliv.
- Skapande *verksamhet i vävstugor och gemensamma slöjdlokaler* bör få del av samhälleligt stöd i likhet med kultur- och fritidsverksamhet i andra former. Några allmänna principer för hur verksamheten bör stödjas finns f. n. inte. I ett antal kommuner utgår kommunalt stöd till driften av verksamheten, men i starkt varierande former. Med hänsyn till den betydelse och omfattning verksamheten har – enbart vävstugorna uppgår idag till fler än 500 i landet – anser utredningen att frågan nu måste få en tillfredsställande lösning. I första hand är detta en kommunal uppgift. Stöd bör enligt utredningens mening som regel utgå till hyra och övriga lokalkostnader samt till ledningen av verksamheten (handledning, vävuppsättning, tillsyn m. m.).

Vad beträffar anordnande av slöjdlokaler kan lån idag utgå enligt gällande regler i bostadslånegivningen till hobbylokaler m. m. som utgör komplement i bostadsområde. Som ändamålsreglerna nu är utformade finns det möjligheter att få samlingslokalstöd även för detta ändamål.

- *Fler centraler för vård och underhåll av hemslöjdsalster* bör skapas efter förebild av den vårdcentral som sedan år 1970 finns inrättad i Falun under namnet Kulturarvet. Verksamheten vid Kulturarvet har alltsedan starten bedrivits med AMS-medel. Arbetet sker kostnadsfritt eller till en symbolisk summa för uppdragsgivarna, främst hembygdsföreningar, men också museer och privatpersoner. Mindre institutioner på regional nivå bör på ett värdefullt sätt kunna komplettera den mer specialiserade verksamhet som bedrivs av Kulturarvet och de kulturhistoriska museerna genom att åta sig enklare uppgifter och förmedla allmänna råd om skötsel m. m. Verksamheten skall bedrivas under kompetent ledning och i samverkan med specialiserade institutioner. Varje arbete som kan tänkas kräva närmare sakkunskap skall självfallet helt överlåtas till sakkunnig vård.
- Erfarenheter och kunnande från hemslöjdsområdet bör i ökad utsträckning kunna utnyttjas för att utveckla *terapi-verksamheten*, bl. a. i sjukvård, rehabilitering, äldreomsorg och annan omsorgsverksamhet. Hemslöjd innebär fysisk aktivering och träning genom de manuella tillverkningsmetoderna, men också individuellt skapande och variation i tillverkningsprocessen. Att slöjdaren i hög grad själv styr produktionen och slutresultatet ger därför utöver den fysiska träningen även psykisk och social stimulans. Ett ökat samarbete mellan hemslöjdsverksamhet och

terapi bör kunna förstärka det skapande inslaget i terapiverksamheten och utveckla verksamheten kvalitativt. I första hand är detta en fråga om att genom utbildningsinsatser öka terapipersonalens möjligheter att ge verksamheten ett mer allsidigt och stimulerande innehåll. Ett ökat samarbete kan t. ex. ske genom att slöjdmaterial anskaffas via hemslöjdens försäljningsorganisationer. Eftersom terapiverksamheten bedrivs under helt andra ekonomiska förutsättningar än annan slöjdproduktion är det nödvändigt att terapialstren vid försäljning åsatts ett pris som svarar mot marknadsvärdet.

8.2.6 Hemslöjden och organisationsarbetet

Sett i ett historiskt perspektiv kan tillkomsten av de organisationer som under senare hälften av 1800-talet och 1900-talet på olika sätt tagit till vara hemslöjdstraditionerna sägas ha haft den största betydelse. Utan den insikt som spred sig på ett tidigt stadium om vikten av att rädda en slöjdkultur som syntes dömd till undergång i och med industrialismens framväxt skulle med all sannolikhet stora kulturella värden ha gått förlorade. Jämförelser idag med hemslöjdens betydelse i många andra europeiska länder visar att de insatser som gjorts i Sverige, liksom i de övriga nordiska länderna, har givit hemslöjden i Norden en särställning genom sin livskraft, kvalitet och samhälleliga betydelse.

Upprinnelsen till den moderna organiserade hemslöjdsrörelsen var ett antal lokala hemslöjdsföreningar som växte fram på olika håll i landet vid 1900-talets början. Föreningarnas verksamhet var till en början uteslutande ideell med tonvikten lagd på att stimulera husbehovsslöjden. Hemslöjdsaffärer uppstod emellertid snabbt på många håll till vilka saluslöjdare kunde lämna sina alster till försäljning eller ta emot mönster och material för beställningsarbeten åt affärerna. Det största steget i hemslöjdsrörelsens historia togs genom bildandet år 1912 av Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR). I det nybildade förbundet ingick från början 24 medlemsföreningar. Medlemsantalet ökade sedan snabbt och uppgår idag till 53 föreningar.

Utän att åsidosätta den roll pionjärinsatserna under 1800-talet spelat torde SHR och dess medlemsföreningar kunna tillmätas avgörande betydelse för hemslöjdens utveckling under 1900-talet. En medveten kvalitetssträvan har genomsyrat verksamheten. Likaså har genom den organiserade hemslöjdsrörelsens medverkan kunskaperna om hemslöjden och dess traditioner, om slöjdmaterial, tillverkningsmetoder, mönster, form och funktioner kunnat hållas levande. Såväl inom undervisningen i hemslöjd som i slöjddandet i alla dess former har hemslöjdsrörelsen genom det samlade kunnande den representerar lyckats skapa en stark medvetenhet om vad hemslöjd är.

Hemslöjdsarbetet, sådant det bedrivs genom SHR och dess medlemsföreningar, bygger på både ideell och ekonomisk verksamhet. Riksförbundets huvudsyfte är ideellt, nämligen att främja den svenska hemslöjden och dess utveckling, vilket också framgår av förbundets stadgar. Det innebär att hemslöjdsrörelsens verksamhet i alla sina uttrycksformer har en övervägande ideell inriktning. Upplysningsverksamhet, rådgivning och skapande verksamhet med hemslöjdstraditionerna som grund står i centrum för hem-

slöjdsarbetet, oavsett om det gäller hemslöjdsföreningar med ideell verksamhet enbart eller föreningar med sådan verksamhet i kombination med försäljningsverksamhet.

De hemslöjdsföreningar som bedriver försäljningsverksamhet har som mycket betydande uppgift att tillmötesgå slöjdare och allmänhet med information och rådgivning om slöjdmaterial och tillverkning. Vidare skall de uppehålla en produktion med högt ställda kvalitetskrav och sälja god hemslöjd till rimliga priser. Försäljningsföreningarnas dilemma kan sägas vara att de med en begränsad ekonomisk bas för sitt arbete skall bedriva en omfattande ideell verksamhet. Deras insatser kan knappast sägas vara av mindre betydelse för hemslöjdsrörelsens ideella strävanden än övriga hemslöjdsföreningars. Snarare har försäljningsföreningarna genom sin ofta mer omfattande verksamhet större förutsättningar att nå slöjdare och allmänhet med en upplysande och rådgivande verksamhet.

Med hänsyn till den betydelse SHR och dess medlemsföreningar har för hemslöjdsverksamheten i alla delar av landet anser utredningen det angeläget med ett väsentligt utökat statligt stöd till riksförbundet. Riksförbundet har f. n. mycket små resurser att bedriva ett effektivt fortlöpande arbete såsom samlad riksorganisation för landets hemslöjdsföreningar. Följden är att riksförbundet inte kan hålla den eftersträlvade kontakten med hemslöjdsföreningarna och biträda dem i deras arbete. Riksförbundet kan heller inte på önskvärdt sätt ägna sig åt allmänna bevakningsuppgifter inom hemslöjdsområdet och gripa sig an frågor som gäller hemslöjdens utveckling. Det statliga stödet till SHR är av blygsam omfattning i jämförelse med stödet till många andra organisationer av folkrörelsekaraktär med verksamhet av samhällelig betydelse.

Tillkomsten av Riksföreningen Svenska Slöjdare (RSS) år 1966 var en betydelsefull händelse för i första hand utövande slöjdare. Genom riksföreningen skapades ett tidigare saknat gemensamt forum för slöjdare. Föreningen ger möjligheter för utövare av olika slöjdgrenar från hela landet att utbyta erfarenheter, gemensamt diskutera för slöjdarna angelägna frågor och bygga upp en samhörighetskänsla bland slöjdarna. Diskussion om kvalitet och förnyelse för att utveckla slöjden står högt på föreningens program.

Föreningens möjligheter att bedriva verksamhet är med hänsyn till de ekonomiska resurserna f. n. starkt begränsade. Medlemmarna ges tillfälle att delta i föreningens sammankomster genom att föreningens årsmöten läggs i anslutning till en årligen återkommande slöjdarkurs. För dessa kurser som anordnas i samverkan mellan föreningen och någon folkhögskola utgår statligt bidrag från skolöverstyrelsen. I övrigt har föreningen endast i undantagsfall erhållit samhällsstöd.

Ett önskemål från RSS är att föreningen skall bli delaktig av statligt stöd för verksamhet som är av betydelse för förnyelse och utvecklande av slöjden.

Enligt utredningens mening bör det statliga stödet till av organisationer bedriven verksamhet på hemslöjdsområdet inte exklusivt vara förbehållet SHR. Tillkomsten av Riksföreningen Svenska Slöjdare och den verksamhet föreningen bedriver med ytterst små ekonomiska medel visar att föreningen fyller ett stort behov bland slöjdare. Utredningen anser därför att kollektiva insatser inom Riksföreningen Svenska Slöjdare som är av betydelse för slöjdens utveckling även bör kunna komma i fråga för statligt stöd.

8.2.7 Anslaget Främjande av hemslöjden

Det bakomliggande syftet med det statliga anslaget Främjande av hemslöjden är att bevara och vidareutveckla hemslöjden både som näring och som kulturell företeelse. Stöd får enligt gällande riktlinjer i princip utgå endast till den ideella delen av hemslöjdsverksamheten, vilket innebär att den affärsdrivande verksamheten inom t. ex. hemslöjdsföreningarna får finansieras utan stöd från hemslöjdsanslaget. Vidare utgår stöd från anslaget i regel enbart till hemslöjden i kollektiv mening. De enskilda yrkesslöjdarna, av vilka saluslöjdarna torde uppgå till fler än 13 000 i landet, får således enbart indirekt stöd genom det särskilda anslaget till hemslöjden. Anslagets hittillsvarande storlek med fördelning på olika delposter framgår av bilaga (bilaga 4).

Utredningen anser att det liksom hittills bör finnas ett särskilt anslag – Främjande av hemslöjden – för olika slags hemslöjdsändamål av mer övergripande kollektiv karaktär. Till skillnad från tidigare bör dock anslaget i fortsättningen kunna utnyttjas mer obundet inom en given ram.

Huvuddelen av anslaget bör i likhet med tidigare användas till allmänt inriktade stödåtgärder på hemslöjdsområdet. Stöd bör således även i fortsättningen utgå till bl. a. hemslöjdskonsulentverksamheten (se kapitel 9), SHR:s allmänna verksamhet, inventeringen av gammal slöjd samt olika slags insatser i form av expertrådgivning till hemslöjdsföreningarna.

Användningsområdena bör emellertid inte vara begränsade till i princip ideell verksamhet inom hemslöjden, såsom nu är fallet. Det har bl. a. visat sig svårt att göra denna avgränsning på ett meningsfullt sätt. Enligt utredningens uppfattning finns det närings- och sysselsättningspolitiskt värdefulla möjligheter inom hemslöjden som nu är outnyttjade och som kan behöva visst stöd för att utvecklas. Utredningen anser det även motiverat att exempelvis utvecklingsinsatser som kan effektivisera hemslöjdsföreningarnas försäljningsverksamhet, och därigenom vidga basen för det ideella arbetet, i princip skall kunna komma i fråga för samhälleligt stöd.

Från anslaget bör således bidrag kunna utgå till utvecklingsinsatser i friare former än hittills. Sådana utvecklingsinsatser kan gälla hemslöjden som kulturell företeelse, men också avse olika slags projekt och insatser för att främja och effektivisera råvaruinsamling, utvecklingsarbetet inom produktionen samt marknadsföringen och försäljningen. Bidrag bör kunna lämnas till även andra seriösa slöjdorganisationer än SHR för verksamhet eller projekt av betydelse för hemslöjdens utveckling. I viss utsträckning bör bredare samverkansprojekt mellan t. ex. hemslöjdsföreningar, slöjdare, hemslöjdskonsulenter samt berörda samhällsorgan, exempelvis regionala utvecklingsfonder, industriverket och Sveriges exportråd, kunna stödjas på detta sätt.

Utredningen har i enlighet med sina direktiv övervägt om anslaget bör användas även till att täcka eventuella driftunderskott vid den av SHR drivna kursgården Sätergläntan, Hemslöjdens gård. Som framgår av avsnitt 10.2.3 anser utredningen att hemslöjdsanslaget inte bör utnyttjas för sådant ändamål.

Den närmare fördelningen av de medel som regering och riksdag anvisar till den hemslöjdsfrämjande verksamheten bör bestämmas av ett nyinrättat organ, nämnden för hemslöjdsfrågor (se kapitel 11). Utredningen föreslår en uppräkningslista av hemslöjdsanslaget vars närmare storlek redovisas i kapitel 12.

The first part of the document is a letter from the Secretary of the State to the Governor, dated the 10th day of January, 1862. The letter is addressed to the Governor and is signed by the Secretary of the State. The letter contains the following text:

Sir, I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 8th inst. in relation to the application of the State of New York for the admission of the State of New York to the Union. I have the honor to inform you that the same has been forwarded to the proper authorities for their consideration.

I am, Sir, very respectfully,
 Your obedient servant,
 J. B. Thompson, Secretary of the State.

The second part of the document is a report from the Secretary of the State to the Governor, dated the 10th day of January, 1862. The report is addressed to the Governor and is signed by the Secretary of the State. The report contains the following text:

Sir, I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 8th inst. in relation to the application of the State of New York for the admission of the State of New York to the Union. I have the honor to inform you that the same has been forwarded to the proper authorities for their consideration.

I am, Sir, very respectfully,
 Your obedient servant,
 J. B. Thompson, Secretary of the State.

The third part of the document is a report from the Secretary of the State to the Governor, dated the 10th day of January, 1862. The report is addressed to the Governor and is signed by the Secretary of the State. The report contains the following text:

Sir, I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 8th inst. in relation to the application of the State of New York for the admission of the State of New York to the Union. I have the honor to inform you that the same has been forwarded to the proper authorities for their consideration.

I am, Sir, very respectfully,
 Your obedient servant,
 J. B. Thompson, Secretary of the State.

9 Hemslöjdskonsulentverksamheten

9.1 Bakgrund och historik

Hemslöjdskonsulentverksamheten i Sverige har bedrivits under en lång följd av år. Verksamheten har utvecklats successivt till att få den form den har idag och som den i väsentliga drag har haft under de senaste 30–40 åren.

Alltsedan hushållningssällskapen bildades i början av 1800-talet har dessa haft som målsättning av främja hemslöjden. Hemslöjden betraktades vid denna tid allmänt som en binäring till jordbruket. Sällskapens tidigaste insatser på hemslöjdsområdet gällde linkultur och linspånad. När statliga medel anslags till befrämjande av husslöjden (hemslöjden) under senare hälften av 1800-talet var det helt naturligt att medlen skulle anvisas till hushållningssällskapen att användas för olika hemslöjdsändamål.

Den kurs- och rådgivningsverksamhet som hushållningssällskapen bedrev under slutet av 1800-talet kom att få en bred inriktning. Vid 1870-talets början hade sällskapen anordnat kurser i halmflätning, korgflätning, linberedning och spånad, vävning samt dessutom, i enstaka län, spetsknyppling. Vidare hade man anordnat kurser i snickeri, träskotillverkning, träsnideri, smide, bleckslageri och borstbinderi. I en del län förekom vid denna tid att anslag från hushållningssällskap och landsting gavs även till fasta slöjdsolor.

Det vaknande intresset från det allmänna för hemslöjden inriktades i hög grad på undervisning. Under denna tid blev det landsting, hushållningssällskap och hemslöjdsföreningar som delvis med bidrag från staten kom att bedriva hemslöjdsundervisning. Efter framställningar från enskilda kommuner och organisationer kom s. k. ambulande kurser att förläggas till praktiskt taget alla delar av landet. Denna breda kursverksamhet och undervisningen vid fristående, eller till hemslöjdsföreningarna knutna, slöjdsolor, kom att bilda grunden för den första hemslöjdskonsulentverksamheten. Den sakkunnighet som undervisare i dessa kurser och skolor satt inne med, kom nämligen så småningom – i takt med hemslöjdsrörelsens framväxt – att utnyttjas i vidare sammanhang. Vid sidan av undervisningen utvecklades alltmer en rådgivande verksamhet. Eftersom hushållningssällskapen enligt sina grundstadgar bl. a. skulle främja hemslöjden inom sitt område knöts följaktligen de sex första hemslöjdskonsulentbefattningarna till sällskapen.

Hemslöjdskonsulenterna har därefter inte bara kommit att spela en betydelsefull roll i det hemslöjdsfrämjande arbetet, utan också vid upprepade

tillfällen kommit i centrum för diskussionen i olika hemslöjdsfrågor. Utbyggnaden av konsulentverksamheten kom nämligen att ske under diskussion om såväl inriktningen som organisationen av verksamheten. Under 1940-talet togs konsulentverksamheten upp till behandling av flera olika statliga utredningar.

Att konsulentverksamheten behövde differentieras för att tillgodose såväl den mjuka slöjden (textilslöjd m. m.) som den hårda slöjden (trä- och metallslöjd m. m.) framhölls redan av hushållningssällskapsutredningen i (SOU 1942:32) Betänkande med förslag ang. Hushållningssällskapets organisation och verksamhet m. m. Utredningens förslag till konsulentorganisation inenbar att det skulle finnas en första konsulent i kvinnlig slöjd inom varje hushållningssällskapsområde och nio konsulenter i manlig slöjd fördelade på distrikt av ett eller flera hushållningssällskapsområden. Som motiv för förslaget framhöll utredningen att man borde eftersträva en rationell utveckling av såväl husbehovsslöjden som saluslöjden. För att åstadkomma detta fordrades först och främst en effektiv och omfattande undervisnings- och upplysningsverksamhet som syftade till att öka yrkesskickligheten hos slöjdarna. Utredningens förslag fullföljdes emellertid inte då frågan om lämplig organisation för verksamheten ansågs kräva ytterligare utredning.

1941 års befolkningsutredning tog i (SOU 1945:4) Betänkande ang. den husliga utbildningen upp hushållningssällskapsutredningens förslag främst med hänsyn till kvinnornas sysselsättningsmöjligheter. Vad beträffar huvudmannaskapet för hemslöjdskonsulenterna menade befolkningsutredningen att det var motiverat att överväga om landstingen skulle vara huvudmän, i likhet med vad som hade föreslagits för hemkonsulenterna. Även 1942 års jordbrukskommitté berörde frågan i betänkandet (SOU 1946:78) Jordbruksbefolkningens möjligheter till sysselsättning utom jordbruket. Utredningen underströk starkt betydelsen av hemslöjden som binäring till jordbruket och som sysselsättning för partiellt arbetsföra. En ständig rådgivning genom hemslöjdskonsulenter framhölls vara en absolut nödvändighet för att göra hemslöjdens produkter säljbara och till nytta i hemmen.

År 1946 gav Kungl. Maj:t. Kungl. Kommerskollegium i uppdrag att utreda och lämna förslag om organiserandet av undervisnings- och upplysningsverksamheten på hemslöjdens område. Kommerskollegiet konstaterade i sitt förslag (skrivelse 1947-01-30) att samtliga utredningar som berört frågan om hemslöjden hade vitsordat den stora betydelse hemslöjden hade, och kunde få, inte endast kulturellt, utan även rent ekonomiskt, som förvärvskälla och som lämpligt arbete för många partiellt arbetsföra. Den kvinnliga slöjden, textilslöjden, hade med utvecklingens gång kommit att inta en långt mer framträdande plats än den manliga, framhöll kommerskollegiet. Det berodde delvis på att de hemarbetande kvinnorna hade större möjligheter att vid sidan om annat arbete även syssla med slöjd av olika slag. Det gick emellertid inte att bortse från att den textila slöjdens framträdande plats även till stor del berodde på att det huvudsakligen varit kvinnor som tagit initiativet till och arbetat fram den moderna hemslöjden.

I varje län fordrades det enligt kommerskollegiet minst en kvinnlig konsulent för att behovet av upplysnings- och rådgivningsverksamhet skulle tillgodoses på ett godtagbart sätt. I vissa större län och i län där hemslöjden var särskilt rikt utvecklad kunde det behövas mer än en konsulent.

I likhet med hushållningssällskapsutredningen föreslog kommerskollegiet att basorganisationen för konsulentverksamheten skulle differentieras. Komerskollegiet ansåg att det fanns ett starkt behov av manliga konsulenter framför allt när det gällde slöjdandet för husbehov och slöjdandet som fritidssysselsättning, där det praktiskt taget saknades kvalificerade vägledare. Det var därför nödvändigt att det anställdes manliga konsulenter lokalt, främst i distrikt med naturliga förutsättningar och traditioner inom den hårda slöjden. Vid denna tidpunkt kunde antalet konsulenter begränsas till åtta. Dessa konsulenter uppgift borde i första hand vara att besöka de enskilda slöjdarna ute i bygderna för att på ort och ställe lämna råd i syfte att förbättra metoder och modeller samt ge impulser och uppslag. Vad sedan beträffade försäljningsverksamheten borde konsulenten vara en förmedlande länk mellan tillverkare och hemslöjdsaffär.

År 1948 fanns det 27 hemslöjdskonsulenter i landet, varav de flesta var deltidsanställda. Sex av konsulenterna var manliga. Bidrag till lönekostnaderna utgick från landsting, hushållningssällskap, hemslöjdsföreningar samt från statens sida ur anslaget till befrämjande av hemslöjden. Efter det att kommerskollegiet år 1947 fått bemyndigande att använda vissa medel ur manufakturförslagslånefonden kom sådana medel under en rad år att utnyttjas för hemslöjdskonsulentverksamheten. Fondmedlen fick en avgörande betydelse för utbyggnaden av konsulentverksamheten.

Då den år 1963 tillkallade hemslöjdsutredningen lämnade sitt förslag (Ds Fi 1967:9) Hemslöjden i Sverige fanns ett 40-tal hemslöjdskonsulenter i landet, av vilka de flesta var anställda hos hemslöjdsföreningar. Några var dock anställda hos hushållningssällskap och en var anställd hos landsting. Antalet heltidstjänster beräknades uppgå till 26. Utöver de nämnda konsulenterna fanns ett antal konsulenter anställda hos föreningen Same-Ät-nams slöjdsutskott, huvudsakligen under kortare tider av året.

En huvudpunkt i utredningens förslag var att statligt stöd skulle utgå till en konsulent i varje län och att huvudmannaskapet för dessa länskonsulenter skulle utövas av hemslöjdsförening eller i undantagsfall av landsting eller hushållningssällskap. Vidare föreslogs statsbidrag till en sameslöjdskonsulent och till försöksverksamhet med en kompletterande specialiserad rådgivning i form av "rikskonsulenter" eller specialister.

I 1968 års statsverksproposition (prop. 1968:1, bil. 9, s. 91-93) föreslogs i enlighet med utredningens förslag bl. a. statligt stöd till en hemslöjdskonsulent i varje län. Propositionens förslag med de riktlinjer som ännu gäller för det statliga stödet till hemslöjden antogs sedermera av riksdagen (SU 1968:7, rskr 1968:7).

9.2 Konsulentverksamheten idag

Som resultat av de beslut som fattades med anledning av 1963 års hemslöjdsutredning finns f. n. 24 läns-hemslöjdskonsulenttjänster inrättade, dvs. en läns-hemslöjdskonsulent i varje län. Till konsulentverksamheten utgår statsbidrag under förutsättning att vederbörande landsting svarar för minst lika stor del av kostnaderna. Statsbidraget skall i princip täcka hälften av kostnaderna för konsulentens lön, sociala avgifter, resor och traktamenten samt viss administration.

För 20 läns-hemslöjdskonsulenter är föreningarna huvudmän, dvs. i de allra flesta fall länets hemslöjdsförening och, i två län, läns-hemslöjdsförbund. I fyra län är landstinget huvudman för verksamheten, varav i ett fall administrationen är överförd till läns-museet. F. n. är 22 läns-hemslöjds-konsulenter huvudsakligen utbildade för, och verksamma inom, mjuk slöjd, medan två konsulenter har utbildning i hård slöjd och övervägande arbetar inom detta slöjdområde. Uppdelningen i mjuk- och hårdslöjdskonsulenter hänger samman med de enskilda konsulenternas utbildningsbakgrund och konsulentbehoven inom länen.

Förutom till läns-hemslöjdskonsulenterna utgår enligt samma riktlinjer statsbidrag till två konsulenttjänster i sameslöjd. Kostnaderna för same-slöjdskonsulenterna finansieras dock helt med statliga medel. Varken i fråga om sameslöjdskonsulenterna eller läns-hemslöjdskonsulenterna finns några regler för hur de olika slöjdområdena mjuk resp. hård slöjd skall täckas in.

Utöver den statsunderstödda basorganisationen med läns-hemslöjds-konsulenter och sameslöjdskonsulenter finns i sex län ytterligare konsulenter, som har tillkommit med särskilda insatser från bl. a. landstingens sida. Därutöver finns en konsulent med inriktning på knyppling vid Föreningen Svenska Spetsar i Linköping. Denna konsulent är samtidigt chef för föreningens affärsverksamhet och arbetsledare för föreningens produktionsverksamhet.

Tabell 9.1 Basorganisationen för konsulentverksamheten (I) samt övrig konsulentverksamhet (II). Totalt antal konsulenter samt uppdelat i konsulenter med huvudsaklig inriktning på hård slöjd

	Totalt i mjuk och hård slöjd	Varav i hård slöjd
I Läns-hemslöjdskonsulenter	24	2
Sameslöjdskonsulenter	2	
II Konsulenttjänst på länsnivå med AMS-medel	1	1
Övriga konsulenttjänster på länsnivå (utan statsbidrag)	7	3
Konsulenttjänst, i kombination med chefsbefattning, med inriktning på speciell slöjdgren (utan statsbidrag)	1	
Sammanlagt antal konsulenttjänster	35	6

Basorganisationen kompletteras till viss del på central nivå med den vid statens industriverk inrättade tjänsten som statens förste hemslöjdskonsulent. Denna befattningshavare handlägger frågor om hemslöjdsverksamhet bl. a. med stöd av rekommendationer från den till verket knutna rådgivande hemslöjdsnämnden.

9.3 Läns hemslöjds konsulenterna

9.3.1 Verksamhetsinriktning och organisation

Den allmänna verksamhetsinriktningen

I 1968 års statsverksproposition (prop. 1968:1, bil. 9, s. 92) beskrivs den inriktning som idag gäller för konsulentverksamheten på följande sätt:

Hemslöjds konsulenternas verksamhet bör regleras genom en skriftlig instruktion meddelad av huvudmannen efter prövning av kommerskollegium och vederbörande landsting. Allmänt bör gälla att konsumenten skall väcka intresse för och sprida kännedom om hemslöjden och bistå med råd och upplysningar. Företråde bör lämnas åt uppgifter som är av betydelse från samhällets synpunkt. Konsumenten bör i ökad utsträckning samarbeta dels med det allmännas organ på t. ex. skolväsendets och arbets- och åldringsvårdens område, dels med folkbildningsorganisationer och andra sammanslutningar med intresse för hemslöjd.

I nu gällande normalinstruktion, som upprättades år 1969 av kommerskollegiet, ges detaljanvisningar grundade på dessa riktlinjer. (se bilaga 1.)

De huvudsakliga arbetsuppgifterna kan kortfattat, med utgångspunkt i normalinstruktionen, sägas vara bl. a.:

- att väcka intresse för och sprida kännedom om hemslöjd och hemslöjdsverksamhet,
- att lämna upplysning och rådgivning angående utbildningsmöjligheter på hemslöjdsområdet, slöjdmaterial, slöjdrederkap samt saluslöjdarens möjligheter att erhålla samhällsstöd,
- att bistå vid organiserandet av, eller medverka vid, slöjdinventeringar, utställningar, rådgivningsdagar, slöjdbedömningar, kortare kurser samt fortbildning av lärare och kursledare,
- att lära känna verksamhetsområdets särart i fråga om slöjdgrenar och om hemslöjdsverksamheten i stort,
- att följa utvecklingen i fråga om arbetsmetoder och efterfrågan på hemslöjdsalster.

Konsumenten bör enligt instruktionen i sin rådgivnings- och upplysningsverksamhet ha en bred kontaktyta mot olika organ och grupper, bl. a.:

- samhällets organ, såväl statliga som kommunala,
- organisationer med intresse för hemslöjd,
- hemslöjdsföreningar, både beträffande den ideella och affärsdrivande verksamheten,
- slöjdare,
- allmänhet.

Den närmare inriktningen och formerna för verksamheten skiftar från län till län, bl. a. beroende på länens olika hemslöjdstraditioner, konsulenternas utbildning och intresseinriktning, huvudmännens prioriteringar och ekonomiska resurser samt länens geografiska och näringspolitiska förhållanden.

Konsulentverksamhetens inriktning och normalinstruktionen har de senaste åren varit föremål för diskussion. Målsättningsfrågorna har bl. a. behandlats av konsulenterna i en arbetsgrupp. Ett förslag till målsättnings-

program för länshemslöjdskonsulentverksamheten, innehållande tio punkter, lades till grund för en diskussion i samband med Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbunds (SHR) förbundsstämma i Idre i juni 1978. Samtidigt togs en diskussion upp om de av SHR utarbetade normerna för fördelning av ansvar och arbetsuppgifter mellan länshemslöjdskonsulenten och huvudmannen (daterade 1975-11-12). En bearbetning av normerna har där efter igångsatts. Såväl målsättningsprogrammet som normerna har varit föremål för remissbehandling inom SHR. Även en omarbetning av normalinstruktionen har övervägts.

Frågan om konsulentverksamhetens inriktning har aktualiserats från flera berörda parter och av flera olika skäl. Konsulentverksamheten har vuxit i omfattning och de allmänna konsulentuppgifterna har blivit allt fler. Med hänsyn till de skilda behoven inom länen och de ekonomiska och personella resurserna har olika delar av konsulentuppgifterna prioriterats, ibland med resultat att en viss förskjutning skett i verksamhetsinriktningen. Huvudmannskapet har även påverkat inriktningen på arbetet.

I industriverkets promemoria Det statliga stödet till hemslöjden Långsiktigt program – synpunkter och förslag, framlagd år 1976, finns en sammanställning över svar på ett frågeformulär som utsändes till hemslöjds-konsulenterna i oktober 1974. Av denna sammanställning framgår bl. a. hur stor del av den totala arbetstiden som konsulenterna ägnar åt följande arbetsuppgifter:

☐ organisering och planering	5–20 %
☐ rådgivning	25–50 %
☐ utställningsverksamhet	1–25 %
☐ inventering av gammal slöjd	0–10 %
☐ direkt undervisning	5–25 %

Av sammanställningen framgår att praktiskt taget samtliga konsulenter ägnar tid åt något avsnitt av föreningens affärsverksamhet. Flertalet är engagerade i produktionsarbete och utställningsverksamhet. Ungefär hälften av konsulenterna sysslar även med inköpsverksamhet och försäljningsaktiviteter. Konsulenternas rådgivning sker ofta i samband med försäljning.

Flertalet konsulenter menar att det finns behov av ökade insatser på flera områden. Det gäller kontakterna med allmänheten och slöjdarna – såväl saluslöjdare som övriga slöjdare –, men också kontakterna med skolor, länsarbetsnämnder, regionala utvecklingsfonder och organisationer med intresse för hemslöjd, såsom studieförbund och invandrarorganisationer. De anser sig även behöva ökad kännedom om annan kulturverksamhet för att kunna vidga samarbetet med kultursektorn.

Konsulenterna har vid ett flertal tillfällen uttryckt önskemål om en större enhetlighet i arbetsuppgifter och arbetsförhållanden. Från konsulenthall har också gjorts gällande att konsulentens ställning bör bli mer självständig än som hittills varit regel.

Konsulentinsatser inom mjuk resp. hård slöjd

Som nämnts i det föregående är 22 av de 24 nuvarande länshemslöjds-konsulenterna i första hand utbildade för, och verksamma inom, mjuk slöjd,

medan två konsulenter har utbildning i hård slöjd och övervägande arbetar inom detta slöjdområde.

Tre av de landsting som har anvisat medel till ytterligare konsulenttjänster har gjort detta för att kunna tillgodose behovet av en konsulent inom vardera slöjdområde.

En undersökning som genomförts av utredningen under första kvartalet 1978 visar att behovet av en särskild konsulent i hård slöjd är påtagligt i samtliga län som f. n. har konsulenter med utbildning i huvudsakligen mjuk slöjd. Hemslöjdschefer och konsulenter i södra och mellersta Sverige framhåller i flera fall att den hårda slöjden är eftersatt, mycket beroende på att man saknar konsulent för detta område. Den textila slöjden synes dominera i flertalet län inom denna del av landet. I starkt utpräglade hårdslöjdsområden, främst i norra Sverige, kan hemslöjdsproduktionen i enstaka fall fördela sig på 60 % hård slöjd och 40 % mjuk slöjd. Många av de tillfrågade framhåller att hårdslöjdare finns, men att bristen på information och vägledning verkar hämmande både på rekryteringen av slöjdare och på produktionen.

Av svaren på det frågeformulär som industriverket sände ut till läns-hemslöjdskonsulenterna i oktober 1974 framgår att 19 konsulenter ansåg att det behövdes ytterligare en konsulent, främst för den hårda slöjden, i sina län.

Basbehovet inom den mjuka slöjden är således tillgodosett med en konsulent i varje län i större delen av landet. Vid några tillfällen har diskuterats att vid nytillsättning av vakant tjänst göra ett utbyte av konsulent från den mjuka slöjden till den hårda slöjden. En sådan lösning för att tillgodose behoven inom den hårda slöjden på den mjuka slöjdens bekostnad har emellertid i allmänhet inte ansetts godtagbar. Att en enda konsulent tillfredsställande skall kunna täcka in båda slöjdområdena och alla de olika slöjdteknikerna samtidigt, anses inte realistiskt.

I de län där läns-hemslöjdskonsulenter huvudsakligen är verksam inom den hårda slöjden får ofta hemslöjdschefen rycka in när utpräglat textila slöjdfrågor är aktuella. Likaså får hemslöjdschefen - som i sitt dagliga arbete måste engagera sig i frågor som rör båda slöjdområdena - ofta försöka träda i hårdslöjds-konsulentens ställe om läns-hemslöjds-konsulenter huvudsakligen är verksam på det textila området.

Vid en diskussion mellan utredningen och konsulenterna i samband med Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbunds årsmöte i juni 1978 var flertalet konsulenter av uppfattningen att en utveckling av konsulentverksamheten i första hand borde ske i form av en utbyggd basorganisation ute i länen och inte i form av specialinsatser, t. ex. rikskonsulenter för vissa slöjdgrenar eller konsulenter med verksamhetsområden omfattande flera län. Ett undantag ansågs dock vara den starkt specialiserade verksamheten inom knypplingen som sedan länge bedrivits av spetskonsulenter vid Föreningen Svenska Spetsar. En utbyggnad av den samhällsunderstödda konsulentverksamheten borde således även omfatta denna specialiserade verksamhet. I de län där landstingen hade anslagit medel för ytterligare konsulenttjänster - men det gällde endast några län - hade arbetssituationen förbättrats för alla berörda parter. Det framhölls att nuvarande konsulentorganisation inte svarade mot de ökande krav som ställdes på verksamheten.

Dessutom framhölls från konsulenthåll att den hårda slöjden befann sig vid något av en skiljeväg och att frågan om en utbyggd basorganisation för att tillgodose behovet av hårdslöjdskonsulenter därför inte borde skjutas på framtiden.

Huvudmannaskapet

I 1968 års statsverksproposition (prop. 1968:1, bil. 9, s. 92) anfördes följande beträffande huvudmannaskapet för läns-hemslöjds-konsulenterna:

I varje län bör sålunda finnas en heltids- eller deltidanställd hemslöjds-konsulent hos en hemslöjdsförening, som är lämplig som huvudman för konsulenten. --- I undantagsfall kan dock skäl föreligga för att huvudmannaskapet utövas av landsting eller hushållningssällskap.

Som tidigare nämnts utövas huvudmannaskapet för läns-hemslöjds-konsulenterna i 18 län av en läns-hemslöjdsförening. I två län, Älvsborgs och Kopparbergs län, är resp. läns-hemslöjdsförbund huvudman. I fyra län, Jämtlands, Gävleborgs, Östergötlands och Västernorrlands län, är landstinget huvudman för verksamheten. I Jämtlands län råder det speciella förhållandet att administrationen handhas av läns-museet, där också konsulenten är placerad. De föreningsanställda konsulenterna är i samtliga fall placerade i, eller i anslutning till, föreningarnas affärslokaler.

Under senare tid har huvudmannaskapsfrågan av olika skäl fått ökad aktualitet. I några län har en överflyttning av huvudmannaskapet för läns-hemslöjds-konsulenterna diskuterats mellan berörda parter. Ett par landsting står i begrepp att inrätta nya konsulenttjänster vid sidan av läns-hemslöjds-konsulenterna. Landstingens ökade engagemang på kulturområdet och önskemålen om en utbyggnad av hemslöjds-konsulenternas verksamhet har starkt bidragit till att frågan om formerna för den fortsatta verksamheten fått växande aktualitet.

9.3.2 Erfarenheter och synpunkter

Tio år har nu gått sedan den nuvarande konsulentorganisationen med statligt stöd sattes i funktion. Hemslöjdsföreningar, konsulenter, slöjdare och landsting har under denna tid samlat erfarenheter från verksamheten och dess utformning i olika län. I skilda sammanhang har diskuterats hur verksamheten har utvecklats och vilka lösningar som bör sökas på problem som har uppstått. Konsulenterna har vid sina årliga informationsmöten diskuterat målsättningen med konsulentverksamheten, huvudmannaskapsfrågan, arbetsförhållanden m. m.

De konsulenter som är anställda hos en hemslöjdsförening anser i många fall att denna anknytning till organisationsarbete ger en rörlighet och frihet i det dagliga arbetet. I föreningarna är konsulenterna de enda anställda som har till huvudsaklig uppgift att ägna sig åt utåtriktat ideellt arbete. Som huvudmän deltar föreningarna i viss utsträckning i finansieringen av konsulentverksamheten, vilket innebär att vissa följdkostnader skall täckas genom överskott i föreningarnas affärsdrivande verksamhet. Dessa följdkostnader är visserligen relativt låga, men eftersom föreningarna i allmänhet

har begränsade ekonomiska resurser att bära dessa kostnader inverkar detta på konsulentarbetet, på inriktningen i arbetet och på de praktiska arbetsmöjligheterna. Ofta innebär det vid sidan av den rådgivande verksamheten i hemslöjdsaffären och kontakterna med levererande slöjdare att en hel del tid avsätts till arbete som rör försäljningsverksamhet. En del konsulenter vill framhålla det positiva i att de därmed får kunskaper och kontakter med hemslöjdspersonal och levererande slöjdare samt att det är en väsentlig del i konsulentarbetet att känna till och följa föreningens verksamhet. Andra konsulenter framhåller däremot de negativa följder som kan uppstå genom att övriga arbetsuppgifter blir lidande.

Arbetet med affärsverksamheten kan inkräkta på de arbetsuppgifter som rör kontakterna med olika samhällsorgan, andra seriösa slöjdorganisationer och övriga organisationer som i sin verksamhet berör hemslöjdsfrågor. Av tidsskäl kan också de slöjdare som inte levererar slöjd till hemslöjdsaffärerna komma att ägnas för liten uppmärksamhet. Sambandet mellan konsulentverksamheten och föreningarnas affärsdrivande verksamhet kan dessutom medföra att slöjdare ser konsulenter enbart som företrädare för föreningarnas affärsverksamhet.

■ Då endast ett fåtal konsulenter är landstingsanställda är erfarenheterna mer begränsade av hur konsulentverksamheten fungerar under landstingens huvudmannaskap.

■ Allmänt kan dock sägas att såväl slöjdare, föreningar och konsulenter som landsting i de aktuella fyra länen ser fördelar i landstingshuvudmannaskapet. Samtidigt som konsulenterna genom den offentliga anställningen har en självständig ställning gentemot hemslöjdsföreningar och slöjdargrupper medverkar anställningsförhållandet till att konsulent och landsting får bättre inblick i varandras verksamhet. Konsulenterna kan via landstingen få tillgång till etablerade kontakt- och informationskanaler med annan offentlig verksamhet. Därmed har de lättare att i den offentliga verksamhetens perspektiv få överblick över hemslöjdens betydelse i kulturella, sociala, näringspolitiska och arbetsmarknadspolitiska sammanhang. Den offentliga anställningen kan också innebära större anställningstrygghet. En nackdel kan vara att konsulenterna kan engageras alltför mycket i landstingens allmänna kulturverksamhet och arbetet på landstingskanslierna, med bristande kontakter med slöjdare och föreningar som följd.

Som medfinansierare och i ett fåtal fall huvudmän för läns hemslöjds-konsulenterna har landstingen ett ansvar för hemslöjdsverksamheten i de egna länen. Landstingens ökade engagemang på det kulturpolitiska området har även lett till ett växande intresse för att stimulera och stöja hemslöjdsverksamhet med den betydelse hemslöjden har för kultur och kulturella traditioner inom länen. I de län där landstingen är huvudmän för läns hemslöjds-konsulenterna har konsulenttjänsterna i organisatoriskt hänseende knutits till de arbetsenheter som är verksamma inom kultursektorn. I några län har, som tidigare nämnts, diskussioner förts mellan berörda parter om en överflyttning av huvudmannaskapet till landstingen. Som skäl för detta har bl. a. anförts att landstingen därigenom bättre skulle kunna utveckla och effektivisera sitt arbete och sina kontakter med hemslöjdsverksamheten.

Från hemslöjdsföreningarnas sida betonas värdet av att konsulentverksamheten bedrivs med anknytning till det hemslöjdsfrämjande arbetet inom hemslöjdsrörelsen. Meningarna är dock delade om den betydelse huvudmannaskapet har för möjligheterna att bedriva ett effektivt samarbete mellan konsulenter och föreningar. En utbredd uppfattning bland de hemslöjdsföreningar som idag är huvudmän för konsulentverksamheten är att de ekonomiska förutsättningarna, om föreningarna skall kvarstå som huvudmän, bör förbättras så att samhällsstödet helt täcker följdkostnaderna för konsulenterna, dvs. främst kostnaderna för lokaler, utrustning och skrivhjälp. I de län där landstingen är huvudmän är, som tidigare nämnts, hemslöjdsföreningarna övervägande positiva till landstingshuvudmannaskapet.

Från bl. a. Riksföreningen Svenska Slöjdare (RSS) har framhållits att alla slöjdare likaväl som hemslöjdsföreningar och allmänhet bör kunna anlita konsulenter på lika villkor. RSS har vid olika tillfällen påtalat att föreningen har behov av att inrätta konsulenttjänster inom ramen för sin egen verksamhet. RSS menar dock i första hand att de konsulenter som redan finns bör ges möjligheter att arbeta obundet och opartiskt.

De dagliga kontakterna med omvärlden, arbetsmiljön och de praktiska möjligheterna att effektivt sköta även de administrativa uppgifterna är av stor betydelse, både för konsulenternas allmänna arbetsförhållanden och för deras möjligheter att ägna erforderlig tid åt de olika uppgifterna. Vad beträffar tillgång på lokaler, kontorsutrustning och skrivhjälp är skillnaderna f. n. betydande mellan de landstingsanställda och flertalet av de föreningsanställda konsulenterna.

De flesta föreningsanställda konsulenter har sina kontor i, eller i anslutning till, föreningarnas affärslokaler. Där är konsulenterna i och för sig lättåtkomliga för slöjdarna och allmänheten, men följderna kan bli att de uppfattas som företrädare för föreningarnas affärsverksamhet. En placering på landstingens kanslier kan göra konsulenterna svåråtkomliga på grund av att de löper risk att "försvinna" i en stor organisationsapparat och att lokalerna som sådana många gånger inte har samma inbjudande läge som föreningarnas lokaler. Ett litet fåtal konsulenter har idag en egen, separat lokal, vilket är ett önskemål från många konsulenter som i detta avseende gör jämförelser mellan sitt arbete och de förutvarande hemkonsulenternas.

Från hemslöjdskonsulenternas sida har framhållits att konsulentverksamheten bör bedrivas under mer enhetliga förutsättningar och med en bredare praktisk verksamhetsinriktning. I huvudmannaskapsfrågan har olika uppfattningar förts fram. Dels har framhållits att landstingsanställning skulle kunna innebära fördelar när det gäller de allmänna arbetsförhållandena, dels har betonats nödvändigheten av regelbunden kontakt och nära samarbete med föreningarna och värdet av en direkt anknytning till organisationsarbetet. Placeringen och utformningen av arbetsplatsen anses ha en avgörande betydelse för inriktningen och effektiviteten i arbetet. De praktiska arbetsförutsättningarna kan således i viss utsträckning vara mer styrande för verksamhetsinriktningen än huvudmannaskapet.

9.3.3 Kostnadsansvar

I 1968 års statsverksproposition (prop. 1968:1, bil. 9, s. 93) framhålls följande om det statliga stödet till konsulentverksamheten:

Bidragen för konsulentverksamheten bör beräknas med utgångspunkt från lön som fastställs för de olika länen efter vederbörliga förhandlingar. Viss enhetlighet i fråga om lön och kvalifikationer förutsätts därvid. Ett villkor för statliga bidrag bör vara att landsting svarar för minst lika stor del av kostnaderna som staten. Vidare förutsätter jag att hemslöjdsföreningarna liksom hittills deltar i finansieringen av den statsunderstödda verksamheten.

Statliga bidrag

Statsbidraget till läns hemslöjdskonsulenttjänsterna har sedan budgetåret 1975/76 utgått med följande belopp per tjänst:

1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80
39 000 kr	43 000 kr	52 000 kr	62 500 kr	73 000 kr

Statsbidraget har avsetts täcka hälften av kostnaderna för konsulentens lön, sociala avgifter, resor och traktamenten samt viss administration. Som framgått ovan utgår dock bidraget enligt praxis i regel med ett och samma belopp till samtliga län, vilket gör att statsbidragets andel av konsulentkostnaderna varierar. Till de s. k. resekrävande länen, som beräknas ha större medelsbehov för rese- och traktamentskostnader, utgår ett särskilt bidrag. Under budgetåret 1979/80 uppgår detta bidrag till 10 000 kr för vardera Kopparbergs, Jämtlands, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län.

Landstingens bidrag

Det underlag om landstingens bidrag till hemslöjdsverksamhet för år 1977 som utredningen har tagit fram på grundval av kontakter med Landstingsförbundet och läns hemslöjdskonsulenterna visar att bidragsbeloppen varierar högst väsentligt mellan länen. I län med föreningsanställd konsulent uppgick landstingsbidraget år 1977 till mellan 43 000 och 67 000 kr. För de fyra landstingsanställda konsulenterna budgeterades mellan 54 000 och drygt 80 000 kr. I de flesta län översteg således landstingsbidraget det statliga bidraget för motsvarande period. Sammanlagt uppgick landstingsbidragen till läns hemslöjdskonsulentverksamheten till ca 2 milj. kr år 1977.

Huvudmannens kostnader

Nuvarande ordning förutsätter att huvudmännen deltar i finansieringen av konsulentverksamheten i fråga om följdkostnader, såsom lokal, telefon, viss kontorsutrustning och skrivhjälp. Vad beträffar de landstingsanställda konsulenterna kan dessa kostnader vara svåra att precisera, då de i allmänhet inberäknas i det totala anslaget till landstingens kanslier. Föreningarna bud-

geterar dessa kostnader särskilt eller bokför dem som administrationskostnader för föreningens allmänna verksamhet. För många föreningar är de med huvudmannaskapet förenade följdkostnaderna mycket kännbara, trots att kostnaderna är relativt låga.

Det statliga bidraget följer inte automatiskt den faktiska löneutvecklingen. Statens industriverk beräknar statsbidraget mer än ett år före utbetalningen och gör därvid en uppskattning av konsulenternas löner under den kommande verksamhetsperioden. Före utbetalningen måste varje huvudman meddela industriverket landstingets beslut om landstingsbidragets storlek. Detta förfarande innebär en viss tidsförskjutning av utbetalningarna, vilket påverkar likviditeten för de hemslöjdsföreningar som är huvudmän för konsulentverksamheten.

För budgetåret 1979/80 har riksdagen med anledning av regeringens förslag (prop. 1978/79:100, bil. 17) och en motion i frågan (mot. 1978/79:2019 (c) anvisat medel som beräknats med utgångspunkt att åtgärda en tidigare eftersläpning av bidragen i förhållande till de verkliga kostnaderna (NU 1978/79:28, rskr 1978/79:207).

Nuvarande förhållanden med skilda huvudmannaskap och ett delat kostnadsansvar mellan stat, landsting och, i flertalet fall, föreningar skapar osäkerhet om var kostnadsansvaret för verksamheten ytterst ligger. Detta har bl. a. inverkat på löneutvecklingen för konsulenterna.

Agrifack, den fackliga organisation till vilken flertalet konsulenter är anslutna, har i en skrivelse till utredningen påtalat att rådande huvudmannaskapsförhållanden innebär stora svårigheter att åstadkomma någorlunda likartade villkor i hemslöjdskonsulenternas arbete. Agrifack förordar därför i sin skrivelse att huvudmannaskapet förs över till landstingen.

9.4 Övriga konsulenter på länsnivå

I sex län har ytterligare konsulenttjänster inrättats med särskilda medel från bl. a. landstingen.

Nedan följer en uppställning som översiktligt beskriver inriktning, huvudmannaskap och finansiering av verksamheten. Tjänsterna, som är utformade efter de olika länens behov, har tillkommit av skilda anledningar. Några konsulenttjänster har tillkommit för att komplettera läns-hemslöjds-konsulenten inom slöjdområdena hård resp. mjuk slöjd. Andra tjänster är inriktade på ett speciellt led i slöjdproduktionen eller på ett geografiskt avgränsat område. Gemensamt för tillkomsten av dessa konsulenter är att basorganisationen med en läns-hemslöjds-konsulent i varje län ansetts otillräcklig för att fylla behoven av konsulentinsatser.

I de flesta fallen har landstingen anvisat medel för att täcka hela eller större delen av konsulentkostnaderna. I ett län täcks kostnaderna delvis med hjälp av fondmedel.

En konsulent är landstingsanställd. I samtliga övriga fall är resp. läns-hemslöjds-förening eller läns-hemslöjds-förbund huvudman och medfinansier för verksamheten.

Tabell 9.2 Övriga konsulenter på länsnivå som har tillkommit med landstingskommunalt stöd. Verksamhetsinriktning, huvudmannskap och finansiering. Kostnader/kostnadsfördelning år 1977

Län	Inriktning	Huvudman	Finansieringskällor	Kostnader/kostnadsfördelning år 1977
Stockholm	Skärgårdsslöjd, mjuk och hård	Stockholms läns hemslöjdsförening	Landstinget via företagareföreningen	95 000 kr
Kalmar	Mjuk slöjd och konstinköp	Landstinget	Landstinget	Hela kostnaden (utan närmare angivelse av belopp)
Älvsborg	Mjuk slöjd	Älvsborgs läns hemslöjdsförbund	Landstinget Länets hemslöjdsförbund	Ca 70 000 kr Övriga kostnader
Kopparberg	Hård slöjd	Dalarnas hemslöjdsförbund	Landstinget Länets hemslöjdsförbund	Ca 90 000 kr Övriga kostnader
Västerbotten	Mjuk slöjd	Västerbottens läns hemslöjdsförening	Landstinget Föreningen	Ca 100 000 kr Övriga kostnader
Norrbotten	Hård slöjd	Norrbottens läns hemslöjdsförening	Landstinget Längmanska fonden Föreningen	Ca 65 000 kr Ca 50 000 kr Övriga kostnader
Norrbotten	Hård slöjd och råvaruförsörjning	Norrbottens läns hemslöjdsförening	Landstinget Föreningen	50 000 kr Övriga kostnader

I Kalmar län har dessutom med statliga medel anställts en hårdslöjds-konsulent med placering vid läns hemslöjdsföreningen. Tjänsten har finansierats med AMS-medel till skyddad verksamhet. Konsulenten har bl. a. till uppgift att fungera som huvudman för arbetshandikappade slöjdare samt att ge stöd och service åt dessa.

9.5 Överväganden och förslag

Hemslöjdskonsulentverksamheten har utvecklats under en lång tidsperiod och bildar en kärna i de insatser organisationer och samhälle gjort för att främja hemslöjden. Den nuvarande statsunderstödda basorganisationen med 24 läns hemslöjds konsulenter och särskilda sameslöjds konsulenter har fått sin utformning genom riksdagens beslut med anledning av 1968 års statsverksproposition (prop. 1968:1, bil. 9, s. 91-93, SU 1968:7, rskr 1968:7) på grundval av betänkandet (Ds Fi 1967:9) Hemslöjden i Sverige. Som riktlinjer anfördes bl. a. i propositionen att det allmännas stöd till hemslöjdsrörelsen borde utformas så att verksamheten fick ökad enhetlighet, stadga och effektivitet. Det statliga stödet till främjande av hemslöjden borde enbart avse den ideella delen av hemslöjdsverksamheten. Huvuddelen av de medel som idag anvisas ur det särskilda hemslöjdsanslaget i enlighet med dessa riktlinjer avser stöd till konsulentverksamheten.

Hemslöjds konsulenternas arbete att väcka intresse för och sprida kännedom om hemslöjd och hemslöjdsverksamhet spelar således en central

roll i det hemslöjdsfrämjande arbetet. Konsulenterna svarar för en omfattande rådgivande och upplysande verksamhet och utgör en viktig kontaktlänk mellan slöjdare, hemslöjdsföreningar, myndigheter, organisationer och allmänhet. Enligt utredningens uppfattning bör också för framtiden en viktig del i samhällets stöd till hemslöjden utgöras av stöd till konsulentverksamheten.

Samhällets syn på inriktningen av hemslöjdskonsulentverksamheten har kommit till uttryck i de riktlinjer för verksamheten som angetts i 1968 års statsverksproposition och i de detaljanvisningar som ges i den normalinstruktion som upprättats år 1969. Utredningen anser att dessa riktlinjer i huvudsak bör gälla även för framtiden. Vissa förändringar bör dock göras i enlighet med utredningens förslag i det följande.

Utredningen har gjort sina överväganden efter kontakter med bl. a. hemslöjdskonsulenterna, styrelseordförandena i hemslöjdsföreningarna, styrelsen för Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund samt Landstingsförbundet.

Hemslöjdskonsulentverksamheten har utvecklats i nära kontakt med det dagliga hemslöjdsarbetet med den förståelse detta har skapat för hemslöjdens särart. Sedan en lång tid tillbaka har flertalet hemslöjdskonsulenter varit anställda hos hemslöjdsföreningar som drivit både ideell verksamhet och affärsdrivande verksamhet. Detta har bidragit till att konsulentverksamheten kunnat utvecklas med en tyngdpunkt i det kulturella arbetet samtidigt som hemslöjdens betydelse som näring och sysselsättning i hög grad kommit att styra konsulenternas arbete.

Utredningen anser att det ligger ett stort värde i det sätt på vilket hemslöjdskonsulentverksamheten idag integrerar ett främjande av näringsverksamhet och sysselsättning i ett arbete som i väsentliga delar har kulturell inriktning.

Hemslöjdsverksamheten har dragit till sig ett starkt ökande intresse under senare år. Skälen för att samhället skall stödja hemslöjdsverksamhet genom en väl fungerande konsulentorganisation i alla län har också ökat. Bl. a. bör framhållas att den statliga kulturpolitiken med de riktlinjer som lades fast år 1974 har som två centrala mål att främja decentralisering och människors eget skapande genom amatörverksamhet. Hemslöjdsverksamheten ligger väl i linje med dessa mål och bl. a. på amatörområdet sker ett betydande samarbete mellan hemslöjdskonsulenter och folkbildningsorganisationerna. Vidare söker man från samhällets sida med ett medvetet jämställdhetsarbete stödja kvinnornas deltagande i organisationsliv och arbetsliv samt uppmärksamma deras insatser i kulturlivet. Det kan konstateras att inom hemslöjdsverksamheten, som tidvis betraktats som en undanskymd del av samhällslivet, har kvinnornas initiativ och aktivitet spelat en betydande, om än inte alltid uppmärksammas, roll såväl i organisationsarbetet som i hemslöjdsproduktionen. Slutligen kan pekas på att sysselsättningsmotiven har ökat i styrka med den höjda ambitionsnivån i sysselsättnings- och regionalpolitiken. I alla de här nämnda avseendena – utvecklingen av den skapande amatörverksamheten, jämställdhetssträvandena, sysselsättningsinsatserna – har hemslöjdskonsulenternas verksamhet betydelse, såväl i kontakten med slöjdare, allmänhet och organisationsliv som i kontakten med berörda samhällsorgan.

Det är idag främst två frågor som enligt utredningens mening kräver ställningstaganden som bör bli vägledande för de beslut som skall fattas om den fortsatta konsulentverksamheten. Den första frågan gäller hur konsulentorganisationen skall utformas för att inte något av slöjdområdena mjuk och hård slöjd skall bli eftersatt och för att organisationen skall svara mot de ökande krav som ställs på verksamheten. Den andra frågan gäller hur konsulentorganisationen i framtiden skall finansieras för att verksamheten skall kunna bedrivas under likvärdiga villkor i alla delar av landet i enlighet med givna riktlinjer.

Vad beträffar den regionala basorganisationens utformning och omfattning anser utredningen att bl. a. följande omständigheter bör tillmätas betydelse:

- I alla län finns ett uttalat behov av att konsulentorganisationen skall täcka såväl den mjuka slöjden som den hårda slöjden. Detta har bl. a. framgått av en undersökning utredningen genomfört under första kvartalet 1978. Alltsedan 1940-talet har förslag väckts i olika sammanhang om en differentierad konsulentorganisation bestående av dels mjukslöjds-konsulenter, dels hårdslöjds-konsulenter. F. n. har 22 läns-hemslöjds-konsulenter huvudsakligen inriktning på mjuk slöjd. Två läns-hemslöjds-konsulenter har huvudsaklig inriktning på den hårda slöjden.
- I sex län har på regionalt initiativ inrättats ytterligare konsulenttjänster för att komplettera läns-hemslöjds-konsulenten. Flertalet tjänster har främst tillkommit för att det skall finnas en konsulent inom båda slöjd-områdena.
- De allmänna konsulentuppgifterna som inte direkt hänför sig till något av de båda slöjdområdena har ökat i omfattning och kräver allt större arbetsinsatser av läns-hemslöjds-konsulenterna.
- I flera län finns planer på att inrätta nya konsulenttjänster. Osäkerheten om en eventuell statlig medverkan i en utbyggnad av basorganisationen har dock verkat hämmande på utbyggnadsplanerna.

Erfarenheterna av den hittillsvarande verksamheten med en hemslöjds-konsulent i varje län har enligt utredningens uppfattning visat att denna bas-organisation är otillräcklig. Detta leder till en alltför stor arbetsbelastning på läns-hemslöjds-konsulenten och innebär att antingen den mjuka eller den hårda slöjden blir eftersatt. Vissa slöjdare får därmed inte tillgång till rådgivning och service och slöjdens sysselsättningsmöjligheter utnyttjas mindre väl. Vidare riskerar hemslöjdstraditioner med ortstypiska drag att gå förlorade.

Utredningen anser att det finns starka skäl för en statlig medverkan i en utbyggnad av basorganisationen. Den nuvarande organisationen med en läns-hemslöjds-konsulent i varje län har tillkommit genom beslut av stats-makterna och verksamheten bedrivs i enlighet med vissa gemensamma allmänna riktlinjer. Allt starkare krav ställs på en utbyggd konsulent-verksamhet som bättre kan tillgodose behoven inom olika slöjdområden och slöjdtekniker samt ge ökad service till slöjdare och allmänhet. I detta läge bör enligt utredningens mening en klart uttalad målsättning vara att en utbyggnad skall möjliggöras inom ramen för en i alla län likvärdig bas-organisation. Den allmänna verksamhetsinriktningen och arbetsvillkoren

bör vara desamma för konsulenter inom båda slöjdområdena i alla län. Vidare bör slöjdare och allmänhet i alla län på likvärdiga villkor få tillgång till hemslöjdskonsulenternas rådgivning och service. Inom den allmänna gemensamma verksamhetsramen får sedan förutsättningarna och behoven i de olika länen styra verksamheten.

Utredningen föreslår att basorganisationen skall omfatta i princip två läns-hemslöjdskonsulenter i varje län. De båda läns-hemslöjdskonsulenterna skall komplettera varandra i inriktningen på slöjdområden och i övrigt dela på de allmänna konsulentuppgifterna. En konsulent bör därför ha huvudsaklig inriktning på hård slöjd och en konsulent huvudsakligen svara för den mjuka slöjden.

Utbyggnaden bör kunna ske med början budgetåret 1980/81, med inriktning att fullföljas inom loppet av en femårsperiod. Den beräknade relativt långa utbyggnadsperioden motiveras bl. a. av behovet av utbildning, aningen den sker i form av kompletterande utbildning – för t. ex. lärare i trä- och metallslöjd – eller grundutbildning av hårdslöjdskonsulenter. F. n. finns enbart grundutbildning av mjukslöjdskonsulenter. I avsnitt 10.1 har utredningen lagt förslag till en breddad utbildning av hemslöjdskonsulenter.

Hemslöjdskonsulenternas arbetsförhållanden är idag enligt utredningens uppfattning alltför olikartade. Flertalet läns-hemslöjdskonsulenter är anställda hos läns-hemslöjdsföreningar eller läns-hemslöjdsförbund, men bekostas till huvuddelen av stat och vederbörande landsting. Enligt gällande riktlinjer (prop. 1968:1, bil. 9, s. 93) utgår statligt stöd till konsulentverksamheten under förutsättning att resp. landsting svarar för minst lika stor del av kostnaderna som staten. Som huvudmän förutsätts även hemslöjdsföreningarna delta i finansieringen av verksamheten.

För många hemslöjdsföreningar som är huvudmän för läns-hemslöjdskonsulenter är dessa följd-kostnader – trots att de är relativt låga – mycket kännbara. Detta förhållande inverkar negativt på konsulenternas arbetsförhållanden, eftersom möjligheterna för föreningarna att bidra med nödvändig arbetsutrustning är begränsade och konsulenterna i viss mån känner sig pressade att prioritera arbetsinsatser som är av betydelse för föreningens lönsamhet. Konsulenternas tillgång på lämpliga arbetslokaler, kontorsutrustning och skrivhjälp varierar kraftigt mellan olika föreningar. Skillnader finns också mellan föreningsanställda och landstingsanställda konsulenter. De flesta föreningsanställda konsulenter har sina kontor i, eller i anslutning till, hemslöjdsföreningarnas affärslokaler. Praktiskt taget samtliga föreningsanställda konsulenter ägnar tid åt något avsnitt i föreningens affärsverksamhet. Det ekonomiska beroendeförhållandet till lönsamheten i den affärsdrivande verksamheten leder till att konsulenten i viss utsträckning uppfattas – och själv uppfattar sig – som företrädare för föreningens affärsdrivande verksamhet. Detta skapar konflikter då konsulentarbetet med de av statsmakterna fastlagda riktlinjerna medför krav på att konsulenten uppträder opartiskt och självständigt i förhållande bl. a. till slöjdarna.

Utredningen anser att de nuvarande förhållandena är otillfredsställande. Det ekonomiska beroendeförhållandet mellan hemslöjdskonsulenterna och hemslöjdsföreningarnas affärsdrivande verksamhet, och de följer detta har medfört för konsulenternas arbete har, enligt vad utredningen kan konstatera, varit det starkaste skälet till att förslag förts fram om ett förändrat

huvudmannaskap. Det är således finansieringsformerna mer än själva huvudmannaskapet i sig som har aktualiserat förändringar. Enligt utredningens uppfattning bör konsulenternas arbetsförhållanden vara sådana att det framstår som uppenbart att de är tillgängliga för alla som har intresse för hemslöjd. Konsulentverksamheten, såväl lönekostnaderna som följdkostnader i form av lokaler, utrustning, skrivhjälp och konsulenternas resor, bör i sin helhet vara samhällsfinansierad.

Enligt gällande riktlinjer sedan år 1968 skall huvudmannaskapet endast i undantagsfall utövas av annan huvudman än hemslöjdsförening – antingen landsting eller hushållningssällskap. Den senare möjligheten har inte utnyttjats i något län under senare år.

Under förutsättning att konsulentverksamheten såsom utredningen föreslår blir helt samhällsfinansierad kan båda huvudalternativen, såväl föreningshuvudmannaskap som landstingshuvudmannaskap, diskuteras. Utredningen ser inte skäl att förorda andra alternativ som även förekommit i debatten, såsom att huvudmannaskapet skall föras över till länsstyrelserna, läns museerna, för ändamålet särskilt bildade stiftelser, länsbildningsförbunden, e. d. Inte heller, vilket även förts på tal, de regionala utvecklingsfonderna med sin direkt näringspolitiskt inriktade verksamhet framstår enligt utredningens uppfattning som lämpliga huvudmän för en konsulentverksamhet som i väsentliga delar har kulturell inriktning. I sammanhanget bör även framhållas att samtliga fyra hemslöjdskonsulenter som idag har landstingsanställning är knutna till landstingens kulturförvaltning.

Utredningen har övertygats om att båda huvudalternativen, såväl föreningshuvudmannaskap som landstingshuvudmannaskap, väl kan förenas med den verksamhetsinriktning som skall gälla för konsulenternas arbete.

Utredningen har i enlighet med sina direktiv att redovisa för- och nackdelarna av att samtliga läns hemslöjdskonsulenter förs över till landstingsorganisationen samt ta ställning till frågan om huvudmannaskapet. Nu gällande riktlinjer ger utrymme för en viss flexibilitet och lämplighetsbedömning i varje län. I några län övervägs f. n. en överflyttning av huvudmannaskapet till vederbörande landsting, medan man i andra län inte ser några organisatoriska nackdelar med ett bibehållet föreningshuvudmannaskap.

De fördelar som kan vinnas med ett enhetligt landstingskommunalt huvudmannaskap jämfört med nuvarande förhållanden är främst att konsulenten kan ges en mer självständig och obunden ställning. Utredningen har övertygats om att dessa fördelar i allt väsentligt kan nås med en helt samhällsfinansierad konsulentverksamhet som möjliggör alternativa lösningar i huvudmannaskapsfrågan. Ur samhällsekonomisk synpunkt får de båda alternativen, föreningshuvudmannaskap och landstingskommunalt huvudmannaskap, anses likvärdiga. Enligt utredningens mening bör det föreligga starka skäl om ett enhetligt huvudmannaskap nu skall föreslås framför en ordning som ger möjlighet till flexibilitet och ett decentraliserat beslutsfattande där förutsättningarna och uppfattningarna inom resp. län ytterst får fälla avgörandet i valet mellan ett föreningshuvudmannaskap eller ett landstingskommunalt huvudmannaskap. Utredningen anser inte att sådana starka skäl föreligger.

Utredningen föreslår därför att huvudmannaskapet för läns hemslöjdskonsulenterna skall utövas av hemslöjdsförening eller landsting. Även om

utredningen förutsätter att hemslöjdsföreningar i de flesta fall kommer att vara huvudmän även i framtiden bör detta inte hindra landstingskommunalt huvudmannaskap om så befinnes lämpligt. De nu gällande riktlinjerna om att en sådan lösning endast skall få väljas undantagsvis bör slopas. Mot bakgrund av de hittillsvarande erfarenheterna räknar utredningen med att huvudmannaskapsfrågan skall kunna lösas i samförstånd mellan vederbörande hemslöjdsföreningar, konsulenter och landsting. I län med flera lokala hemslöjdsföreningar som tillsammans bildar ett läns hemslöjdsförbund bör i likhet med vad som nu är fallet läns hemslöjdsförbundet kunna stå som huvudman för konsulentverksamheten.

I anslutning till vad utredningen har anfört om huvudmannaskapet bör understrykas att konsulentarbetet förutsätter självständighet och ställer krav på samverkan med olika berörda intressen. Konsulenterna får varken styras av en hemslöjdsförenings egna intressen eller "försvinna" i ett landstings interna verksamhet. Konsulenternas verksamhet skall vara utåtriktad och öppen för olika grupper och intressen inom ramen för den allmänna verksamhetsinriktningen.

För den löpande verksamheten anser utredningen att det i många fall kan vara lämpligt att huvudmannen tillsätter ett särskilt samrådsorgan som stöd för konsulenterna i arbetet och i vilket olika intressen som berörs av konsulentverksamheten kan vara företrädade. Samrådsorganets verksamhet skall självfallet inte inkräkta på konsulentens självständiga ställning och ansvar.

Hemslöjdsföreningarna har en skiftande organisationsstruktur, vilket kan utläsas av deras stadgar. Flertalet föreningar är ekonomiska föreningar med ideellt syfte. Det förekommer också att det finns en ideell förening parallellt med en affärsdrivande. Utredningen anser det lämpligt att konsulenterna i förekommande fall knyts till den ideella föreningen.

Den förstärkta basorganisation som utredningen föreslår bör utnyttjas för att utveckla en nära och fortlöpande kontakt med slöjdare, föreningar och allmänhet. Utredningen anser att det är av stor vikt att verksamheten utformas så att den kan nå ut i alla delar av länen. Fältverksamhet bland slöjdarna bör spela en viktig roll i varje konsulents arbete, varvid slöjdarna bör ges råd och vägledning i hur de med egna insatser kan utveckla sin slöjdproduktion, åstadkomma kvalitativa förbättringar och ta upp nya modeller och mönster efter egna idéer eller äldre förebilder. Den föreslagna basorganisationen innebär ökade möjligheter för att verksamheten skall få en bättre geografisk spridning än som nu är fallet. Det förekommer idag att konsulenter placeras i annan del av länet än länets residensstad för att bl. a. behoven i bygder med betydande slöjdverksamhet skall kunna täckas bättre. Utredningen anser att konsulenter med fördel i många fall kan placeras i annan kommun än länets huvudkommun.

Vidare bör eftersträvas att konsulenterna placeras i lämpliga arbetslokaler som är lättillgängliga för slöjdare och allmänhet. Arbetslokalerna bör vara så beskaffade att det finns möjligheter att i dem förvara t. ex. material och redskap och anordna demonstrationsaktiviteter. Föreningsanställda konsulenter bör inte ha sina arbetslokaler placerade inne i föreningarnas affärslokaler.

Länshemslöjdskonsulenternas arbetsfält är hela länen, av vilket följer att de bör ha god kontakt med länsorganen, i första hand landstinget med dess kulturverksamhet, men även länsstyrelsen. Inom den näringspolitiska sektorn är de regionala utvecklingsfonderna en viktig samarbetspartner. Även med länsarbetsnämnderna bör ett samarbete eftersträvas med hänsyn till den uppmärksamhet konsulenterna bör ägna åt sysselsättningsfrågor.

Länshemslöjdskonsulenterna bör, som tidigare framhållits, bedriva sitt arbete inom ramen för en gemensam allmän verksamhetsinriktning. Som vägledning bör finnas en normalinstruktion som kan utgöra en gemensam referensram. I bilaga återfinns utredningens förslag till reviderad normalinstruktion. (bilaga 1)

Utredningen har i enlighet med direktiven även övervägt om ändrade fördelningsprinciper bör komma i fråga vad beträffar det huvudsakliga finansieringsansvaret för verksamheten. Utredningen anser mot bakgrund av hemslöjdens särart och samhällseliga värde ur de olika aspekter som tidigare har berörts att en självfinansierad verksamhet grundad på avgiftsintäkter e. d. är utesluten. Enligt utredningens uppfattning finns därför i huvudsak tre alternativ; den nu gällande ordningen där stat och landsting i princip delar på kostnaderna, en helt statlig finansiering eller en helt landstingskommunal finansiering.

Utredningen har, med hänsyn till de bedömningar som ankommer på utredningen att göra, inte sett några påtagliga nackdelar med ett fortsatt delat finansieringsansvar mellan stat och landsting. Det delade ansvaret har snarare visat sig medverka till en stabilitet i verksamheten och varit väl förenligt med de bakomliggande såväl kulturpolitiska som näringspolitiska motiven för verksamheten. De sammanlagda bidragen från stat och landsting bör dock avse totalkostnaderna för varje konsulent, vilket är en följd av utredningens förslag om att konsulentverksamheten i sin helhet skall vara samhällsfinansierad. Vidare anser utredningen att statsbidragsgivningen bör förenklas. Inslaget av detaljberäkningar bör således ersättas med ett administrativt enklare och mer schabloniserat bidrag. Statsbidraget bör avse verksamheten som sådan, varför någon detaljgranskning av statsbidragsanvändningen inte heller bör erfordras.

De samhällseliga kostnaderna för konsulentverksamheten fördelar sig idag med i princip hälften på staten och hälften på vederbörande landsting. De kostnader som täcks på detta sätt är konsulentens lön inkl. lönekostnads-pålägg, rese- och traktamentskostnader samt vissa administrationskostnader. Enligt praxis utgår statsbidraget med ett och samma belopp i alla län. I vissa s. k. resekrävande län utgår dock statsbidraget med ett förhöjt belopp för att täcka merkostnader för resor och traktamenten. För resterande kostnader, dvs. främst lokalkostnader, skrivhjälp, kopiering, framställning av informationsmaterial, viss kontorsutrustning och specialutrustning svarar huvudmannen. I dagsläget svarar de berörda hemslöjdsföreningarna för genomsnittligt ca 20 % av totalkostnaderna för en konsulent.

Enligt gällande riktlinjer har förutsatts en viss enhetlighet i fråga om konsulenternas kvalifikationer och löneläge. Utredningen kan konstatera att detta också återspeglas i rådande förhållanden. Vad däremot gäller faktiska rese- och traktamentskostnader enligt huvudmännens egna uppgifter kan f. n. inte påvisas någon nämnvärd skillnad mellan de s. k. resekrävande

länen å ena sidan och övriga län å den andra. Utredningen anser därför att det förhållandet att statsbidraget idag utgår med ett förhöjt belopp i vissa län inte utgör ett särskilt skäl för att statsbidraget skall vara differentierat även i fortsättningen.

Utredningen föreslår mot denna bakgrund att statsbidraget utformas som ett schablonbidrag beräknat i förhållande till den genomsnittliga årslönen för konsulenterna. Med en enkel tumregel skulle totalkostnaderna för en konsulent kunna uppskattas till minst den dubbla årslönen exkl. lönekostnadspålägg. Detta skulle dock enligt utredningens uppfattning vara att utgå från en alltför låg verksamhetsnivå. Mot bakgrund av verksamhetens hittillsvarande omfattning, de faktiska kostnaderna enligt huvudmännens uppgifter och samhällsstödets nuvarande storlek – samt med hänsyn till behovet av resor och utåtriktat arbete – anser utredningen att verksamhetsnivån uttryckt i totalkostnader med nödvändighet måste vara högre. Utredningen föreslår därför att statsbidraget per konsulent beräknas som 110 % av den för konsulenterna genomsnittliga årslönen (för heltidsanställda konsulenter) exkl. lönekostnadspålägg. Bidraget skall avse verksamheten som sådan. Att bidragsschablonen beräknas med utgångspunkt i lönekostnaderna innebär inte någon "öronmärkning" av bidraget. Statsbidrag skall utgå under förutsättning att vederbörande landsting svarar för samtliga återstående kostnader för verksamheten och att konsulentverksamheten bedrivs i enlighet med de av statsmakterna angivna allmänna riktlinjerna. Utredningen räknar därvid med att landstingens bidrag kommer att vara minst lika stora som statens. Statsbidraget bör liksom hittills utgå till huvudmannen. I likhet med tidigare bör förutsättas viss enhetlighet i konsulenternas kvalifikationer och lönesättning.

Utredningens förslag innebär ett ökat statligt stöd till konsulentverksamheten. Det föreslagna statsbidragssystemet bör enligt utredningens mening införas fr. o. m. budgetåret 1980/81, dvs. vid samma tidpunkt som utbyggnaden av den regionala basorganisationen inleds enligt utredningens förslag. Om berörda parter i vissa län bedömer att utbyggnadsbehovet kan täckas med endast en halvtidstjänst i stället för en heltidstjänst bör möjlighet finnas att få statsbidrag till en halvtidstjänst. Vad beträffar Gotlands län och Göteborgs och Bohus län förutsätter utredningen att berörd kommun resp. kommun och landsting i likhet med tidigare står för motsvarande kostnader som landstingen i övriga län. Närmare kostnadsberäkningar av utredningens förslag lämnas i kapitel 12.

På regionalt initiativ finns f. n. i sex län ytterligare konsulenter utöver läns hemslöjds konsulenterna. I vissa fall kan dessa konsulenter komma att föras över till den av utredningen föreslagna utökade basorganisationen. I andra fall kan det finnas behov av att utöver basorganisationen ha en eller flera konsulenter för exempelvis råvaruförsörjning eller för intensifierad verksamhet i en särskild länsdel. Utredningen förutsätter att möjligheter kommer att finnas att även i fortsättningen på detta sätt komplettera basorganisationen.

Enligt utredningens uppfattning är det av stort värde att insatser görs på regionalt initiativ, såsom i varierande omfattning redan skett, för att stödja och ytterligare utveckla konsulentverksamheten inom länen. Som exempel på insatser som varit av betydelse för att utveckla slöjdandet kan

här nämnas den särskilda skärgårdskonsulenten som sedan ett antal år bedriver verksamhet i Stockholms skärgård. Riktade insatser av detta slag kommer också att vara betydelsefulla i framtiden. Även om funktionen kan vara specialiserad hos de konsulenter som kompletterar den regionala basorganisationen bör de enligt utredningens mening ha samma allmänna målsättning som läns hemslöjds konsulenterna, nämligen att väcka intresse för och sprida kännedom om hemslöjd och hemslöjdsverksamhet.

9.6 Konsulentinsatser inom speciella slöjdområden

Sameslöjd

Same-Ätnam, förening för samisk kultur, arbetar genom sitt slöjdutskott för att bevara och utveckla den samiska slöjden som en integrerad del av det samiska kulturarvet. Föreningens engagemang för slöjdfrågor har vuxit fram efterhand alltsedan föreningen bildades år 1945. Föreningens slöjdutskott inrättades år 1946. Utskottets verksamhet har i huvudsak bedrivits genom konsulenter.

Till en början bedrevs konsulentverksamheten främst genom ett antal deltidanställda konsulenter. År 1961 erhöll slöjdutskottet anslag till en heltidstjänst från Längmanska företagarefonden och Johan Widells donationsfond/Länsstyrelsen i Norrbottens län. Anslagsgivningen upphörde helt från Längmanska fonden år 1974 och föreningen tvingades av ekonomiska skäl avskeda konsulenten vid halvårskiftet 1976.

F. n. finns vid Same-Ätnams slöjdutskott två heltidstjänster som konsulent, för vilka utskottet också är huvudman. Tjänsterna finansieras helt genom statligt stöd ur det särskilda hemslöjdsanslaget. Den första av de båda tjänsterna inrättades år 1969. Den andra inrättades verksamhetsåret 1977/78 efter riksdagens beslut med anledning av 1977 års budgetproposition (prop. 1976/77:100, bil. 17, s. 79, NU 1976/77:26, rskr 1976/77:289). Den senare tjänsten delades först upp på en halvtids- och två deltidstjänster. Hösten 1978 kunde en konsulent anställas på heltid. Tjänsten blev emellertid vakant efter några månader, men kunde återigen besättas i augusti 1979. Den första sameslöjds konsulenten har sedan tjänsten först tillsattes varit placerad i Vilhelmina.

Under budgetåret 1979/80 uppgår det statliga bidraget till sammanlagt 270 000 kr för de båda konsulenttjänsterna.

De berörda landstingen anvisar varje år medel till Same-Ätnams slöjdutskott för den ideella verksamheten. År 1977 uppgick dessa anslag till sammanlagt 22 000 kr. Några kommuner inom området stöder ekonomiskt den slöjdrådgivningsverksamhet som föreningen bedriver inom resp. kommun.

Sameslöjds konsulenternas verksamhet består till stor del av arbete på fältet bland slöjdare och allmänhet. Det geografiska arbetsområdet omfattar hela sameområdet, dvs. fjällområdena i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län samt Idre kommun i Kopparbergs län.

Konsulenterna har till största delen arbetsuppgifter likartade läns hemslöjds konsulenternas med den skillnaden att verksamhetsområdet omfattar

flera län. De arbetar med utgångspunkt i samma verksamhetsinstruktion som läns hemslöjdskonsulenterna. En viktig del i arbetet är hembesök hos slöjdarna och slöjdarträffar, men också samarbete med länsarbetsnämnder, regionala utvecklingsfonder och museiverksamhet i de berörda länen. Sameslöjdskonsulenterna deltar i de för hemslöjdskonsulenterna gemensamma informationsmötena och har även regelbunden kontakt med hemslöjdsrörelsen i övrigt. Sedan år 1947, dvs. ett år efter det att utskottet bildades, har Same-Ätnams slöjdutskott varit medlem i Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR).

Det stora geografiska verksamhetsområdet medför svårigheter för konsulenterna att i önskvärd omfattning nå ut till slöjdarna. Då sameslöjden innefattar ett flertal olika slöjdtekniker eftersträvas en viss uppdelning i arbetet mellan hård resp. mjuk slöjd. Fälтарbetet och reseverksamheten kan således knappast rationaliseras genom en konsekvent geografisk uppdelning i arbetsområden mellan konsulenterna. Kontakterna med slöjdarna är därför en tungarbetad och tidskrävande verksamhet för sameslöjdskonsulenterna.

Konsulenternas rådgivningsverksamhet har under senare år delvis ändrat karaktär. Kvalitetsrådgivningen i slöjdtillverkningen har i viss mån fått stå tillbaka för information till slöjdarna om ekonomiska frågor, om samhällsstöd och olika samhällsfunktioner samt om planering och utrustning av slöjdarverkstäder. Behovet av sådan rådgivning har ökat kraftigt. I någon mån har tillkomsten av företaget Sameslöjd och Material AB, som bedriver verksamhet med slöjdråvaror och färdiga slöjdprodukter, underlättat konsulenternas arbete bl. a. i råvarufrågor.

Under de senaste åren har slöjdandet ökat och likaså intresset för utbildning. Det växande antalet slöjdkurser har inneburit ett allt större behov av uppföljningsåtgärder från konsulenternas sida.

Same-Ätnam har i flera sammanhang framfört att den nuvarande konsulentorganisationen är otillräcklig. I sitt remissvar på sameutredningens betänkande (SOU 1975:99 och 100) Samerna i Sverige framhöll Same-Ätnam att det fordrades tre heltidsanställda sameslöjdskonsulenter med placering i vart och ett av de tre nordligaste länen för att täcka det samiska området med en intensifierad rådgivnings- och utbildningsverksamhet.

Knyppling

Föreningen Svenska Spetsar, som är ansluten till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund och har sitt säte i Linköping, bedriver alltsedan föreningen bildades år 1962 en omfattande konsulentverksamhet i knyppling. Knypplingen, som är en starkt specialiserad och för hemslöjden kulturellt betydelsefull slöjdart, har djupa traditioner i Östergötlands län, där den s. k. vadstenaknypplingen utövats i århundraden.

Den nuvarande spetskonsulenten, som varit den drivande kraften i uppbyggnaden av rörelsen, var tidigare verksam som spetskonsulent hos Östergötlands läns hemslöjdsförening sedan slutet av 1930-talet inom det dåvarande Utskottet för Vadstenaspetsar och Knyppelskolor. Föreningen Svenska Spetsar kom till för att bistå hemslöjdsföreningar över hela landet med att ta till vara lokala spetsstyper, studera deras teknik och mönster,

utveckla dem på grundval av deras särart samt anordna undervisning i knyppling. Under en tid hade intresset för vadstenaknypplingen utvecklats så starkt att den lokalt särpräglade knypplingen i andra delar av landet hotade att utplånas. Genom Föreningen Svenska Spetsar har såväl den traditionella vadstenaknypplingen som annan lokalt särpräglad knyppling i landet bevarats och vidareutvecklats. Då knypplingen är en starkt specialiserad verksamhet har de övriga hemslöjdsföreningarna med sin breda inriktning inte förmått göra denna insats på egen hand.

I sin praktiska verksamhet har spetskonsulenten ägnat hela sin tid och sina kunskaper åt att utveckla knyppekunsten i Sverige och bygga upp en både ideell och affärsdrivande rörelse kring knypplingen. Hos Föreningen Svenska Spetsar fungerar konsulenten samtidigt som chef för affärsrörelsen och som arbetsledare för föreningens produktionsverksamhet. I denna sin dubbla uppgift har konsulenten lyckats skapa ett rikt förgrenat kontaktnät för rådgivning och upplysning om spetstillverkning. Samtidigt har konsulenten genom kurser, utgivning av läroböcker och andra läromedel medverkat till en högtstående utbildningsverksamhet i knyppling såväl i Östergötlands län som på andra håll i landet.

Spetskonsulentens och föreningens insatser för att vidareutveckla knyppekunsten har varit av sådan betydelse att verksamheten är känd långt utanför landets gränser. Under konsulentens ledning har bedrivits ett omfattande inventerings- och utvecklingsarbete, i vilket en tyngdpunkt är en ständig utveckling av kvalitet i material, mönster och teknik. Konsulenten har i detta syfte samarbetat med skickliga knypplare och framstående konstnärer och mönsterskapare. Denna verksamhet är kostsam för föreningen, men innebär en förnyelse och vidareutveckling utan vilken knyppekunsten annars skulle stagnera. Nyskapande insatser har gjorts såväl på det pedagogiska området som i fråga om spetsarnas mönster och funktion. För att stimulera intresset för knyppling och ytterligare utveckla den tekniska yrkesskickligheten anordnar föreningen regelbundet sammankomster för yrkesknypplare på olika platser inom Östergötlands län.

I föreningens utbildningsverksamhet ingår främst de årligen återkommande yrkesinriktade knyppekurserna i Vadstena under två veckors tid. Kurserna sker i samarbete med Östergötlands läns landsting och omfattar såväl grundkurs som fortbildningskurser i både vadstenaknyppling och annan provinsiell knyppling. I sin utbildningsverksamhet vänder sig föreningen vidare till barn och utvecklingshämmande ungdomar. Under år 1978 anordnades exempelvis 18 kurser för barn i föreningens egen regi och sex kurser för utvecklingshämmande ungdomar i samarbete med ett studieförbund. Den senare kursverksamheten har även följts upp med arbetsträning och produktion.

För att illustrera bredden i föreningens verksamhet kan nämnas att föreningen anordnat särskilda invandrardagar i syfte att skapa kontakt med invandrargrupper, främst kvinnor. Under år 1978 besökte 90 studiegrupper med över 2 000 deltagare föreningens lokaler i Linköping och Vadstena.

Konsulentverksamheten bedrivs helt utan statligt stöd. Föreningens allmänna ideella verksamhet stöds genom bidrag från Östergötlands läns landsting. År 1978 uppgick landstingsbidraget till 37 500 kr. Vidare står landstinget som huvudman och ekonomisk garant för föreningens Vadstenakurser.

Landstingsbidrag utgår inte till konsulentverksamheten, som således måste finansieras genom överskott i affärsrörelsen. Affärsverksamheten präglas av ekonomisk stabilitet och en viss expansion. En bidragande orsak till detta har varit en av ideella skäl medvetet låg lönesättning bland föreningens personal. Material och redskap samt mönster svarar för mer än hälften av omsättningen. En mindre del säljs på export. Den knappa tillgången på lingarn i kvaliteter som är lämpade för knyppling samt svårigheterna att skaffa övrigt material och redskap gör att föreningen får många förfrågningar och rekvisitioner även från andra länder. För sin allmänna verksamhet är föreningen förutom landstingsbidrag beroende av anslag från olika fonder.

Föreningen står nu inför en generationsväxling genom att konsulenten skall gå i pension. För föreningen innebär detta stora problem då det betraktas som uteslutet att den dubbla funktionen av konsulent och företagsledare på samma sätt som nu skall kunna fyllas av en och samma person.

Invandrarnas slöjdtraditioner

Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund aktualiserade år 1973 i en skrivelse till det dåvarande inrikesdepartementet frågan om särskilda insatser för att ta till vara och utveckla olika invandrargruppers slöjdtraditioner. I sin skrivelse anhöll SHR om bidrag under en femårsperiod för att inrätta en tjänst som hemslöjdskonsulent för invandrarkvinnor. Skrivelsen överlämnades till invandrarutredningen, som i sitt betänkande (SOU 1974:69) Invandrarna och minoriteterna föreslog att statens kulturråd skulle förfoga över ett särskilt anslag för främjande av kulturell verksamhet för språkliga minoriteter. Inom detta anslag borde även hemslöjdsverksamhet inrymmas. Förslaget ledde dock inte till någon åtgärd.

SHR har senare återkommit till denna fråga i sina anslagsframställningar. År 1976 väcktes i riksdagen en motion (mot.1975/76:1828 (s)) i vilken föreslogs att riksdagen skulle begära initiativ till inrättandet av en tjänst som hemslöjdskonsulent för invandrarkvinnor, knuten till invandrarverket. I motionen framhölls att invandrarkvinnor, som ofta för med sig hemlandets hemslöjdskultur, ställs inför särskilda svårigheter i omställningsprocessen till det svenska samhället. Att ta till vara invandrarkvinnornas skicklighet skulle säkerligen bidra till att stärka deras självkänsla, underlätta deras anpassning och även ge intressanta bidrag till den svenska hemslöjden, hävdades det i motionen.

SHR, som tillsammans med statens invandrarverk bereddes tillfälle att yttra sig över motionen, tillstyrkte motionen och framhöll att den föreslagna konsulenttjänsten borde knytas till någon av hemslöjdens institutioner. Invandrarverket ansåg att åtgärder borde vidtas för att tillgodose invandrarnas behov av att utveckla och bevara sina hemländers kultur. Invandrarverket påpekade att det fanns skäl som talade för att konsulenttjänsten skulle placeras hos statens industriverk såsom fackmyndighet på hemslöjdsområdet. Invandrarverket ansåg dock att det var viktigt att invandrarnas kulturella traditioner togs till vara även inom andra sektorer än hemslöjden, t. ex. teater, litteratur, musik och folklig dans, och fann det därför mer befogat att en tjänst inrättades som kulturkonsulent för invandrare hos statens kulturråd. Kulturkonsulentens uppgift skulle enligt invandrarverket vara att

i samråd med bl. a. invandrarorganisationerna stödja invandrarnas kulturella aktiviteter inom alla områden. Riksdagens näringsutskott ansåg sig inte ha övertygats om att en särskild tjänst i enlighet med motionen borde inrättas och föreslog riksdagen att motionen skulle avslås (NU 1975/76:55). Detta blev också riksdagens beslut.

Statens kulturråd har en efter verksamhetsområden uppbyggd organisation. Frågor som rör invandrarnas kulturtraditioner och kulturverksamhet skall således beaktas i anslutning till resp. verksamhetsområde, t. ex. konst, musik, dans, litteratur, i kulturrådets olika nämnder. Inom ramen för en tjänst sker ett visst övergripande och samordnande arbete. En principfråga, i vilken ännu inte klar ställning har tagits, är i vilken utsträckning invandrarfrågorna kan integreras eller kräver särskilda insatser.

9.7 Överväganden och förslag

I enlighet med direktiven har utredningen att överväga om länshemslöjdskonsulenternas verksamhetsområde behöver utvidgas, varvid i direktiven framhålls att vissa slag av slöjdande endast i ringa mån eller inte alls omfattas av verksamheten f. n., i första hand den hårda slöjden, knypplingsverksamheten, slöjddandet i skärgårdsområdena och upprätthållandet av olika invandrargrupperns slöjdtraditioner.

Utredningen har tidigare (avsnitt 9.5) föreslagit en kraftig utbyggnad av den regionala basorganisationen. Utredningens förslag om två länshemslöjdskonsulenter i varje län med huvudsaklig inriktning på dels mjuk slöjd, dels hård slöjd innebär väsentligt förbättrade möjligheter att möta behov av konsulentinsatser som hittills inte kunnat tillgodoses med enbart en hemslöjdskonsulent i varje län. Utredningens principiella uppfattning är att behoven inom särskilda slöjdarter, inom olika geografiska områden och inom olika befolkningsgrupper i första hand bör tillgodoses genom en utbyggd konsulentorganisation på regional nivå. Ett tungt vägande skäl till detta är hemslöjdsverksamhetens anknytning till bygd och miljö och att konsulentverksamheten ställer krav på god kännedom om lokala förhållanden och slöjdtraditioner. Inom ramen för den nuvarande konsulentorganisationen har även utvecklats ett samarbete mellan konsulenter som innebär att länshemslöjdskonsulenter i viss utsträckning drar nytta av varandras speciella kunskaper. Genom den goda personkontakten, de årliga informationsmötena och det sammanhållande arbete som utförs av den hos industriverket anställda förste hemslöjdskonsulenter har den enskilde länshemslöjdskonsulenter i viss mån tillgång till även andra konsulenter kunnande. En länsvis uppbyggd konsulentorganisation utesluter således inte att även behov av viss specialisering kan tillgodoses.

F. n. finns inom den statsunderstödda konsulentorganisationen särskilda konsulenter enbart för ett slöjdområde, nämligen sameslöjden. Detta hindrar inte att även länshemslöjdskonsulenter i de nordliga länen i sin verksamhet har kontakt med såväl sameslöjd som sameslöjdare.

Utredningen anser att särskilda sameslöjdskonsulenter är ett av de mest betydelsefulla instrumenten för att stödja bevarandet och utvecklandet av

den samiska slöjden med dess särprägel och nära samband med samisk kultur och näringsutövning i övrigt. Sameslöjden omfattar en mängd olika slöjdtekniker med lokala variationer och det geografiska verksamhetsområdet är mycket stort – från Idre kommun i söder till Treriksroset i norr. Av de två statligt finansierade konsulenttjänsterna har den ena tjänsten tillkommit så sent som under verksamhetsåret 1977/78. Då föreningen Same-Ätnams slöjdsutskott tidigare haft en heltidstjänst finansierad med fondmedel kan den nytillkomna tjänsten ses som en fortsättning av en redan etablerad verksamhet snarare än en utökning. Från Same-Ätnam har det varit ett starkt önskemål att konsulentorganisationen skall omfatta tre konsulenter för att täcka det samiska området med en intensifierad rådgivnings- och utbildningsverksamhet. Utredningen anser att en sådan förstärkning av konsulentorganisationen är befogad mot bakgrund av de krav som ställs på konsulentinsatser för att täcka det samiska området och med hänsyn till de möjligheter som finns att utveckla slöjdverksamheten. Utredningen föreslår således att en tredje konsulenttjänst inrättas med statligt stöd inom en nära framtid. Med hänsyn till att en av de nuvarande heltidstjänsterna funnits relativt kort tid bör detta lämpligen ske vid ingången av budgetåret 1981/82.

Utredningen anser att det är av värde att huvudmannskapet såsom nu sker utövas av en samisk organisation som kan ta väl till vara sameslöjdens och sameslöjdarnas speciella intressen. Utredningen anser sig inte ha skäl att överväga någon förändring i fråga om principerna för finansieringen av kostnaderna för sameslöjdskonsulenter. Dessa kostnader bör således på samma sätt som hittills helt finansieras med statliga medel.

Den under spetskonsulentens ledning bedrivna knypvelverksamheten vid Föreningen Svenska Spetsar har förankring i Östergötlands län och i den traditionella vadstenaknypplingen. Samtidigt visar bredden och omfattningen av verksamheten att denna också har uppenbar rikskaraktär, såväl vad gäller rådgivning och konstnärligt utvecklingsarbete som tillvaratagande av provinsiella knypveltraditioner i andra delar av landet. För utredningen har bl. a. från läns-hemslöjds-konsulenternas sida betonats det stora värde spets-konsulentens arbete har för deras verksamhet.

Spetskonsulentens verksamhet har hittills bedrivits utan samhällsstöd. Detta har varit möjligt genom att en och samma person varit dels spets-konsulent, dels arbetsledare och chef för verksamheten och i denna dubbla funktion byggt upp föreningens verksamhet från grunden. En generationsväxling måste nu äga rum beroende på att spetskonsulenten skall gå i pension. En efterträdare kan inte väntas åta sig den dubbla funktionen av spetskonsulent-företagsledare och den mycket stora arbetsbörda den nuvarande innehavaren svarat för. Således krävs att föreningen inrättar två tjänster, en tjänst för chefs- och arbetsledarfunktionen och en tjänst med utpräglade konsulentuppgifter. Föreningen saknar dock f. n. ekonomiska möjligheter till detta.

Enligt utredningens mening är det ett samhällsintresse att denna väl utvecklade konsulentverksamhet som byggts upp sedan slutet av 1930-talet inte går förlorad utan kan bibehållas för framtiden. Även det sätt på vilket verksamheten förenar en förankring i vadstenaknypplingens traditioner och östgötskt kulturliv med en verksamhet av rikskaraktär är enligt utredningens

uppfattning av värde och bör så långt möjligt bibehållas. Utredningen anser det motiverat att räkna med att tjänsten som spetskonsulent fordrar en heltidsanställning.

I de kontakter utredningen haft med Östergötlands läns landsting har framkommit att landstinget är positivt till att en särskild tjänst inrättas som spetskonsulent och att landstinget också är berett att ta en del av kostnadsansvaret för detta. Utredningen har i sina överväganden tagit fasta på landstingets intresse för att medverka till en lösning och föreslår att staten via det särskilda hemslöjdsanslaget skall tillskjuta medel till verksamheten. Statsbidrag bör utgå till en tjänst som spetskonsulent fr. o. m. budgetåret 1980/81 enligt samma beräkningsgrunder som utredningen föreslår för läns hemslöjdskonsulenterna. I detta fall är dock motivet för ett delat kostnadsansvar mellan stat och landsting att verksamheten har dels regional karaktär, dels rikskaraktär. Konsulenten bör även i fortsättningen med fördel vara anställd av och placerad hos Föreningen Svenska Spetsar.

Vad slutligen invandrarnas olika slöjdtraditioner beträffar anser utredningen att det är av stort värde om dessa kan tas till vara och utvecklas. Slöjd hör till de kulturtraditioner som har bred folklig förankring och som kan skapa kontakt även över språkgränserna. Som bl. a. Föreningen Svenska Spetsars invandrardagar har visat kan slöjden öppna kontakter bland annars relativt isolerade invandrargrupper och mellan invandrare och svenskar. Inte minst för invandrarkvinnorna, som vanligen är mer isolerade än männen, är detta betydelsefullt. Ett tillvaratagande av invandrarnas slöjdtraditioner skulle dessutom kunna vara berikande både för annan slöjdverksamhet i vårt land och för kulturlivet i stort. Trots att antalet invandrare och antalet svenskar med invandrarbakgrund är stort har deras kulturella resurser hittills fått vara en alltför litet utnyttjad källa till aktivitet och impulser. Från en rad synpunkter bör det därför vara önskvärt att stimulera intresset för, och utövandet av, slöjd bland invandrare.

Utredningen anser dock att det f. n. inte finns underlag för att föreslå inrättande av en särskild tjänst som hemslöjdskonsulent för invandrare. Av betydelse för utredningens ställningstagande har varit den uppenbara svårigheten att söka samla in slöjdande av vitt skilda ursprung och i vitt skilda former inom ramen för en tjänst med uppgifter av samma slag som övriga hemslöjdskonsulenter. Enligt tillgängliga uppgifter har hittills inte invandrarorganisationerna fört fram önskemål om en särskild hemslöjdskonsulent, vilket kan tyda på att invandrarorganisationerna anser att andra former för en stödjande verksamhet är angelägnare. Utredningen anser att invandrarorganisationernas mening måste tillmätas betydelse i denna fråga som direkt rör invandrarna.

Verksamhet som syftar till att knyta kontakter med och väcka intresse för slöjdtraditioner bland olika invandrargrupper torde tillhöra de mer betydelsefulla insatser som kan göras för att stödja slöjddandet. Sådan verksamhet kan bl. a. bedrivas i form av uppsökande verksamhet och studieverksamhet i samarbete mellan invandrarorganisationer, hemslöjdsföreningar och studieförbund. Utredningens förslag om en utbyggd regional konsulentorganisation innebär ökade möjligheter för olika grupper att få tillgång till läns hemslöjdskonsulenternas insatser, bl. a. genom samarbete med andra organisationer. Läns hemslöjdskonsulenter kan t. ex. medverka i planering

och uppläggning av utbildning. Att uppmärksamma och stödja invandrarnas egen kulturella verksamhet och deras möjligheter att samverka med andra grupper i det svenska samhället är till väsentlig del en uppgift för kommuner och landsting, bl. a. i den kulturpolitiska verksamheten. Utredningen anser det angeläget att dessa frågor ägnas ökad uppmärksamhet.

Vidare anser utredningen att det är önskvärt att insatser görs för att skapa kännedom om olika invandrargruppers slöjdande och om förutsättningarna för att slöjdtraditioner kan leva vidare och utvecklas bland invandrare.

Vad utredningen anfört om den allmänna verksamhetsinriktningen för läns-hemslöjds-konsulenterna och utredningens förslag till reviderad normalinstruktion för läns-hemslöjds-konsulenterna bör i tillämpliga delar även utgöra grund för sameslöjds-konsulenternas och spetskonsulentens verksamhet.

10 Utbildning inom hemslöjdsområdet

10.1 Utbildningen av hemslöjdskonsulenter

10.1.1 *Bakgrund*

Utbildningen av hemslöjdskonsulenter sker idag inom ramen för den tvååriga högre kursen i slöjd och inredning vid Handarbetets Vänners vävskola i Stockholm. Kursen är i huvudsak textilt inriktad. Motsvarande utbildningsmöjligheter saknas för blivande hårdslöjdskonsulenter. Undervisningen sker i Föreningen Handarbetets Vänners (HV) lokaler på Djurgården, där även föreningens ateljéverksamhet finns. Intagning till kursen sker vartannat år och omfattar ca 16 elever.

De nu i tjänst varande hemslöjdskonsulenterna runt om i landet har en skiftande utbildningsbakgrund. Till största delen har konsulenterna rekryterats bland lärare i vävning eller slöjd. Lärarnas yrkeskunskaper och pedagogiska erfarenhet har svarat väl mot vissa delar av innehållet i konsulenternas arbetsuppgifter. Däremot har lärarutbildningen i hög grad saknat den önskvärda inriktningen mot hemslöjd och hemslöjdsarbete. Den starkt textila förankringen hos den svenska hemslöjden, såväl produktionsmässigt som utbildningsmässigt, har medfört att i första hand vävlärare anställts som hemslöjdskonsulenter.

Föreningen Handarbetets Vänner bildades år 1874 och är med sin mer än hundraåriga verksamhet äldre än de hemslöjdsföreningar som är anslutna till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR). Föreningens målsättning har varit, och är alltjämt, att ta till vara, bevara och utveckla all god handaslöjd på den textila sidan. Förutom skolverksamhet driver föreningen en ateljéverksamhet med ett tiotal anställda som är inriktad på konstslöjd av mycket hög kvalitet, såväl konstvävning som konstsomnad. Den textila konst som framställs vid HV används främst för utsmyckning av offentliga lokaler.

Alltsedan föreningen bildades har HV bedrivit undervisning i textil slöjd. Till följd av statsmaktens beslut våren 1960, som innebar ett förstatligande av lärarutbildningen på det husliga området, lades skolans utbildning av vävlärare ner. Denna utbildning hade då vuxit fram och utvecklats vid vävskolan sedan föreningens tillkomst. År 1961 gjorde SHR en förfrågan hos föreningen om det fanns intresse för att starta en högre kurs för utbildning av ledarpersonal och konsulenter vid skolan. HV ställde sig positivt till denna förfrågan och år 1964 kunde den nya utbildningen starta efter

beslut av Kungl. Maj:t. Utbildningens längd fastställdes till ett år och den första läroplanen utfärdades av skolöverstyrelsen (SÖ) år 1965.

Läroplanen blev föremål för en översyn år 1969, vilken följdes av en mer genomgripande förändring år 1972. Erfarenheterna hade visat att kraven på utbildningen ständigt ökade och att det därför var befogat med en utökning av kursinnehållet. Till följd av detta omvandlades kursen från en ettårig till en tvåårig kurs med intagning vartannat år. En ny läroplan utfärdades med benämning Högre kurs i slöjd och inredning vid Föreningen Handarbetets Vänners vävskola. Sedan starten år 1964 har 140 elever fullföljt utbildningen.

Den nu gällande läroplanen från år 1972 innehåller följande ämnen (antalet veckotimmar i genomsnitt efter ämnesrubriken): textilkunskap (12 t.), slöjd (hårda material) (6,5 t.), teckning (5 t.), färgkunskap (1 t.), stil- och miljöhistoria (2 t.), inredningskunskap (2 t.), svenska (2 t.), företagsekonomi (3,5 t.), psykologi och pedagogik (1 t.) samt konsulentkunskap (2 t.). Därutöver finns en timme till förfogande per vecka som ägnas åt arbete med aktuella områden som har anknytning till utbildningen. De ökade krav som ställts på de färdigutbildade eleverna innebär en viss tidspress under utbildningstiden. Träslöjdsämnet är komprimerat till ett antal veckor under den första årskursen och omfattar sammanlagt 156 timmars undervisning. Trots att antalet träslöjdstimmar nära nog fördubblades i samband med läroplansomläggningen år 1972 anser många elever att detta är otillräckligt.

Att utbildningen är anpassningsbar till behov inom olika yrkesområden, såsom framgår av benämningen på kursen, innebär både fördelar och nackdelar. I vissa fall innebär det att elever som förbereder sig för yrkesverksamhet inom hemslöjdsområdet upplever att det saknas en tillräckligt fast hemslöjdsanknytning i utbildningen. Läroplanen har även en flexibilitet som gör det möjligt att anpassa utbildningen till ändrade förhållanden och nya arbetsformer. Under delar av kurstiden arbetar eleverna med projekt och praktiska arbetsuppgifter. Under våren 1978 deltog t. ex. eleverna i ett projekt som innebar att de själva medverkade i produktionen av en utställning vid läns museet i Skaraborgs län.

För inträde till den högre kursen i slöjd och inredning gäller följande särskilda fordringar:

Den sökande skall

- ha fyllt 21 år
- ha genomgått gymnasieskolans konsumtionslinje, textil gren, eller ettårig yrkeskurs i vävning för personal till institutioner och företag, eller styrka sig äga motsvarande kunskaper, samt
- ha minst tre års praktik vid hemslöjdsförening, inredningsföretag, textiltföretag eller motsvarande.

Statsbidrag utgår till skolan såsom B-skola enligt förordningen (SFS 1971:342 med senare ändringar) om enskilda yrkesskolor. Eleverna erlägger kursavgifter och bekostar läroböcker och visst förbrukningsmaterial. Från skolans sida anser man sig ha svårt att klara finansieringen av sådan stadigvarande undervisningsmateriel som kontinuerligt erfordras i utbildningen och anser sig behöva en förstärkning på personalsidan. Skolans ställning som B-skola

uppfattas inverka på möjligheterna att planera verksamheten på litet längre sikt, varför en förändring av det statliga stödet som medger bättre möjligheter till kontinuitet och utveckling av verksamheten är ett önskemål från skolans sida.

Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund vände sig år 1975 till skolöverstyrelsen med begäran om anslag till en förutsättningslös utredning om all utbildning med anknytning till hemslöjdsområdet. SHR:s ansökan bifölls och en arbetsgrupp tillsattes. Utredningsförslaget, som SHR i allt väsentligt anslöt sig till, överlämnades till SÖ i skrivelse 1977-07-14. Bl. a. föreslås en förändrad utbildning av hemslöjdskonsulenter.

I utredningsförslaget framhålls att den framtida utbildningen till hemslöjdschef/hemslöjdskonsulent eller motsvarande måste kunna inriktas mot såväl mjuk som hård slöjd. Bristen på utbildning inom hårdslöjdsområdet anses uppenbar. Förkunskapskraven för den textilt inriktade utbildningen vid HV medför att endast kvinnor söker, och blir antagna, till utbildningen. Därför har SHR:s arbetsgrupp i sitt förslag funnit att utbildningen bör gredelas mot hård resp. mjuk slöjd. Vidare föreslås att förkunskapskraven för den textila grenen skall utökas med en terminskurs i hård slöjd. På motsvarande sätt föreslås att förkunskapskraven för den föreslagna utbildningsgrenen i hård slöjd skall omfatta en terminskurs i vävning.

Förslag framförs även om att utbildningen vid HV skall omvandlas till högskoleutbildning under utbildning för kultur- och informationsyrken. Utbildningslinjen föreslås få benämningen hemslöjdslinjen. Som skäl för arbetsgruppens förslag i denna del har anförts att utbildningen med hänsyn till det kvalificerade innehållet motsvarar högskoleutbildning, att utbildningen har kulturell och informativ inriktning och att den kan jämföras med lärarutbildning i slöjd. Förslaget får även ses mot bakgrund av önskemål om att utbildningens nivå och ställning skall anges klarare i förhållande till andra utbildningar. Från hemslöjdsområdet betonas samtidigt att utbildningens särart och hemslöjdsanknytning är väsentlig och måste bli avgörande för de förändringar som sker av utbildningen.

Samernas möjligheter att skaffa sig högre utbildning inom sitt slöjdområde på den föreslagna hemslöjdslinjen måste särskilt beaktas enligt utbildningsutredningen. Såväl förutbildningskraven som vissa utbildningsavsnitt föreslås anpassas till samelevorna. Enligt förslaget skall formerna för den till samiska behov anpassade utbildningen utredas närmare i samråd med samernas organisationer.

Som ovan nämnts har utredningsförslaget överlämnats till skolöverstyrelsen. Delar av förslaget har av SÖ ansetts vara en uppgift för den pågående gymnasieutredningen att behandla. HV, som har medverkat i SHR:s utredningsarbete, anser att de förslag som rör utbildningen av hemslöjdskonsulenter bör prövas i samråd med berörda myndigheter och organisationer.

10.1.2 Överväganden och förslag

Det är av väsentlig betydelse att utbildningen av hemslöjdskonsulenter kan ske på ett sådant sätt att den ger en god förberedelse för verksamhet inom hemslöjdens område och skapar förutsättningar för att såväl den mjuka

som den hårda slöjdens behov kan tillgodoses. Utbildningen av blivande hemslöjdskonsulenter bör medverka till att eleverna får perspektiv på den roll hemslöjden spelar, kulturellt och socialt, som näring och som sysselsättning. Eleverna bör under utbildningens gång ges inblick i den verksamhet som bedrivs av olika samhällsorgan, organisationer och institutioner i anslutning till hemslöjdsfrågor. Det är angeläget att utbildningen även fortsättningsvis kan bedrivas med tonvikt på yrkesanknytning, kvalitet, konstnärlig förnyelse och hantverksskicklighet. Undervisning i marknadsföring, ekonomi och arbetsledning samt praktisk fältverksamhet bör även ses som väsentliga delar i utbildningen. För att utbildningen skall få en tillfredsställande praktisk inriktning är en nära kontakt med en utövande verksamhet, såsom hittills har skett genom ateljéverksamheten hos Föreningen Handarbetets Vänner, av betydelse.

Utbildningen av hemslöjdskonsulenter sker numera inom ramen för den tvååriga högre kursen i slöjd och inredning vid Föreningen Handarbetets Vänners vävskola i Stockholm. Utbildningen är huvudsakligen textilt inriktad.

Hemslöjdskonsulenterna i de flesta län är idag huvudsakligen utbildade för, och verksamma inom, den mjuka slöjden. De har mestadels kort eller ingen utbildning inom hård slöjd, vilket innebär att detta slöjdområde blir eftersatt. Utredningen har tidigare (avsnitt 9.5) föreslagit att basorganisationen skall förstärkas genom att två läns hemslöjdskonsulenttjänster med inriktning på dels mjuk, dels hård slöjd inrättas i varje län. Den föreslagna breddningen av basorganisationen kommer att skapa väsentligt förbättrade möjligheter att täcka in de olika slöjdtekniker som förekommer i ett län. En väl fungerande konsulentverksamhet förutsätter dock att konsulenterna på ett tidigt stadium i sin utbildning får kontakt även med det slöjdområde i vilket de inte får sin huvudsakliga utbildning. Mjukslöjdskonsulenterna bör således ha viss kännedom om den hårda slöjden och likaså bör hårdslöjdskonsulenterna i någon mån känna till den mjuka slöjden.

Utredningen anser att en gredning i fråga om utbildningen av hemslöjdskonsulenter mot mjuk resp. hård slöjd måste komma till stånd inom en nära framtid, vilket tidigast torde kunna ske läsåret 1981/82. Utbildningen på hårdslöjdsområdet bör enligt utredningens mening till en början bedrivas försöksvis, bl. a. i syfte att tillgodose befintliga behov av kompletterande utbildning. Även med hänsyn till att utbildningen vänder sig till blivande hemslöjdschefer och andra personalgrupper inom hemslöjdsorganisationerna är det betydelsefullt att ett utbildningsalternativ av detta slag skapas. Den brist som idag råder på utbildningsmöjligheter i hård slöjd, i synnerhet i fråga om högre utbildning, är klart otillfredsställande.

Utredningen anser vidare att utbildningens anknytning till hemslöjdsverksamheten bör förstärkas och utvecklas, såväl vad gäller utbildningens innehåll som kontakten med hemslöjdsverksamhet och hemslöjdsverksamma. Slöjdare och hemslöjdspersonal bör t. ex. kunna medverka i utbildningen. Denna ökade betoning av utbildningens hemslöjdsanknytning bör kunna ske med bibehållande av målsättningen att utbildningen skall kunna förbereda även för annan yrkesverksamhet.

Sedan en längre tid har diskuterats den ställning HV:s tvååriga högre kurs i slöjd och inredning har i förhållande till andra utbildningar. Svenska

Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund har i sin utbildningsutredning föreslagit att utbildningen skall omvandlas till högskoleutbildning. Som skäl för detta har anförts att utbildningen nivå- och innehållsmässigt kan anses motsvara högskoleutbildning och jämföras med slöjdläroverutbildning.

Enligt utredningens mening finns det starka skäl som talar för en omvandling av utbildningen till högskoleutbildning. En förutsättning för att utbildningen av hemslöjdskonsulenter och annan hemslöjdspersonal skall överföras till högskoleorganisationen måste emellertid vara att utbildningens speciella karaktär kan bibehållas och utvecklas vidare för att tillgodose utbildningsbehov inom hemslöjdsområdet.

För sameslöjdens del finns särskilda utbildningsbehov. Högre utbildning i slöjd omfattande även samisk slöjd måste kunna kombineras med de andra ämnen som ingår som en nödvändig del i utbildningen av konsulenter. En anpassning måste därvid ske av förkunskapskraven för att utbildningen skall ges samisk inriktning för berörda elever. De föreslagna förändringarna av den högre utbildningen på hemslöjdsområdet bör därför ske med beaktande av de samiska behoven.

Frågornas karaktär gör att utredningens överväganden och förslag får bli föremål för överläggningar mellan berörda parter, bl. a. HV, skolöverstyrelsen, universitets- och högskoleämbetet, industriverket, SHR och samernas organisationer.

10.2 Sätergläntan

10.2.1 Bakgrund

Sätergläntan i Insjön skapades i början av 1920-talet av systrarna Elsa och Vilma Långbers. Den anläggning som de båda systrarna uppförde inrymde såväl produktion och försäljning av hemslöjd som slöjdskola och gästhem. Vid slöjdskolan inleddes en kontinuerlig undervisning i vävning, spinning, knyppling och träslöjd. Produktionen och försäljningen av hemslöjd blev betydande och omfattade filter, plädar, ylletyger och i synnerhet linnevaror av hög kvalitet. Bland linnevarorna märktes särskilt 16-skafts kypertvariationer i för bygden typiska mönster.

År 1934 övertogs Sätergläntan av Föreningen Handarbetets Vänner (HV). HV utvecklade den pedagogiska verksamheten med klar inriktning på yrkesutbildning, främst undervisning i vävning. Även den textila produktionen kom under HV:s ledning att utvecklas till en handvävningskonst som stod i särklass i landet. År 1953 beviljades HV statsbidrag för skolverksamheten vid Sätergläntan. Statsbidrag utgick därmed till Sätergläntan såsom enskild yrkesskola, gruppen B-skolor.

I början av 1960-talet erbjöds Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund att överta Sätergläntan. Den till Sätergläntan knutna föreningen, Föreningen Vätkolonien Sätergläntan, hade då sedan länge varit ansluten till SHR. Övertagandet skedde år 1964 genom att SHR förvärvade flertalet av HV:s andelar (insatser) i föreningen som stod som ägare till Sätergläntan. Någon tid efter förvärvet organiserades en landsomfattande insamling av medel för att Sätergläntan skulle kunna byggas ut och rustas upp. Bidrags-

givarna erbjöds därvid att teckna andelar. I samband med förvärvet ändrades kursgårdens namn från Väckolonien Sätergläntan till Sätergläntan, Hemslöjdens gård.

Sätergläntan, Hemslöjdens gård, ägs idag av den ekonomiska föreningen med samma namn. Helt dominerande andelsägare är SHR. Sätergläntans styrelse består – förutom tre ordinarie ledamöter valda av SHR:s årsstämma – av tre ledamöter valda av Sätergläntans stämma samt en ledamot utsedd av Leksands kommun. Enligt stadgarna har föreningen till ändamål ”att bedriva undervisning på hemslöjdens område och även på annat sätt verka för hemslöjdens utveckling i tekniskt och konstnärligt avseende samt idka den tillverkning och handel, som härför kan vara lämplig eller erforderlig”. Huvudman för skolan är SHR.

Efter SHR:s förvärv av Sätergläntan fortsatte verksamheten till en början efter samma riktlinjer som tidigare. Kursverksamheten utökades dock något. Fram till början av 1970-talet omfattade den lokala kursverksamheten sammanlagt 96 kursveckor per läsår (med kursvecka avses del av kurs, eller hel kurs, omfattande 38–40 lektioner under fem dagar och med minst 12 elever). Kursverksamheten finansierades huvudsakligen genom elevavgifter och statsbidrag. Statsbidragens nivå och den ekonomiska utvecklingen av verksamheten gjorde det emellertid allt svårare att fortsätta driften av anläggningen på samma sätt som tidigare.

Efter beslut av Kungl. Maj:t startades försöksvis tills vidare fr. o. m. budgetåret 1970/71 en riksomfattande kursverksamhet. Denna kom delvis att ersätta de tidigare s. k. ambulerande kurserna i olika hemslöjdsämnen i hemslöjdsföreningars eller landstings regi. De nya kurserna kunde förläggas till valfri plats i landet på sätt som SHR bestämde. På grund av de särskilda lokalresurser som Sätergläntan förfogade över för vissa slöjdämnen skulle några kurser i den riksomfattande kursverksamheten regelbundet förläggas till Sätergläntan. Statsbidrag utgick med ett fast belopp per lektion.

Efter en tid visade det sig att hemslöjdsföreningarna på flera håll inte ansåg sig fullt ut kunna utnyttja möjligheterna att anordna kurser med hänsyn till att statsbidraget låg på en alltför låg nivå. Sätergläntan kom därför att öka sin kursverksamhet genom att utnyttja en större del av verksamhetsramen för den riksomfattande kursverksamheten. Därigenom kunde efterfrågan på kurser vid skolan tillgodoses bättre, samtidigt som den utökade verksamheten förbättrade underlaget för driften av elevhemmet.

Sätergläntans kursverksamhet kom således att omfatta dels lokal kursverksamhet, dels riksomfattande kursverksamhet. Den lokala kursverksamheten var i sin helhet förlagd till Sätergläntans kursgård i Insjön. Den riksomfattande kursverksamheten var till en mindre del förlagd till Sätergläntans kursgård. Till den riksomfattande kursverksamheten ute i landet rekryterades elever främst inom resp. län. Till kurserna vid Sätergläntans kursgård rekryterades däremot elever från alla delar av landet.

Den utökade kursverksamheten innebar inte någon lösning på Sätergläntans ekonomiska problem, eftersom kursverksamheten inte bar sina egna kostnader. Samhällsstödet täckte en alltför liten del av de verkliga driftkostnaderna. Den idealitet och det intresse som burit upp skolan sedan starten var alltså av grundläggande betydelse, men kunde inte förhindra att de ekonomiska problemen som var förknippade med driften av skolverksamheten

förvärrades. De ekonomiska underskott som således uppstod blev ett ständigt återkommande problem.

Efter flera år av betydande underskott fordrades radikala åtgärder om Sätergläntan skulle kunna drivas vidare. Vid de uppvaktningar som gjordes hos olika myndigheter för att nå en lösning på problemen klargjordes för skolans ledning att en avveckling av gästhemmet var ett villkor för ökade bidrag till skolverksamheten. Av denna anledning inleddes en avveckling av gästhemmet år 1974. Detta skedde för att ge utrymme för en utökad och breddad kursverksamhet i kombination med internat.

För att få möjlighet att anordna fler kurser började Sätergläntan år 1974 att söka samarbete med Hantverkets folkhögskola i Leksand. Detta år anordnades 8 kurser i samverkan med folkhögskolan inom ramen för det totala kursprogrammet som omfattade 32 kurser av varierande längd. Samarbetet utvecklades sedan vidare.

Sätergläntans akuta ekonomiska problem ledde till att skolöverstyrelsen i sina beräkningar för budgetåret 1974/75 utgick från full kostnadstäckning för lärarlönerna vid den lokala kursverksamheten.

Vid denna tidpunkt stod skolan inför hot om nedläggning. I två riksdagsmotioner (mot. 1975:1607 (c) och 1975:1681 (m)) yrkades på åtgärder i syfte att trygga en fortsatt drift av verksamheten mot bakgrund av den oroande ekonomiska situationen. Riksdagens näringsutskott (NU 1975:32) konstaterade att verksamheten vid Sätergläntan stod på en hög nivå och fyllde en viktig uppgift. Utskottet framhöll i sitt betänkande att det delade motionärernas uppfattning att det var angeläget att verksamheten vid Sätergläntan kunde fortsätta. Utskottet förordade att den riksomfattande kursverksamheten, som bedrevs försöksvis, snarast borde bli föremål för utvärdering. I sammanhanget borde även verksamhetens omfattning och statsbidragets utformning övervägas. Med hänsyn till skolans akuta ekonomiska svårigheter ville utskottet peka på de möjligheter som fanns att, om så visade sig nödvändigt, lämna bidrag enligt 50 d § i kungörelsen (SFS 1971:342) om enskilda yrkesskolor. Riksdagen följde näringsutskottets enhälliga betänkande (rskr 1975:245).

Enligt den nämnda kungörelsen i denna del kan full bidragstäckning utgå för skolkostnader som inte täcks av kommunalt bidrag, elevavgifter, inkomster av produktion eller inkomster av annat slag om det finns synnerliga skäl för detta.

Skolöverstyrelsen (SÖ) utförde den av riksdagen begärda utvärderingen av den riksomfattande kursverksamheten och framlade sitt förslag i augusti 1976 (Dnr S 76:676). SÖ ansåg bl. a. att inga deltidskurser inom ramen för den riksomfattande kursverksamheten borde förläggas till Sätergläntan. Däremot borde den lokala verksamheten, i form av heltidskurser, utökas vid skolan så att den totala omfattningen av kursverksamheten vid Sätergläntan inte minskade. Vissa kurser av specialiserat slag borde även föras över från den riksomfattande kursverksamheten till Sätergläntan. SÖ:s förslag innebar således en klarare åtskillnad mellan lokal resp. riksomfattande kursverksamhet.

Underlaget för SÖ:s utvärdering grundade sig på den verksamhet som bedrevs vid Sätergläntan verksamhetsåret 1974/75. Sätergläntans andel av den riksomfattande kursverksamheten omfattade då 16 kursveckor. Emellertid hade Sätergläntans andel under den mellanliggande perioden ökat

från 16 till 25 kursveckor. Den totala kursverksamheten hade alltså ökat med nio kursveckor. Vid omläggningen kom utökningen av den lokala kursverksamheten att baseras på det äldre beräkningsunderlaget. I praktiken kom därför, trots SÖ:s förslag om att den totala omfattningen av kursverksamheten vid Sätergläntan inte skulle minska, en minskning ändå att ske av den kursvolym för vilken statsbidrag utgick. Från verksamhetsåret 1976/77 till 1977/78 minskade således den volym för vilken statsbidrag utgick med nio kursveckor från totalt 121 kursveckor till 112 kursveckor.

För att motverka de effekter som nedskärningen i statsbidragsgivningen innebar, utökade Sätergläntan sitt samarbete med Hantverkets folkhögskola. Samtidigt sökte man från skolans ledning få en ändring till stånd så att Sätergläntans egen verksamhet skulle få drivas i samma omfattning som före omläggningen år 1977/78.

10.2.2 *Sätergläntans kursverksamhet idag*

Den kursverksamhet som handhas av Sätergläntan är idag till följd av de förändringar som ägt rum under senare år uppdelad i två klart avgränsade delar dels *den lokala kursverksamheten som bedrivs vid Sätergläntans kursgård*, Sätergläntan, Hemslöjdens gård i Insjön, dels *den riksomfattande kursverksamheten bestående av deltidskurser som administreras via Sätergläntan, men anordnas av hemslöjdsföreningarna ute i landet*. Båda kursformerna erhåller statsbidrag såsom B-skolor enligt förordningen (SFS 1971:342) om enskilda yrkesskolor (ändrad 1972:94 och 283, 1975:215 och 630, 1977:473, 1978:297 och 608 samt 1979:329). Dessutom driver Sätergläntan viss kursverksamhet i samarbete med Hantverkets folkhögskola i Leksand. Dessa samverkanskurser är förlagda till Sätergläntans kursgård.

Hemslöjdsrörelsens kursverksamhet vänder sig i huvudsak till personer som är yrkesverksamma, eller på annat sätt aktiva, inom hemslöjdens område. De grupper kursverksamheten vänder sig till är närmast slöjdare, hemslöjdsorganisationernas personal, handledare i studieförbundens cirkelverksamhet, lärare i hård och mjuk slöjd, men också andra yrkesgrupper och intresserade som är i behov av grundläggande eller kompletterande utbildning i olika slöjdämnen.

Den lokala kursverksamheten och annan kursverksamhet vid Sätergläntans kursgård

Den lokala kursverksamheten domineras av olika vävkurser, vilka omfattar totalt ca 93 kursveckor per läsår. Den tunga delen av verksamheten är fyra terminskurser i vävning, omfattande totalt 80 kursveckor, med sammanlagt ca 52 elever per läsår. Utöver terminskurserna anordnas ett stort antal kortare kurser, alltifrån veckoslutskurser till flerveckorskurser. Även dessa är i huvudsak inriktade på mjuk slöjd. Sålunda hålls utöver vävkurser kurser i bl. a. spånad, tovning, linkännedom och linberedning samt växt- och syntetfärgning. Kurserna i linkännedom och linberedning är genom sin höga nivå helt unika i landet. Några kurser anordnas dessutom varje år i hårdslöjdsämnen, såsom träslöjd, näverslöjd, rotslöjd och svepasktillverkning. För första gången anordnades våren 1979 en längre kurs i hård slöjd i form av en fortbildningskurs omfattande 4 kursveckor.

Sätergläntan bedriver sin lokala kursverksamhet i kombination med internat. Det finns en rad orsaker till detta, som sammanhänger främst med kursverksamhetens syfte och kursgårdens geografiska läge. Eftersom skolan rekryterar kursdeltagare från hela landet måste logi anordnas för flertalet elever i Insjön. Kursverksamheten bedrivs intensivt och sammanhållet, vilket gör att internatformen är att föredra framför andra alternativ. Genom kombinationen kursverksamhet och internat har skolan stora möjligheter att sätta sin speciella prägel på kurserna och ge deltagarna bestående intryck. Ca 90 procent av kursdeltagarna utnyttjar också möjligheterna till inkvartering i elevhemmet.

Vid Sätergläntans kursgård hölls läsåret 1978/79 sammanlagt 72 kurser med 1 071 deltagare från hela landet. Antalet kursdygn uppgick till 549 dygn. Antalet kursveckor var 156. Sätergläntans lokala kursverksamhet uppgick i enlighet med den av skolöverstyrelsen medgivna verksamhetsramen till 112 kursveckor. 44 kurser, omfattande totalt 38,5 kursveckor, anordnades i samverkan med Hantverkets folkhögskola, varav de flesta i form av veckoslutskurser och veckolånga kurser omfattande 40 lektioner. I samarbetet med folkhögskolan ingick även två längre kurser i dekorativ vävning för vävlärare och en kurs i vård av gamla möbler. 7 kurser, motsvarande 5,5 kursveckor, anordnades på frivillig grund utan stöd av statsbidrag. Vidare hölls konferenser m. m. på kursgården under 18 dygn.

Om kursgårdens kapacitet skall utnyttjas helt med full beläggning på elevhemmet bör kursverksamheten enligt skolans ledning omfatta ca 150 kursveckor per år. För att åstadkomma detta som är betydelsefullt för skolans ekonomi och för att möta efterfrågan på kurser har skolan varit hänvisad till att utöka samarbetet med Hantverkets folkhögskola. Skälet till detta är att Sätergläntan inte medgivit statsbidrag till en utökad egen skolorganisation. Samarbetet med folkhögskolan har resulterat i att det sedan läsåret 1977/78 är i det närmaste full beläggning vid kursgården. Även om samarbetet som sådant fungerar bra, innebär de regler som gäller för samverkanskurser att Sätergläntans kursverksamhet påverkas negativt.

Den lokala kursverksamheten finansieras utöver statsbidrag med kursavgifter, inackorderingsavgifter, anslag från landsting och kommun, bidrag från hemslöjdsföreningarna samt medel från vissa stiftelser och fonder.

Kursavgifterna uppgår till 450 kr för terminskurserna och 120–200 kr för de kortare kurserna. Inackorderingsavgifterna uppgår f. n. till 1 408–1 540 kr per månad för deltagare i de längre kurserna och 105–125 kr per dygn i de kortare kurserna. Vad beträffar de längre kurserna har länskolnämnden i Kopparbergs län påpekat att avgifterna är tämligen höga i förhållande till avgifterna för närmast jämförbar skolverksamhet. Med den ställning skolan har som enskild yrkesskola och med de ekonomiska villkor detta innebär har skolan inte ansett sig kunna sätta avgifterna lägre. Till skillnad från exempelvis folkhögskolorna får Sätergläntan inget samhällsstöd för den inackorderingsverksamhet som bedrivs i samband med utbildningen.

Hemslöjdsföreningarna anslår i enlighet med beslut av SHR:s årsstämma varje år medel till Sätergläntans lokala kursverksamhet. Bidragsnorm är sedan år 1977 0,05 % på föreningarnas omsättning. År 1978 utbetalades i bidrag till Sätergläntan ca 26 000 kr från föreningarna.

Fram t. o. m. läsåret 1972/73 erhöll Sätergläntan bidrag beräknat att täcka 78 % av lärarkostnaderna samt ett särskilt bidrag till undervisningsmateriel. Fr. o. m. läsåret 1973/74 har dock, delvis med retroaktiv verkan, statsbidraget inriktats på att ge full kostnadstäckning. Utvecklingen av statsbidraget framgår av nedanstående tabell.

Tabell 10.1 De totala statsbidragen till Sätergläntans lokala kursverksamhet budgetåren 1969/70–1978/79

Budgetår	Belopp
1969/70	62 418
1970/71	73 327
1971/72	76 027
1972/73	86 200
1973/74	139 350
1974/75	220 371
1975/76	289 058
1976/77	368 634
1977/78	461 593
1978/79	701 763

I bidragstekniskt avseende beräknades tidigare det totala statsbidraget till Sätergläntans lokala kursverksamhet med utgångspunkt främst i 50 a § i förordningen (SFS 1971:342 med senare ändringar) om enskilda yrkesskolor (50 a § och den senare berörda 50 d § återfinns i SFS 1972:283). Till följd av detta utgick ett schablonbidrag till lärarkostnaderna och ett bidrag till särskilda kostnader i Sätergläntans fall uppgående till 1 500 kr per år. Med stöd av 50 § – om synnerliga skäl föreligger – utgår numera dessutom ett extra statsbidrag. I sina beräkningar av det totala statsbidragsbeloppet utgår skolöverstyrelsen från full kostnadstäckning för skolans verksamhet. Statsbidraget skall således tillsammans med andra bidrag, avgifter, etc. täcka alla de kostnader som är förenade med skolverksamheten. Avgörande för det totala bidragsbeloppet är dels denna samlade bedömning av skolans ekonomiska situation och skolans statsbidragsbehov, dels vilket bidragsutrymme som står till förfogande inom ramen för de medel statsmakterna varje år anvisar under reservationsanslaget Bidrag till driften av enskild yrkesutbildning.

Några närmare regler för på vilket sätt skolöverstyrelsen skall beräkna det extra statsbidraget finns inte. Beräkningen grundas på en skälighetsbedömning, i vilken ingår en granskning av skolans budget – de direkta undervisningskostnaderna, inackorderingskostnaderna, kostnaderna för underhåll och reparationer av skolbyggnader, investeringskostnader m. m.

Det förhållandet att det reguljära bidraget endast utgör en mindre del av det totala statsbidraget medför en osäkerhet i skolans ekonomi och planering. Som exempel kan nämnas att det reguljära statsbidraget år 1978/79 uppgick till 170 044 kr, medan det extra statsbidraget uppgick till 531 719 kr, dvs. tre fjärdedelar av det totala bidraget. Skolan är således starkt beroende av de bedömningar som görs varje år av behovet av extra statsbidrag.

Förutom statligt stöd utgår stöd till skolans verksamhet genom Kopparbergs läns landsting och Leksands kommun. År 1978 uppgick landstingets bidrag till 90 000 kr, medan kommunen anvisade 33 000 kr. Under inne-

varande år uppgår landstingsbidraget till 95 000 kr och det kommunala bidraget till 35 000 kr.

Skolan har för speciella ändamål uppburit medel från olika stiftelser och fonder. En del av skolans reparationsbehov har exempelvis kunnat tillgodoses på detta sätt. År 1978 anslogs inga fondmedel till skolans verksamhet utöver ett årligt bidrag om ca 1 000 kr från Sveriges Allmänna Linodlingsförenings fond.

Sammanfattningsvis kan sägas att den lokala kursverksamheten står inför ett antal olika problem som behöver lösas. De gäller främst omfattningen av det samhälleliga stödet och därmed möjligheterna att utveckla den egna kursverksamheten, inte minst terminskurserna, samt förbättra personalorganisationen. Av avgörande betydelse i sammanhanget är att skolans lokaler kan rustas upp och byggas ut.

Vad beträffar personalorganisationen är Sätergläntan, enligt skolans ledning, i stort behov av att tillsätta den sedan år 1975 vakanta husmoderstjänsten. Likaså behövs en förstärkning av skolledarfunktionen med en rektorsassistent eller motsvarande.

Problemen med skol- och elevhemsbyggnaderna har hittills tillfälligt klarats med hjälp av medel från fonder och stiftelser. Däremot har skolan inte ansett sig kunna utnyttja bidrag från arbetsmarknadsstyrelsen till reparationer och nybyggnationer med hänsyn till möjligheterna att täcka återstående kostnader. Närmare hälften av elevrummen är i ett sådant skick att de snabbt behöver repareras eller ersättas med nya bostäder. Elevrummen fyller nätt och jämt brandskyddsregler och hälsovårdskrav. Även vad beträffar matsal, kontor och lärarbostäder finns stora behov av upprustning och/eller nybyggnation. Kontorsgöromålen får f. n. skötas under i hög grad provisoriska förhållanden.

Kraven på skolans lokaler är även beroende av den framtida kursverksamheten. Med hänsyn till den rådande bristen på hårdslöjdsutbildning finns önskemål om att terminskurser skall anordnas även i hård slöjd vid Sätergläntan. Detta ställer bl. a. krav på nya lokaler för hård slöjd och ny utrustning.

Från skolans ledning framhålls vidare att det är väsentligt för framtiden att den kvalificerade utbildningen vid skolan i form av längre kurser kan bibehållas och utvecklas. Detta förutsätter bl. a. att skolans möjligheter att planera för längre tid framöver än den allra närmaste framtiden förbättras.

Den riksomfattande kursverksamheten

Sätergläntans riksomfattande kursverksamhet administreras centralt via Sätergläntan och SHR står som huvudman för verksamheten. Kurserna anordnas av hemslöjdsföreningarna runt om i landet efter ansökan till SHR.

Den riksomfattande kursverksamheten bedrivs i likhet med Sätergläntans lokala kursverksamhet utifrån hemslöjdens och slöjdarnas behov under kvalificerad ledning. Målsättningen för verksamheten är att tillhandahålla målriktade kurser, utbilda slöjdare i tillverkningen av olika slöjdprodukter, ta till vara den ortstypiska slöjden och bevara yrkesskicklighet. Materialkunskap, teknik och kunskap om färg och form utgör en grundläggande del i undervisningen.

Kursverksamheten bedrivs i form av deltidskurser omfattande mellan 30 och 200 lektioner, varav flertalet omfattar mellan 30 och 60 lektioner. Från hemslöjdsföreningarnas sida söker man speciellt tillmötesgå behoven av kurser i glesbygd.

Kurserna har huvudsakligen textil inriktning. Bland kurserna märks kurser i vävning av olika slag, konstsoömnad, spånad, växt- och syntetfärgning, nålbindning, tovning, allmogesöm, finnväv och hallandsstickning. Kursverksamheten i hårdslöjdsämnen är av mindre omfattning och avser exempelvis rotslöjd och näverslöjd. Kurserna har ofta inriktning på lokala slöjdtraditioner.

I jämförelse med studieförbundens studiecirkelverksamhet är kurserna mer kvalificerade och yrkesinriktade till sin karaktär. Hemslöjdsrörelsens kursverksamhet utnyttjas också av handledare hos studieförbunden för grundutbildning eller fortbildning.

Under den tid kursverksamheten drevs försöksvis, åren 1970/71–1976/77, utgick statsbidrag med 20:50 kr per lektion. Till följd av sin utvärdering av kursverksamheten föreslog skolöverstyrelsen (Dnr S 76:676) att statsbidraget skulle höjas, då det i de flesta fall inte täckte kostnaderna för lärarlönerna. Skolöverstyrelsen ansåg att statsbidraget per lektion till lärarlöner borde jämföras i nivå med det totala statsbidraget till studieförbundens cirkelverksamhet. Förslag till en uppjustering framlades också av regeringen och godkändes av riksdagen (prop. 1976/77:100 bil. 12, UbU 1976/77:17, rskr 1976/77:158). Emellertid förbigicks att bidraget till studieförbunden höjts för det aktuella budgetåret, varför bidragen låg på olika nivå budgetåret 1977/78. Med anledning av en riksdagsmotion i januari 1978 (mot. 1977/78:476 (c, s, m, fp)) och beslut av riksdagen kom statsbidraget i praktiken att flyttas upp till studiecirkelarnas bidragsnivå vid ingången av budgetåret 1978/79 (UbU 1977/78:20, rskr 1977/78:224).

Statsbidrag utgår således till den riksomfattande kursverksamheten med belopp som motsvarar 75 % av de sammanlagda kostnaderna för ledararvode och material, dock med ett visst högsta belopp per lektion. För budgetåret 1979/80 är detta högsta belopp 50:50 kr per lektion.

Kursverksamheten finansieras i övrigt med elevavgifter på f. n. i medeltal 3:00 kr per lektion. Vidare står hemslöjdsföreningarna för lokalkostnader samt resor och sociala avgifter för lärare. SHR bidrar till den centrala administrationen av kurserna vid Sätergläntan och ikläder sig även ansvar att täcka eventuella underskott, dvs. eventuella kostnader som inte täcks av det sökta statsbidraget samt elevavgifter och lokala anslag. År 1978 uppgick SHR:s bidrag till administrationskostnaderna till ca 11 000 kr.

För verksamhetsåret 1978/79 beviljades statsbidrag till totalt 4 800 lektioner. Statsbidraget utgick med 47 kr per lektion eller med totalt 225 600 kr. Föreningarnas ansökningar uppgick dock till 6 842 lektioner.

Under senare år har föreningarnas ansökningar om kurser ökat markant, bl. a. beroende på det förbättrade statsbidraget. För att täcka utbildningsbehoven har hemslöjdsföreningarna utöver verksamhetsramen för den riksomfattande kursverksamheten anordnat kurser i egen regi eller i samarbete med annan organisation.

10.2.3 Överväganden och förslag

Sätergläntan, Hemslöjdens gård i Insjön har sedan lång tid tillbaka fyllt ett stort behov, främst för den textila hemslöjden. Med relativt fria händer har man vid skolan kunnat forma en kvalificerad utbildning på hemslöjdens område utifrån hemslöjdens egna behov och förutsättningar. Kursgården som sådan har fått symbolisera hemslöjdsrörelsens strävan att sprida kännedom om hemslöjd, samtidigt som många slöjdare och andra intresserade fått möjlighet att samlas på en hemslöjdens egen gård.

Sätergläntan har sedan flera årtionden bedrivit kvalificerad yrkesinriktad utbildning i vävning i form av terminskurser. Därutöver anordnas en rad kortare kurser som i huvudsak är textilt inriktade. Deltagarna rekryteras från hela landet. Skolanläggningen ägs av den ekonomiska föreningen Sätergläntan, Hemslöjdens gård, i vilken SHR är den helt dominerande andelsägaren. Huvudman för verksamheten är SHR. Sätergläntan erhåller statsbidrag såsom B-skola enligt förordningen (SFS 1971:342 med senare ändringar) om enskilda yrkesskolor. Sätergläntans kursverksamhet är uppdelad i dels den lokala kursverksamheten som bedrivs vid kursgården, dels den riksomfattande kursverksamheten bestående av deltidskurser som administreras via Sätergläntan och anordnas av hemslöjdsföreningarna runt om i landet.

Från berörda organisationer och myndigheter har framhållits att utbildningen vid Sätergläntan står på hög nivå vad beträffar såväl innehåll som utbildningens kvalitet och att skolan har en viktig uppgift att fylla på hemslöjdens område. Någon annan utbildning som är jämförbar med Sätergläntans finns idag inte. Den idealitet och det engagemang som burit skolan genom år av kriser vittnar också om det stora värde som skolans verksamhet representerar.

Under en lång tid har kursgården brottats med ekonomiska problem. I början av 1970-talet uppstod betydande driftunderskott som senare ställde skolan inför ett direkt hot om nedläggning. Skolans ekonomiska problem har dels haft samband med skolans allmänna villkor som enskild skola, dels berott på att den statsbidragsunderstödda skolorganisationen varit alltför liten för att verksamheten ur ekonomisk synpunkt skall kunna bedrivas tillfredsställande. För att täcka utbildningsbehoven, utnyttja skolans kapacitet och förbättra ekonomin var skolan under en tid hänvisad till att utnyttja verksamhetsramen för den riksomfattande kursverksamheten till en ökad verksamhet vid kursgården. Senare, och i synnerhet efter det att en klar åtskillnad gjordes mellan den lokala och den riksomfattande kursverksamheten vid omläggningen av verksamheten budgetåret 1977/78, har Sätergläntan varit hänvisad till att utöka sitt samarbete med Hantverkets folkhögskola i Leksand. Enligt skolans ledning motsvarar ett fullt utnyttjande av skolans kapacitet ca 150 kursveckor. Statsbidragen till den lokala kursverksamheten beräknas emellertid för en volym av 112 kursveckor.

Skolans akuta ekonomiska problem ledde till att statsbidraget fr. o. m. budgetåret 1973/74 har beräknats med stöd av 50 d § i gällande statsbidragsförordning, vilken medger att ytterligare statsbidrag kan utgå utöver reguljära bidrag om synnerliga skäl föreligger. De sammanlagda statsbidragen får därvid inte överstiga 100 % av de kostnader för skolan som inte täcks

av kommunalt bidrag, elevavgifter, inkomster av produktion eller inkomster av annat slag. Huvuddelen av statsbidraget utgörs numera av det extra statsbidraget. Under senare år har en viss stabilisering inträtt i skolans ekonomi, vilket delvis har samband med att skolans personalorganisation är alltför liten. Personalläget måste nu snabbt förbättras.

Enligt utredningens mening är det väsentligt att skolans framtid och särprägel tryggas. Skolans verksamhet är av stor vikt för att hemslöjdens grundläggande traditioner och kunnande skall vidmakthållas. De former under vilka Sätergläntans kursverksamhet bedrivs ger möjligheter att forma verksamheten efter hemslöjdens egna behov och förutsättningar, vilket utredningen anser vara av största betydelse.

För att trygga verksamheten vid Sätergläntans kursgård behövs åtgärder på såväl kort som lång sikt. Utredningen ser det som nödvändigt att skolan ges en lokal basorganisation som medger ett fullt kapacitetsutnyttjande och som samtidigt bättre tillgodoser efterfrågan på kurser inom hemslöjdsområdet. Sätergläntans lokala kursverksamhet bör därför successivt utökas under den närmaste framtiden till att omfatta ca 150 kursveckor. Detta förutsätter en betydande ökning av statsbidraget, vilket dock i viss mån motsvaras av ett bortfall av statligt stöd till de nuvarande samverkanskurserna med Hantverkets folkhögskola. Den föreslagna utökningen av antalet kursveckor bör åstadkommas inom en treårsperiod.

Utredningen ser det som väsentligt att skolans kursverksamhet och det därtill hörande elevhemmet ses som en sammanhängande helhet. Elevhemmet är, beroende på kursgårdens inriktning och geografiska läge, en nödvändig del av skolans verksamhet. Vidare krävs full beläggning för att elevhemmets baskostnader skall täckas.

Det samarbete som Sätergläntan under ett antal år bedrivit med Hantverkets folkhögskola har inte visat sig vara en tillfredsställande lösning för att möta de utbildningsbehov Sätergläntan är avsedd att fylla. Vare sig från Sätergläntans ledning eller från folkhögskolan anser man att samarbetet ger ett önskvärt resultat. Olika delarna i såväl skolform och bidragssystem som utbildningsinriktning och krav på lärarkompetens skapar svårigheter. Resultatet blir bl. a. att hemslöjdsundervisningen blir mindre målinriktad, samtidigt som samarbetet leder till att Sätergläntans skolledar- och lärarresurser belastas på ett för den övriga verksamheten negativt sätt.

Önskemål har förts fram om att verksamheten vid Sätergläntan skall breddas mot bakgrund av bristen på hårdslöjdsutbildning och att även terminskurser i hård slöjd skall kunna hållas vid skolan. Utredningen anser att en sådan breddning innebärande även längre kurser i hård slöjd är önskvärd. De ändrade krav på förutbildning som utredningens förslag om den framtida utbildningen av hemslöjds konsulenter (avsnitt 10.1.2) kan ge upphov till motiverar även de att terminskurser i hård slöjd kan ges vid Sätergläntan. Från skolans sida finns intresse av att anordna sådan utbildning under förutsättning att ekonomiska, personella och lokalmässiga förutsättningar kan åstadkommas för detta.

De föreslagna förändringarna i kursverksamheten samt skolans delvis stora behov av upprustning och viss nybyggnation bör föranleda att ett utbyggnadsprogram upprättas av skolan i samråd med berörda parter. Detta program bör ligga till grund för utbyggnaden och statsbidragsgivningen.

Möjligheterna att utan ökat samhälleligt stöd förbättra skolans ekonomiska situation är, anser utredningen, mycket små. Skolan är i likhet med flertalet andra skolor i allt väsentligt beroende av samhällsstöd av tillräcklig omfattning för sin verksamhet. Att väsentligt höja kurs- och inackorderingsavgifterna ser inte utredningen som någon framkomlig väg att undvika driftsunderskott under nuvarande förutsättningar. Som bl. a. framhållits av länskolnämnden i Kopparbergs län kan inackorderingskostnaderna redan i nuläget anses tämligen höga i jämförelse med viss annan utbildningsverksamhet. De möjligheter som kan finnas att med hjälp av anslag från stiftelser och fonder klara vissa mer eller mindre akuta behov, bl. a. i fråga om reparationer, löser inte heller skolans problem som främst gäller driften av skolan.

Utredningen har inte funnit anledning att föreslå att statsbidrag skall utgå till Sätergläntan under flera anslagsposter. Statsbidraget bör således även fortsättningsvis också i den del det avser eventuella driftsunderskott utgå under ett och samma anslag. Vad beträffar gällande bidragsregler anser utredningen att en ändring bör komma till stånd. Huvuddelen av det totala statsbidraget till Sätergläntan utgörs av ett extra statsbidrag, vilket f. ö. gäller även flera andra skolor under anslaget till enskild yrkesutbildning. Att själva basen i statsbidraget, det reguljära bidraget, utgör endast en mindre del av statsbidraget skapar betydande problem i skolans planering. I andra delar av utbildningsväsendet har utvecklingen under senare år präglats av en strävan till förenkling, decentralisering och friare resursanvändning. Detta återspeglas bl. a. i statsmakternas beslut om de nya statsbidragssystemen för folkhögskolorna och det obligatoriska skolväsendet. Utredningen anser det befogat att denna förändrade syn även får genomslag i det verksamhetsområde inom vilket Sätergläntan återfinns.

Utredningen föreslår att skolöverstyrelsen får i uppdrag att skyndsamt genomföra en översyn av bidragsreglerna. Därvid bör bl. a. uppmärksammas att inackorderingsverksamheten som ingår som en nödvändig del i Sätergläntans verksamhet idag inte utgör bidragsgrund för det reguljära statsbidraget.

Sätergläntans riksomfattande kursverksamhet fyller en mycket stor uppgift som regionalt anordnad utbildning i hemslöjdsregi. Sedan de nya bidragsbestämmelserna tillkommit har hemslöjdsföreningarnas möjligheter att anordna kurser väsentligt förbättrats. Den beloppsmässiga anknytningen till bidragsnivån för studieförbundens studiecirkelverksamhet innebär bl. a. en bättre anpassning till kostnadsutvecklingen. Verksamhetsramen har dock varit oförändrat 4 800 statsbidragsberättigade lektioner alltsedan budgetåret 1973/74, trots att den riksomfattande kursverksamheten sedan dess fått permanent form och efterfrågan på kurser ökat markant. Under budgetåret 1978/79 kunde inte kursansökningar på drygt 2 000 lektioner bifallas, eftersom verksamhetsramen inte medgav detta. Skolöverstyrelsen har i sina anslagsframställningar tillstyrkt en utökning med 700 lektioner med hänsyn till den betydelse kursverksamheten har. Utredningen delar denna uppfattning och anser att verksamhetsramen bör utökas till minst 5 500 lektioner budgetåret 1980/81. Utredningen vill särskilt understryka betydelsen av de möjligheter denna kursverksamhet ger att anknyta till lokala slöjdtraditioner och ta till vara yrkesskicklighet inom speciella tekniker och slöjdområden.

Utredningen föreslår slutligen att en namnförändring görs i fråga om Sä-

tergläntans riksomfattande resp. lokala kursverksamhet. Begreppen riksomfattande och lokal leder ofta till missförstånd och sammanblandningar. Förslagvis kan den riksomfattande kursverksamheten kallas Sätergläntans regionala kursverksamhet, medan den lokala kursverksamheten bör kunna kallas Sätergläntans kursverksamhet vid kursgården.

10.3 Viss övrig utbildningsverksamhet

10.3.1 *Utbildning till aktivt slöjdande*

Under utredningsarbetet har vissa andra utbildningsfrågor kommit att beröras, främst möjligheterna till utbildning av slöjdare.

Gymnasieskolan, enskild yrkesutbildning och lärlingsutbildning

I gymnasieskolan finns idag en yrkesinriktad linje, den tvååriga konsumtionslinjen, Gren Tx, med huvudsakligen textilt inriktad utbildning i främst vävning samt någon sömnad. En allmän linje, den tvååriga sociala linjen, har 3 veckotimmar slöjd som tillval i både årskurs 1 och 2. Förutom de nämnda linjerna finns i gymnasieskolan tre olika textilt inriktade specialkurser, vidare hemtekniska kurser med inslag av sömnad och vävning samt en specialkurs i möbel- och inredningssnickeri.

Vid några enskilda skolor ges utbildning på gymnasienivå med inriktning på hemslöjd och konsthantverk. Dessa skolor är – förutom Föreningen Handarbetets Vänners vävskola, Stockholm och Sätergläntan, Hemslöjdens gård, Insjön – Nyckelviksskolan, Lidingö och Capellagården, Vickleby. Utöver den tvååriga högre kursen i slöjd och inredning ges vid Föreningen Handarbetets Vänners vävskola terminskurser i vävning motsvarande gymnasieskolans specialkurs samt kortare kurser i bl. a. broderi och dekorativ vävning.

Utbildningen vid Nyckelviksskolan utgörs av en ettårig kurs, Grundläggande konstnärlig och hantverklig utbildning. Kursen är uppdelad på fem linjer; den allmänna linjen, keramiklinjen, metallinjen, trälinjen och textillinjen. Den allmänna linjen, som upptar undervisning i metall, trä, textil och keramik under fyra perioder, är närmast att betrakta som en orienteringskurs för vidare studier inom något av delämnena.

Vid Capellagården är huvudutbildningen, som kan omfatta ett till två läsår, indelad i avdelningar för möbler och inredningar, textil formgivning och keramik formgivning. Vid skolan anordnas dessutom sommarkurser om vardera tre veckor i träslöjd, textilslöjd och keramik.

Enligt uppgift pågår f. n. en översyn inom skolöverstyrelsen (SÖ) av vissa delar av gymnasieskolans utbildningar på det textila området. I detta arbete finns beröringspunkter med den pågående gymnasieutredningen.

En utvidgning och delvis förändrad slöjduitbildning i gymnasieskolan har föreslagits i det utredningsförslag Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) överlämnat till skolöverstyrelsen i skrivelse 1977-07-14. SHR:s arbetsgrupp har bl. a. föreslagit en ny treårig linje inom gymnasieskolan benämnd slöjdlinjen. Linjen föreslås uppdelad i två grenar dels för trä- och

metallslöjd, dels för textilslöjd. Grendelningen skall enligt arbetsgruppen kunna ske fr. o. m. årskurs 2. Vidare föreslås att gymnasieskolans utbildning kompletteras med vissa specialkurser inom hårdslöjdsområdet för att på så sätt en jämvikt skall åstadkommas i utbildningsmöjligheter mellan hård och mjuk slöjd.

Lärlingsutbildning inom hantverksyrken bedrivs som komplement eller alternativ till utbildning inom gymnasieskolan. Lärlingsutbildningens längd uppgår vanligen till mellan två och tre år. De primära villkoren för att statsbidrag skall beviljas för en lärlingsplats är att utbildningen har en klart uttalad målsättning och att en utbildningsplan finns upprättad före utbildningens början. De praktiska och ekonomiska villkoren i övrigt för lärlingsutbildningen är till största delen avtalsreglerade mellan arbetsmarknadens parter. Lärlingsutbildning har hittills inte enligt vad utredningen erfarit utnyttjats för utbildning av slöjdare. Från slöjdarhåll har emellertid framförts tankegångar om att söka ta till vara möjligheterna till lärlingsutbildning, då hinder i princip inte föreligger för att anordna slöjdarutbildning på detta sätt.

Kommunal vuxenutbildning

Inom den kommunala vuxenutbildningen anordnas kontinuerligt kurser i hemslöjdsämnen. Nära 30 läroplaner finns upprättade för både längre och kortare kurser för heltids- eller deltidsundervisning. Slöjduitbildningen inom den kommunala vuxenutbildningen utgörs främst av kurser i textilkunskap: sömnad och vävning. Fler än 16 000 personer slutförde enligt uppgift slöjdkurser i den kommunala vuxenutbildningens regi under verksamhetsåret 1977/78.

Vid Älvsborgs läns landstings skolenhet Stenebyskolan i Dals Långed anordnas inom den kommunala vuxenutbildningens ram kortare slöjdkurser i ett tiotal olika arbetstekniker. Överväganden pågår, bl. a. på grundval av en framställning av landstinget hos utbildningsdepartementet, om att omvandla dessa kurser till specialkurser inom gymnasieskolan.

I SHR:s utbildningsutredning framhålls att den utbildning som f. n. erbjuds inom den kommunala vuxenutbildningen, framför allt på det textila området, fyller en mycket viktig uppgift. Kursinnehållet ger en grundläggande yrkesutbildning för såväl blivande slöjdare som andra yrkesutövare. Enligt arbetsgruppen bör utbildningsmöjligheter motsvarande de som erbjuds på det textila området ges också inom området trä och metall. Till grund för denna utbildning inom den kommunala vuxenutbildningen bör ligga arbetsgruppens förslag om förändrad utbildning på gymnasienivå.

Hantverkets situation och framtidsutsikter utreds f. n. av statens industriverk. I utredningsuppdraget ingår bl. a. att föreslå insatser för att bevara hantverkskunnande. Frågor om utbildning, lärlingsutbildning m. m., behandlas bl. a. i detta sammanhang.

Folkhögskolornas och studieförbundens utbildningsverksamhet

Några av landets folkhögskolor har en profilering mot estetiska ämnen; i ett par fall mot det textila området och i ett fall mot det textila området

med tyngdpunkt på hemslöjd. Därutöver anordnas kortare ämneskurser i estetiska ämnen vid olika folkhögskolor.

Vid folkhögskolorna i Forsa, Gamleby och Vadstena finns en textillinje som är avsedd att vara en praktisk förutbildning för textila yrken. Linjen omfattar ett läsår om 34 studieveckor. Utbildningen i Vadstena kan byggas på med ett tillägg av fyra valfria veckor och utbildningen i Forsa med en andra årskurs. I Gamleby och Forsa är tyngdpunkten lagd på vävning – i Gamleby har utbildningen särskild inriktning på hemslöjd. Utbildningen i Vadstena består av lika delar vävning och sömnad med inslag av konst-sömnad och knypling.

Studieförbunden bedriver en omfattande cirkelverksamhet i slöjdämnen. På senare år har intresset för s. k. konsthantverkscirklar ökat avsevärt. Slöjdcirklarna är en betydelsefull del i studieverksamheten och svarade enligt SCB:s statistik för fler än 39 500 cirklar verksamhetsåret 1978/79 eller 12 % av den totala cirkelverksamheten. Cirklarna samlade fler än 320 000 deltagare.

Statsbidragsberättigad studiecirkel skall enligt skolöverstyrelsens anvisningar ha som målsättning att föra deltagarna i kontakt med konst och kultur, att väcka och utveckla intresset för och förmågan till eget skapande, att ge inblick i konstnärliga problem och intresse för yrkesverksamma konstnärers arbete samt att genom praktiska och teoretiska studier ge deltagarna tillfälle att efter egen förmåga öva färdigheter och teknik. Cirkelledaren skall äga fackkunskap och väl behärska ämnets teknik samt ha pedagogisk förmåga att genomföra en riktig studiemetodik i enlighet med målsättningen.

I SHR:s utbildningsutredning konstateras bl. a. att det skett en kraftig expansion av studiecirkelverksamheten.

Till de frågor som ofta diskuterats under årens lopp hör bl. a. folkbildningens roll i förhållande till den kommunala vuxenutbildningen, innehållet i de teoretiska studierna i cirkelverksamheten, frågor om handledarkompetens och handledarutbildning samt behovet av att ta till vara och skydda slöjdens särart. I olika sammanhang har också diskuterats de speciella frågor som rör sameslöjden.

Arbetsmarknadsutbildning

Inom arbetsmarknadsutbildningen anordnas kurser i hemslöjdsämnen. F. n. hålls varje år fyra 48-veckors riksrekryterande kurser i hård slöjd vid tre AMU-centra; en kurs i metallslöjd i Norrköping och tre kurser i träslöjd i Norrköping, Östersund och Vilhelmina. Sammanlagt 30–40 personer slutför varje år dessa kurser.

Målsättningen med de långa kurserna är att ge deltagarna de kunskaper som fordras för att tillverka hemslöjdsalster av i huvudsak trä eller metall. Utbildningen skall också ge den grund som är nödvändig för att driva eget hemslöjdsföretag. Ungefär tre fjärdedelar av utbildningstiden upptas av praktiskt yrkesarbete.

Förutom de långa kurserna samarbetar arbetsmarknadsstyrelsen och skolöverstyrelsen med olika skolor och organisationer om viss kortkursverksamhet i hemslöjdsämnen, förlagd till andra skolor och institutioner. Kurserna anordnas efter framställning till länsarbetsnämnd. För dessa korta

kurser finns fastställda ett tjugotal läroplaner med anknytning till hemslöjd. Av dessa läroplaner är åtta speciellt avsedda för sameslöjdare och fem för synskadade. Kortkurserna omfattar i allmänhet 1–16 veckor, i undantagsfall upp till 20–24 veckor. Kurserna är i huvudsak avsedda som fortbildning och är, jämfört med 48-veckors kurserna, mer flexibla till sin karaktär vad gäller såväl organisationsformer och utbildningstid som antalet utbildningsplatser. Kortkurserna har oftast regional anknytning. De generella inträdeskraven är att sökanden skall vara yrkesverksam inom hemslöjdsområdet och ha viss grundutbildning. Vad gäller kurserna för sameslöjdare och synskadade finns därutöver särskilda inträdeskrav. Verksamhetsåret 1977/78 slutförde sammanlagt ca 40 personer kortare kurser inom ramen för 6 kursplaner.

Ett antal läroplaner finns dessutom upprättade för yrkesverksamma konstnärer. Dessa kurser anordnas i flertalet fall utanför AMU-centra i nära samarbete med konstnärsorganisationerna. Några av kursplanerna har anknytning till hemslöjdsämnen.

I skilda sammanhang har diskuterats hemslöjdsrörelsens och slöjdarnas inflytande på den utbildning som bedrivs i AMS' och SÖ:s gemensamma regi, men också de rutiner som tillämpas när en kortkurs skall utformas. Riksföreningen Svenska Slöjdare anser att slöjdarna bör representeras genom att skolöverstyrelsen inrättar en yrkesnämnd för hemslöjdsutbildningen, en nämnd som ger råd vid utformningen av läroplaner. Från SHR:s sida har synpunkter förts fram på läroplanernas utformning, främst vad beträffar den hårda slöjden och slöjdutbildningen vid AMU-centra. I SHR:s utbildningsutredning föreslås att alla utkast till läroplaner som avser hemslöjdsutbildning innan de fastställs bör överlämnas till sakkunniga inom hemslöjden, t. ex. länshemslöjdskonsulenter och statens förste hemslöjdskonsulent, för yttrande.

Annan fortbildningsverksamhet

I samverkan med någon folkhögskola anordnar Riksföreningen Svenska Slöjdare varje år en veckolång kurs för yrkesverksamma slöjdare. Dessa kurser, som hållits sedan ett tiotal år tillbaka, har haft stor betydelse för de enskilda medlemmarna och för föreningens utveckling. Kurserna omfattar praktiskt arbete med olika slöjdtekniker samt diskussioner kring tekniker, färg och form. Även slöjdarnas och slöjdens roll i samhället diskuteras. Kurserna har karaktär av fortbildning.

Kursverksamheten vid Sätergläntan, Hemslöjdens gård, som även erbjuder fortbildningsmöjligheter för slöjdare och hemslöjdspersonal har behandlats tidigare (avsnitt 10.2).

För företagare i mindre och medelstora företag bedrivs kursverksamhet bl. a. inom ramen för de regionala utvecklingsfondernas utbildningsservice. Genom dessa kurser kan även slöjdare och verksamma i hemslöjdssammanslutningar som bedriver affärsverksamhet få utbildning i administrativa och ekonomiska frågor. Statens industriverks enhet för företagsutveckling (SIFU) och SHIO-Familjeföretagen anordnar också de viss utbildning som kan utnyttjas även av slöjdare.

Samisk slöjdt utbildning

Samernas folkhögskola i Jokkmokk har som mål att ge utbildning anpassad till samernas behov och önskemål samt att på olika sätt sprida kunskaper om samerna. De enskilda samerna är den primära målgruppen.

Vid folkhögskolan finns en tvåårig utbildningslinje benämnd Sameslöjd och samiskt konsthantverk. Utbildningen har bedrivits sedan läsåret 1974/75. Undervisning ges i såväl mjuk som hård slöjd. Målet med denna utbildning är att ge grundläggande kunskaper i det samiska hantverket, dess material, former och historia samt att ge en grund för fortsatt konstnärlig utbildning. Eleverna utbildas även i samiskt språk, samernas historia och för samerna aktuella samhällsfrågor, de arktiska folkens kultur samt ekonomi och marknadsföring. Antalet elever på sameslöjdslinjen är ca 20 per år. Utbildningen är av betydelse även i ett vidare nordiskt sammanhang genom att elever rekryteras även från grannländerna.

Slöjdt utbildningen är en viktig del i skolans verksamhet. Även på den allmänna linjen ges i viss utsträckning undervisning i slöjd. Hittills har intresset för slöjd varit större än vad skolan kunnat tillgodose och eleverna på skolans övriga linjer har fört fram önskemål om att få viss undervisning i slöjd. Under uppbyggnadsperioden har emellertid skolan haft svårigheter med tillgången på lämpliga lokaler. Under det senaste året har skollokalerna kompletterats med ett slöjdhus, avsett för större delen av slöjdundervisningen, vilket har inneburit en väsentlig förbättring.

Från skolans sida har bl. a. framhållits att en ökad information om sameslöjdsutbildningen är väsentlig. Detta skulle underlätta rekryteringen av elever och förbättra kännedomen på olika håll om utbildningens värde för fortsatta studier.

Inom arbetsmarknadsutbildningen anordnar arbetsmarknadsstyrelsen och skolöverstyrelsen gemensamt långa kurser även i sameslöjd. De korta kurserna anordnas i samarbete med Samernas folkhögskola och föreningen Same-Ätnam. Från skolans sida har framhållits att de hittillsvarande korta kurserna främst varit motiverade av tidigare behov av punktinsatser. I fortsättningen skulle det vara en fördel om längre kurser kunde anordnas. Ett annat önskemål är att skolan kan ta över hela kursverksamheten i sameslöjd inom arbetsmarknadsutbildningens ram för att ge den rent samisk prägel.

Från sameorganisationernas och folkhögskolans sida har också framhållits för utredningen att det finns ett behov av att utbilda sameslöjdlärare. Även de lärare som arbetar med grundutbildning bland samerna behöver ha viss kännedom om den samiska slöjden. Vidare kan skickliga sameslöjdare användas som lärare och handledare i kurs- och cirkelverksamhet om de får pedagogisk utbildning. F. n. medverkar en sameslöjdskonsulent i begränsad omfattning i utbildningen vid textillärlinjen, institutionen för HTB-lärare (Hushåll-Textil-Barnavård), vid Umeå universitet genom att informera lärarkandidaterna om sameslöjd. En framtida pedagogisk utbildning på slöjdområdet bör enligt vad som framförts från samisk sida utformas i samarbete med högskolornas pedagogiska institutioner. Utbildningen kan bygga på samnordisk bas för att tillgodose utbildningsbehoven i de berörda länderna.

10.3.2 Överväganden och förslag

Det finns ett ökande intresse för utbildning inom hemslöjdsområdet. Detta intresse för ökade kunskaper och färdigheter är självfallet betydelsefullt för en fortsatt utveckling av de svenska hemslöjdstraditionerna och för slöjden som yrkesutövning. Möjligheterna till utbildning för aktivt slöjdande, främst det mer kvalificerade slöjdandet och yrkesslöjdandet, behöver emellertid förbättras. Inom vissa tekniker riskerar det kvalificerade kunnandet att gå förlorat, om inte skyndsamma åtgärder vidtas.

Det är väsentligt att det inom yrkesutbildningen på slöjdområdet finns utbildningsvägar som kan tillgodose krav som är specifika för hemslöjden. Utbildningen av slöjdare inom hemslöjdsområdet skall ge förutsättningar för handaslöjd, ge kunskaper om hela tillverkningsprocessen och stimulera till eget skapande och ett slöjdande med nära anknytning till bygd, miljö och traditioner. De utbildningsmöjligheter som idag står till buds är oftast i begränsad utsträckning inriktade på handaslöjd och motiveras i betydande grad av arbetsmarknadspolitiska bedömningar. Rekryteringen av unga slöjdare är bl. a. av detta skäl låg. Som regel är möjligheterna små för yrkesverksamma slöjdare att fortbilda sig utan kännbara ekonomiska uppföringar. Vidare är utbildningen inom hårdslöjdsområdet eftersatt i förhållande till utbildningsmöjligheterna inom den mjuka slöjden.

Av betydelse för rekryteringen till slöjdaryrket är en fungerande yrkes- och studievägledning. Information om tillgängliga utbildningsalternativ, utbildningarnas kompetensvärde, målsättningar, innehåll och arbetsformer underlättar elevrekryteringen och kan bidra till en ökad kännedom om slöjdandets speciella villkor. Enligt vad som framförts till utredningen vid upprepade tillfällen finns ett betydande informationsbehov i detta avseende, såväl vad gäller hemslöjden i allmänhet som de för sameslöjden speciella förhållandena. Utredningen anser det därför vara av betydelse att yrkes- och studievägledare vid skolor och arbetsförmedlingar får bättre kännedom om dessa frågor.

SHR:s utbildningsutredning, som framlade sitt förslag år 1977, har föreslagit förändringar och en utveckling av slöjduitbildningen inom gymnasieskolan. I ett av utredningens alternativ till en förstärkt slöjduitbildning föreslås en ny treårig linje inom gymnasieskolan benämnd slöjdlinjen. Från hemslöjdshåll har också framförts synpunkter på slöjddämnenas betydelse inom ramen för andra utbildningslinjer inom gymnasieskolan.

Utredningen finner det angeläget att behovet av utbildning med anknytning till hemslöjdsområdet uppmärksammas i den pågående gymnasieutredningen och i angränsande utredningsarbete. I synnerhet bör möjligheterna till slöjduitbildning inom gymnasieskolan som grund för yrkesverksamhet inom olika områden med anknytning till hemslöjd närmare prövas. Enligt utredningens mening finns det även, vilket framhållits i många olika sammanhang, behov av en starkare praktisk profilering av gymnasieskolan i sin helhet för att göra undervisningen meningsfullare för alla elever. Slöjd bör därför i ökad utsträckning kunna ingå i gymnasieskolans olika utbildningslinjer som ett led i en undervisning med mer praktisk inriktning.

Slöjdaryrket intar gentemot många andra yrken en särställning, så till vida att den utvecklade yrkeskunskapen hos en slöjdare spänner över hela

produktionsprocessen, från råvaran till den färdiga slöjdprodukten. Denna genuina kunskap kan vara svår att överföra inom en institutionaliserad skolform. Utredningen anser därför att lärlingsutbildningen kan vara ett lämpligt komplement eller alternativ för blivande slöjdare till gymnasieskolans utbildning. Osäkerhet har dock rått om lärlingsutbildning, enligt den modell som tillämpas idag, kan anpassas till slöjdaryrket och slöjdarnas förutsättningar. Enligt vad utredningen erfarit finns inga formella hinder för att frågorna om handledarkompetens, arbetsmiljö- och arbetarskydd samt anställningsfrågor i övrigt skall kunna lösas med särskilda konstruktioner inom ramen för de lärlingsavtal som tillämpas inom hantverksyrken. Samtidigt finns dock faktorer av bl. a. ekonomisk art som f. n. begränsar möjligheterna för ungdomar att få sin grundläggande yrkesutbildning i form av lärlingsutbildning. Mot denna bakgrund anser utredningen att möjligheterna att anordna lärlingsutbildning måste förbättras och att lärlingsutbildningens framtida roll och ställning i förhållande till gymnasieutbildningen även måste klarläggas. Dessa frågor har samband både med gymnasieutredningen och industriverkets utredning om hantverkets situation och framtidsutsikter.

Den arbetsmarknadsutbildning som idag bedrivs på hemslöjdens område har betydelse inte minst för fortbildningen av redan yrkesverksamma. Enligt utredningens mening bör dock utbildningen i högre grad än som hittills varit fallet präglas av hemslöjdens speciella kännetecken.

Utredningen föreslår därför att överläggningar snarast tas upp mellan arbetsmarknadsstyrelsen, skolöverstyrelsen, statens industriverk och företrädare för slöjdarna samt den organiserade hemslöjdsrörelsen i syfte att utveckla samarbetet mellan berörda intressen. Dessa överläggningar bör avse ett eventuellt inrättande av en yrkesnämnd för hemslöjdsutbildningen, knuten till skolöverstyrelsen och med uppgift att ge råd om hur utbildningen skall utformas. I överläggningarna bör också tas upp frågan om hemslöjdsrörelsens och hemslöjdskonsulenternas medverkan i utformningen av kurserna. Behov torde också finnas av att se över och klarlägga de rutiner som tillämpas när kurs skall anordnas. I syfte att förbättra utbildningsresultaten bör de berörda myndigheterna och organisationerna söka finna former för uppföljning av den slöjdutbildning som ges inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen.

Vad gäller äldre slöjdtekniker som riskerar att gå förlorade finner utredningen det angeläget att ett brett inventeringsarbete skyndsamt inleds som kan ligga till grund för dokumentationsinsatser och utbildning av aktiva slöjdare. Det utomordentliga kulturhistoriska och för den levande hemslöjdstraditionen oundgängliga värde som ligger i utövandet av dessa tekniker måste i all görlig utsträckning bevaras för framtiden. Även i detta sammanhang har industriverkets utredning om hantverkets situation betydelse.

De frågor som rör uppgiftsfördelningen mellan den kommunala vuxenutbildningen och studieförbunden, och som sedan lång tid diskuterats i olika sammanhang, berör inte minst hemslöjdsområdet. Från hemslöjdshåll har bl. a. betonats det värde som ligger i den kommunala vuxenutbildningens förutsättningar att ge kvalificerad undervisning genom de krav denna skolform ställer på behöriga lärare. Under årens lopp har den kommunala vuxenutbildningen och folkbildningsorganisationernas verksamhet kommit att anta i viss mån liknande former och inriktning. Framhållas bör dock att

kännetecknande för den kommunala vuxenutbildningen är att den skall vara kompetensinriktad och utgöra en del av samhällets yrkesutbildning, motsvarande den utbildning som ges vid gymnasieskolans yrkesinriktade linjer och specialkurser. Den framtida uppgiftsfördelningen mellan de båda utbildningsformerna behandlas f. n. i parlamentariska utredningar som arbetar med mer övergripande frågor om folkbildning och kommunal vuxenutbildning.

Folkbildningsorganisationerna bedriver ett betydelsefullt arbete genom att väcka intresse för hemslöjd och stimulera till eget skapande, amatörverksamhet och vidare studier. Inom studiecirkelns ram finns stora möjligheter att utforma verksamheten efter hemslöjdens egna förutsättningar, inte minst vad gäller förankring i bygd, miljö och traditioner. Det kraftigt ökande intresset för cirkelstudier i slöjdämnen är ur hemslöjdens synpunkt positivt, men har samtidigt medfört en del mindre önskvärda bieffekter. Det finns risk för att vissa populära ämnen tillåts växa i en sådan omfattning att rekryteringen och utbildningen av lämpliga handledare kommer på efterkälken. Vissa delar av studieförbundens verksamhet har också utsatts för kritik i detta avseende. Även om detta inte är ett generellt problem för alla studieförbund anser utredningen dock att det finns skäl att understryka vikten av att handledarna i studiecirkelverksamhet i slöjdämnen är väl skickade för sina uppgifter. I annat fall kan syftet att väcka intresse för hemslöjd och egen skapande verksamhet motverkas, i stället för stimuleras. Det är heller inte rimligt att cirkeldeltagare, som ibland sker, skall behöva vända sig till hemslöjdspersonal för att få grundläggande hjälp i fråga om t. ex. uppsättning av vävar och materialanskaffning.

Teoriundervisningen i studiecirkelverksamheten har länge varit föremål för diskussion. Bl. a. har framhållits att det är angeläget att teoriundervisningen kan anpassas till de olika slöjdgrenar som den praktiska verksamheten är inriktad på och att undervisningen skall kunna ges regional och lokal prägel och därigenom anknyta till befintliga slöjdtraditioner. Utredningen anser dessa synpunkter väsentliga. Några formella hinder, såsom det ibland hävdas, föreligger inte heller för att teoriundervisningen skall ges denna inriktning.

I studieförbundens verksamhet hänförs slöjdämnena huvudsakligen till kategorin konstantverkscirklar. Då dessa ämnen kan profileras på vitt skilda sätt har röster höjts för att hemslöjdsämnena lättare skall kunna identifieras som hemslöjdsämnena och att hemslöjdens särart skall hävdas med olika åtgärder. Frågor av detta slag har särskilt aktualiserats vad beträffar sameslöjden. Cirkelverksamheten inom detta område bör enligt sameorganisationernas mening stå under starkt samiskt inflytande för att sameslöjden inte skall förlora sin särprägel och anknytning till samiska förhållanden.

Utredningen anser att studieförbundens verksamhet med sin bredd och inriktning på eget skapande har stor betydelse för att väcka många människors intresse för hemslöjd och aktivt slöjddande. Det förhållandet att studierna inte är kompetensinriktade har ett särskilt värde, eftersom det ger stora möjligheter att anpassa verksamheten efter aktuella behov och cirkeldeltagarnas intressen. Uppenbarligen finns det dock ett antal frågor som bör tas upp och diskuteras i nära samverkan mellan hemslöjds-, same- och slöjdarorganisationer å ena sidan och studieförbunden å den andra. Ett bättre

informationsutbyte och ökade kontakter mellan organisationerna torde vara en förutsättning för att cirkelverksamheten skall utvecklas i en riktning som svarar mot de krav och önskemål som ställs från olika håll.

Utbildningen inom sameslöjdsområdet ges främst vid Samernas Folkhögskola i Jokkmokk, där en särskild utbildningslinje benämnd Sameslöjd och samiskt konsthantverk finns inrättad sedan läsåret 1974/75. Därutöver bedrivs viss slöjdtutbildning bl. a. inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen. Från folkhögskolans sida har framförts önskemål om att större delen av denna arbetsmarknadsutbildning skall samlas under folkhögskolans organisation. En sådan åtgärd skulle enligt folkhögskolan vara nödvändig på sikt för att samerna skall ges tillbörligt inflytande över sameslöjdtutbildningen.

Utredningen anser att det måste erbjudas utbildningsvägar inom sameslöjden som fullt ut motsvarar annan utbildning med anknytning till hemslöjdsområdet och att de utbildningsvägar som erbjuds skall anpassas till sameslöjdens speciella förhållanden. Den slöjdtutbildning som ges vid Samernas Folkhögskola i Jokkmokk spelar i detta avseende en central roll, både genom utbildningens innehåll och skolans särställning som samisk skola. Utredningen ser det som angeläget att utbildningen inom sameslöjdsområdet, och därmed även arbetsmarknadsutbildningen, sker under samisk ledning eller med samisk medverkan i utformningen av utbildningen i syfte att hävda sameslöjdens särart och utveckla slöjden som samisk näring och kulturyttring.

Utöver de utbildningsmöjligheter som här har berörts bedrivs och förmedlas i varierande utsträckning kursverksamhet även av andra organ och organisationer, bl. a. de regionala utvecklingsfonderna, SIFU, SHIO-Familjeföretagen samt Riksföreningen Svenska Slöjdare i samverkan med någon folkhögskola. Dessa olika kursverksamheter behandlar bl. a. de problem slöjdare ställs inför i egenskap av egenföretagare. Utredningen anser det värdefullt att dessa kompletterande utbildningsmöjligheter står till buds och kan utnyttjas av slöjdare i olika sammanhang.

11 Centralt myndighetsansvar

11.1 Bakgrund

I samband med bildandet av statens industriverk år 1973 överfördes det centrala myndighetsansvaret för hemslöjdsfrågorna till verket från kommerskollegiet.

Till industriverket finns knuten en hemslöjdsnämnd. Hemslöjdsnämnden har till uppgift att bistå verket vid behandlingen av ärenden om bidrag till hemslöjdsverksamheten och av andra viktiga hemslöjdsfrågor. I hemslöjdsnämnden ingår chefen för verkets industriavdelning, som är nämndens ordförande, och fem andra ledamöter som regeringen utser särskilt. Av de sistnämnda utses tre efter förslag av verket och en efter förslag av Landstingsförbundet. För var och en av ledamöterna finns en personlig suppleant.

Vid verket finns en tjänst som förste hemslöjdskonsulent inrättad. I konsulentens arbetsuppgifter ingår bl. a. informations- och kontaktverksamhet i hemslöjdsfrågor, samordning av hemslöjds- och konsulentverksamhet över hela landet, utredningsarbete samt beredning och uppföljning av hemslöjdsnämndens ärenden.

Frågan om ansvaret på myndighetsplanet aktualiserades år 1974 i en riksdagsmotion (mot. 1974:1688 (c, s, m, fp, vpk)) med anledning av propositionen om den nya statliga kulturpolitiken (prop. 1974:28), i vilken bl. a. föreslogs riktlinjer för den statliga kulturpolitiken och inrättandet av statens kulturråd. I propositionen lades även fram förslag till avgränsning av det kulturpolitiska arbetsområdet. Näringsutskottet framhöll i sitt yttrande till kulturrådet att utskottet såg ett påtagligt värde i att hemslöjden hänfördes till industridepartementets verksamhetsområde och att hemslöjden på det regionala planet på olika sätt kunde få stöd från de dåvarande företagarföreningarna. Mot denna bakgrund framhölls att sambandet mellan hemslöjden och kultursektorn som motionärerna fäste stor vikt vid, borde kunna främjas med mindre genomgripande organisatoriska åtgärder än som föreslagits. Utskottet fann det önskvärt att samarbets- och kontaktformerna sågs över så att både de kulturpolitiska och de näringspolitiska aspekterna fick möjlighet att göra sig gällande fullt ut. Kulturrådet ansåg för sin del att det var angeläget att hemslöjdens betydelse i ett kulturpolitiskt sammanhang ägnades uppmärksamhet i kulturrådets fortlöpande verksamhet. Utskottet räknade med att de synpunkter på hemslöjden som kulturrådet kunde förutsättas komma att hävda också skulle bli tillgodosedda genom kulturrådets samverkan med andra myndigheter och organisationer. Kul-

turutskottet var däremot inte berett tillstyrka de föreslagna mer genomgripande organisatoriska förändringarna. Riksdagen godkände kulturutskottets på denna punkt enhälliga betänkande. (NU 1974:2y, KrU 1974:15, rskr 1974:248)

I september samma år gav Kungl Maj:t statens kulturråd i uppdrag att uppmärksamma vad riksdagen anfört om angelägenheten av att hemslöjdens betydelse i ett kulturpolitiskt sammanhang ägnades uppmärksamhet i kulturrådets fortlöpande verksamhet.

11.2 Överväganden och förslag

Hemslöjden har ett klart samband med såväl näringspolitiken som kulturpolitiken. Detta har tidigare slagits fast av riksdagen. Hemslöjden berör på olika sätt även andra områden som regionalpolitik, arbetsmarknadspolitik, socialpolitik och utbildningspolitik. Med rådande ansvarsfördelning är hemslöjdsområdet på myndighetsplanet knutet till den närings- och industripolitiska sektorn.

Mot bakgrund av att det inom hemslöjdsområdet ryms en skiftande verksamhet vars olika delar är beroende av varandra är det enligt utredningens mening viktigt att det finns ett organ som kan fånga in hemslöjdens olika aspekter utifrån en helhetssyn på verksamheten. Ett ansvarigt organ inom den statliga myndighetsorganisationen bör också kunna bevaka att hemslöjdens intressen tas till vara i andra myndigheters löpande verksamhet och samtidigt självständigt förfoga över medel för sin verksamhet. För att dessa förutsättningar skall kunna tillgodoses krävs ett organ med en bred sammansättning och en relativt självständig ställning.

Industriverket har bl. a. till uppgift att främja näringslivets tekniska och ekonomiska utveckling med särskild inriktning på små och medelstora företag. Den nuvarande knytningen av hemslöjdsfrågorna till industriverket har därför den fördelen att de näringspolitiska aspekterna på hemslöjden kan särskilt beaktas. Verkets totala ansvarsområde är emellertid så omfattande att hemslöjdsfrågorna i förhållande till övriga frågor kan betraktas som marginella. Detta gör att hemslöjdsfrågorna av naturliga skäl ägnas ett relativt begränsat intresse. Det faktum att de kulturpolitiska aspekterna ligger utanför verkets arbetsområde kan dessutom i viss mån begränsa verkets och hemslöjdsnämndens arbete.

Enligt vad utredningen inhämtat har statens kulturråd hittills inte nämnvärt uppmärksammat hemslöjdsverksamheten inom ramen för sin fortlöpande verksamhet, bl. a. beroende på kulturrådets begränsade ekonomiska resurser. I och för sig finns dock inom rådet förståelse för hemslöjdens kulturella aspekter och hemslöjdsfrågor kan komma att beröras i kommande arbete. I organisatoriskt avseende är det närmast kulturrådets nämnd för konst, museer och utställningar, KMU-nämnden, som har beröringspunkter med hemslöjdsområdet.

Utredningen har i enlighet med utredningsdirektiven övervägt olika möjligheter vad gäller det centrala ansvaret för hemslöjdsfrågorna. Sålunda finns t. ex. vissa skäl som talar för en överföring av ansvaret till statens kulturråd.

Detta skulle kunna medföra ökade satsningar på utställningar, dokumentations- och museiverksamhet m. m. inom rådets samlade kultursatsningar. Vidare kan diskuteras att ge Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund ett ökat sammanhållande ansvar för hemslöjdsfrågorna samt även ansvar för fördelningen av de statliga medlen. Det finns emellertid även nackdelar med en sådan överföring då förbundet självt tilldelas medel från anslaget.

Utredningen har funnit, efter att ha vägt flera alternativ mot varandra, att det förefaller mest ändamålsenligt att hemslöjdsfrågornas organisatoriska anknytning till industridepartementets verksamhetsområde bibehålls, men att hemslöjdsfrågorna får en mer självständig ställning. Utgångspunkten har därvid varit att ge en ökad tyngd åt hemslöjdsfrågorna inom ramen för denna anknytning och samtidigt ge större utrymme för de kulturella aspekterna.

Utredningen föreslår att den nuvarande rådgivande hemslöjdsnämnden ersätts med ett självständigt och beslutande organ. Detta organ, förslagsvis med namnet nämnden för hemslöjdsfrågor, bör sålunda ges karaktär av självständig myndighet med egen förfoganderätt över de medel som riksdagen anvisar till verksamheten. Nämnden skall alltså bl. a. ge in egen anslagsframställning till regeringen. I administrativt hänseende bör dock nämnden vara knuten till statens industriverk som följaktligen kommer att svara för nämndens ekonomi- och personaladministration. Mellan verket och nämnden för hemslöjdsfrågor bör i princip motsvarande uppgiftsfördelning kunna råda som gäller mellan verket och nämnden för energiproduktionsforskning.

Nämnden bör ha till uppgift att bl. a. följa utvecklingen inom hemslöjdens område samt planera, samordna och låta genomföra insatser som främjar hemslöjden. Nämnden bör bevaka hemslöjdsfrågorna i ett brett perspektiv och ha kontaktytor mot olika samhällssektorer. I uppgifterna skall ingå att självständigt efter regeringens riktlinjer fördela de medel som riksdagen anvisar för främjande av olika hemslöjdsändamål. Vissa särskilda frågor som bör uppmärksammas av nämnden har berörts i avsnitt 8.2.5. En viktig kontakt- och samordningsuppgift i fråga om konsulentverksamheten bör åvila den nya nämnden inom ramen för de breddade arbetsuppgifterna. På begäran bör nämnden kunna ge upplysningar och vägledning i frågor som rör konsulentverksamheten. Mot bakgrund av de arbetsuppgifter och den ställning nämnden skall ha föreslår utredningen att det särskilda hemslöjdsanslagets karaktär förändras och att anslaget blir friare i fråga om dispositionsmöjligheterna.

Nämnden för hemslöjdsfrågor bör enligt utredningens mening bestå av nio ledamöter – en ökning med tre ledamöter i förhållande till den nuvarande nämndens storlek. Nämnden skall ha en allsidig sammansättning och representera olika samhällssektorer och intressen med väsentliga beröringspunkter med hemslöjden. För varje ledamot bör utses en personlig suppleant. Nämnden bör utses av regeringen.

Till nämnden bör knytas ett kansli som svarar för det löpande arbetet, förslagsvis omfattande 2 1/2 tjänst – en kanslichef, en handläggare och ett halvtidsanställt biträde. De uppgifter som idag handhas av förste hemslöjdskonsulenten vid industriverket, och som kräver en nära kännedom om hemslöjdsverksamheten, kommer således att föras över till och byggas ut inom

ramen för den nya nämndens kansliorganisation. I det särskilda hemslöjdsanslaget bör rymmas medel för kanslifunktionen. Beträffande kostnadskonsekvenser av förslaget hänvisas till kapitel 12.

Förslag till förordning med instruktion för nämnden för hemslöjdsfrågor återfinns i bilaga. (bilaga 2.)

12 Kostnadsberäkningar

12.1 Anslaget Främjande av hemslöjden

Utredningen lämnar i det följande en redovisning av beräknade kostnader om utredningens olika förslag genomförs. Beloppen har beräknats i 1979 års penningvärde och med en pris- och löneomräkning på 10 %.

Förslagen förutsätts träda i kraft med början den 1 juli 1980 och, vad avser konsulentverksamheten, till alla delar vara slutligt genomförda senast med utgången av budgetåret 1984/85. Medlen avses bli anvisade under det nuvarande anslaget Främjande av hemslöjden. Detta anslag uppgår för budgetåret 1979/80 till 2 596 000 kr.

Utredningen har i sin medelsberäkning utgått från att anslaget inte från ett budgetår till ett annat kan nå upp i en tillfredsställande nivå. Den nödvändiga utbyggnaden bör ske successivt. Utrymmet för ny verksamhet för budgetåret 1980/81 har således beräknats utifrån denna förutsättning. För de följande budgetåren har angivits de beräknade kostnaderna för den organisatoriska utbyggnaden av konsulentverksamheten.

Statens kostnader för de *nuvarande 24 läns-hemslöjds-konsulenterna* beräknas till 2 148 000 kr, en ökning med 346 000 kr i förhållande till innevarande budgetår. I enlighet med förslagen i avsnitt 9.5 har statsbidraget per konsulent beräknats med 110 % av den genomsnittliga årslönen exkl. löne-kostnadspålägg. Statsbidraget per konsulent beräknas således uppgå till 89 500 kr för budgetåret 1980/81.

Utbyggnaden av läns-hemslöjds-konsulentorganisationen enligt förslagen i avsnitt 9.5 förutsätts ske successivt med början budgetåret 1980/81. Under det verksamhetsåret torde ca tio nya konsulenter kunna tillträda. Hänsyn har därvid tagits till att ytterligare konsulenttjänster finns inrättade i sex län utöver läns-hemslöjds-konsulenter och att möjligheter bör ges till en reell personell förstärkning. Under de nästföljande tre budgetåren beräknas vardera året ytterligare fyra konsulenter tillkomma. Under budgetåret 1984/85 beräknas utbyggnaden bli avslutad med tillsättandet av de två resterande konsulenttjänsterna så att varje län då förfogar över två läns-hemslöjds-konsulenter. Det statliga stödet till den föreslagna utbyggnaden med 24 konsulenter beräknas till totalt 2 148 000 kr, varav för utbyggnaden under budgetåret 1980/81 895 000 kr. Utredningen grundar härvid sin beräkning på att samtliga nytillkommande konsulenter blir heltidsanställda. En fullt utbyggd regional konsulentorganisation med två konsulenter i varje län beräknas således årligen fordra 4 296 000 kr i statligt

stöd. Landstingsbidragen uppskattas uppgå till minst motsvarande belopp.

På motsvarande sätt beräknas kostnaderna för de *nuvarande två tjänsterna som sameslöjdskonsulenter* till sammanlagt 358 000 kr. Totalkostnaden för en konsulent beräknas därvid uppgå till ett belopp som motsvarar 220 % av den genomsnittliga årslönen exkl. lönekostnadspålägg. För budgetåret 1981/82 har i avsnitt 9.6 föreslagits inrättande av *ytterligare en konsulenttjänst för sameslöjden*. Kostnaden beräknas på samma sätt till 179 000 kr. I likhet med vad som nu gäller avses staten ensam svara för kostnaderna för dessa konsulenter.

Vidare har utredningen föreslagit att en statligt och landstingskommunalt finansierad tjänst som *spetskonsulent* med placering i Östergötlands län inrättas budgetåret 1980/81. Statsbidraget beräknas uppgå till 89 500 kr.

Utredningen föreslår att bidraget till *Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR)* skall höjas kraftigt för att riksförbundet skall kunna fullgöra sina viktiga uppgifter. En kraftig ökning av bidraget har även tillstyrkts av industriverket i verkets anslagsäskanden. Utredningen har förutsatt att höjningen skall ge möjlighet till en utökning av SHR:s kansli med två befattningshavare som kan förstärka förbundets resurser att gripa sig an frågor som rör hemslöjdens utveckling samt ge möjlighet att öka insatserna för att stödja föreningarna i deras arbete. I avsnitt 8.2 har bl. a. berörts behovet av ökade insatser inom olika områden av betydelse för hemslöjdsverksamheten. Hänsyn har även tagits till att utrymmet för informationsverksamhet är helt otillräckligt med nuvarande bidragsnivå. Statsbidraget till SHR:s allmänna verksamhet beräknas till 800 000 kr.

För *övriga nuvarande ändamål* under anslaget beräknas utgå väsentligt utökade bidrag. Vidare föreslås användningsområdena vidgas enligt förslag i avsnitt 8.2.6 och 8.2.7 varvid möjligheter även skapas för stöd i friare former till olika utvecklingsinsatser. Vissa områden där insatser behöver göras bl. a. med stöd av bidrag från detta anslag har berörts under olika avsnitt i kapitel 8. För dessa olika ändamål som kan hänföras till *övrig verksamhet* beräknas totalt 1 660 000 kr.

Slutligen skall beräknas medel till *den föreslagna nämndens för hemslöjdsfrågor verksamhet*. Denna verksamhet inkl. kanslifunktionen beräknas t. v. kosta ca 500 000 kr/år. Därvid har beräknats bl. a. löner inkl. följdkostnader för två heltidsanställda handläggare och för en assistent på deltid, arvoden och vissa resekostnader för nämndens ledamöter samt medel för vissa konsultinsatser. Den föreslagna nämnden kommer bl. a. att överta funktioner som idag upprätthålls av den nuvarande rådgivande hemslöjdsnämnden och förste hemslöjdskonsulents vid industriverket.

Mot bakgrund av vad som nu anförts föreslås hemslöjdsanslaget bli uppfört med ett sammanlagt belopp av 6 500 000 kr för budgetåret 1980/81. Detta är en ökning med 3 904 000 kr i jämförelse med anslaget för innevarande budgetår. (Anslagets nuvarande storlek och fördelning på olika delposter framgår av bilaga 4.)

12.2 Övriga kostnadsfrågor

Utredningens förslag i avsnitt 10.2.3 om *Sätergläntans fortsatta kursverksamhet* förutsätter vissa ökade statsbidrag inom ramen för bidragsgivningen enligt förordningen (SFS 1971:342 med senare ändringar) om enskilda yrkesskolor. Storleken av bidraget till *Sätergläntans kursverksamhet vid kursgården* (den lokala kursverksamheten) är svår att beräkna. Utredningen har föreslagit ett successivt utökat antal kursveckor i enlighet med ett utbyggnadsprogram upprättat av skolan i samråd med berörda parter. En utökning av Sätergläntans egen kursverksamhet medför ett ökat statsbidragsbehov, vilket dock delvis uppvägs av bortfallande statsbidrag till samverkanskurser med Hantverkets folkhögskola. Utredningen har föreslagit en successiv utbyggnad från 112 kursveckor till ca 150 kursveckor. För en första utbyggnadsetapp budgetåret 1980/81 kan det ökade statsbidragsbehovet som själva utbyggnaden innebär – inkl. en sedan länge erforderlig förstärkning av skolledarfunktionen som bör ske snarast möjligt – uppskattas uppgå till ca 210 000 kr (vid en beräknad utökning med 18 kursveckor). Utredningens förslag om en utökning med 700 lektioner av *Sätergläntans regionala kursverksamhet* (den riksomfattande kursverksamheten) beräknas medföra ett ökat bidragsbehov med ca 40 000 kr.

De förslag som utredningen har redovisat i avsnitt 8.2 innebär att de *regionala utvecklingsfondernas kreditgivning och företagservice* i ökad omfattning bör komma hemslöjdsverksamhet till del. Storleken på detta särskilda resursbehov är svår att närmare ange och torde därför t.v. kunna tillgodoses inom ramen för de resurser som tilldelas fonderna. Vidare måste hemslöjdens behov, såsom även har redovisats i avsnitt 8.2, uppmärksammas inom ramen för *de regionalpolitiska stödåtgärderna*.

Utredningen skall, om dess förslag innebär ökade medelsbehov, enligt sina direktiv även redovisa hur verksamheten på bästa sätt bör utformas inom en oförändrad medelsram. Med anledning härav får utredningen anföra att en oförändrad medelsram för det särskilda hemslöjdsanslaget innebär att den angelägna utbyggnaden av den regionala konsulentorganisationen inte kan komma till stånd. Vidare skulle stödet till övriga hemslöjdsändamål förbli på en nivå som får anses oacceptabel mot bakgrund av de behov som finns och den kulturella och sysselsättningspolitiska betydelse som hemslöjden har. En oförändrad medelsram skulle således innebära att verksamheten måste bedrivas med i stort samma uppläggning och inriktning som hittills. Utredningen finner det inte meningsfullt att föreslå några omprioriteringar inom ramen för ett oförändrat anslag. Det skall i sammanhanget betonas att utredningen här har berört endast de statsfinansiella (och landstingsfinansiella) konsekvenserna av utredningens olika förslag. I en samhällsekonomisk analys av utredningens förslag får beaktas även de positiva effekterna av en förväntad ökad sysselsättning inom hemslöjdsnäringen.

Av följande sammanställning framgår närmare utredningsförslagets kostnadskonsekvenser vad avser det särskilda hemslöjdsanslaget.

Anslaget Främjande av hemslöjden

Ändamål	Anvisade medel bud- getåret 1979/80	Utredningens förslag budgetåret	
		1980/81	Ökning
<i>A. Konsulentverksamheten</i>	2 106 000	3 540 000	1 434 000
Nuvarande läns-hems-löjds-konsulenter	1 752 000	2 148 000 ^c	346 000
Rese- och traktamentskostnader för s. k. resekrävande län	50 000	—	—
Utbyggnad med ytterligare läns-hems-löjds- konsulenter ^a		895 000 ^c	895 000
Sameslöjds-konsulenter ^b	270 000	358 000	88 000
Spetskonsulent		89 500 ^d	89 500
Informationsmöte	34 000	50 000	16 000
<i>B. Svenska Hems-löjds-föreningarnas Riksförbund (den allmänna verksamheten)</i>	245 000	800 000	555 000
<i>C. Övrig verksamhet</i>	245 000	1 660 000	1 415 000
<i>D. Nämnden för hems-löjds-frågor</i>		— ^e 500 000	500 000
<i>Summa</i>	2 596 000	6 500 000	3 904 000

^a För 1981/82 +358 000, 1982/83 +358 000, 1983/84 +358 000 och 1984/85 +179 000 för ytterligare läns-hems-löjds-konsulenter.

^b För 1981/82 +179 000 för ytterligare en konsulent i sameslöjd.

^c Landstingen förutsätts täcka resterande kostnader, vilka beräknas vara av minst samma storleksordning som statens.

^d Östergötlands läns landsting förutsätts täcka resterande kostnader.

^e Kostnader för förste hems-löjds-konsulent samt sammanträdesarvoden och vissa resekostnader för den nuvarande rådgivande hems-löjds-nämnden belastar idag industriverkets anslag.

III Bilagor

Bilaga 1 Förslag till ny normalinstruktion för läns hemslöjds konsulenter

NORMALINSTRUKTION FÖR LÄNSHEMSLÖJDSKONSULENT

upprättad av kommerskollegium i
juli 1969 efter samråd med
kommerskollegiets
hemslöjdsnämnd.

Instruktion för
läns hemslöjds konsulent
i län
fastställd av
läns hemslöjdsförening
den19 ..

§ 1
Konsulenten är anställd hos
.....
(länsförening) i enlighet med särskilt
upprättat anställningsavtal.

§ 2
Konsulentens verksamhetsområde
utgörs av
.....
.....

§ 3
Konsulenten är i sitt arbete
underställd föreningens styrelse.

UTREDNINGENS FÖRSLAG TILL NY NORMALINSTRUK- TION

1 §
Länshemslöjds konsulenten är
anställd hos
..... (huvudmannen).

2 §
Länshemslöjds konsulentens
verksamhetsområde utgörs av
.....
..... län.

3 §
Länshemslöjds konsulenten är i sitt
arbete underställd
.... (huvudmannen och eventuellt
samrådsorgan/ledningsorgan).

§ 4

Konsulentens främsta uppgift är att väcka intresse för och sprida kännedom om hemslöjd och hemslöjdsverksamhet.

§ 5

Konsumenten skall utöva en allmänt rådgivande verksamhet i hemslöjdsfrågor och samarbeta med övriga hemslöjdsföreningar inom verksamhetsområdet. Företråde bör lämnas åt uppgifter som är av betydelse från samhällssynpunkt och samverkan bör ske med myndigheter – såväl statliga som kommunala – samt organisationer som har eller kan tänkas vilja ha hemslöjd på sitt program.

Konsumenten skall därvid lämna råd och upplysningar angående förekommande utbildningsmöjligheter på hemslöjdsområdet, och slöjdmaterial och slöjdrederkap samt saluslöjdares möjligheter att erhålla näringshjälp och kreditstöd.

I tekniska frågor bör konsumenten i allmänhet och särskilt där ej tillräckliga fackliga kunskaper finns hänvisa till specialist eller till befintliga informationsmaterial.

§ 6

Konsumenten skall verka för allmän upplysning angående hemslöjden och som ett led i denna vara behjälplig med att organisera eller eljest medverka vid inventeringar, utställningar, rådgivningsdagar, slöjdbedömningar, kortare kurser och i fortbildning av lärare och kursledare samt i den utsträckning tiden medger själv hålla föredrag i hemslöjdsämnen.

§ 7

Konsumenten skall lära känna de för verksamhetsområdet karaktäristiska slöjdgrenarna och hålla sig väl un-

4 §

Länshemslöjds-konsulentens uppgift är att väcka intresse för och sprida kännedom om hemslöjd och hemslöjdsverksamhet.

5 §

Länshemslöjds-konsumenten skall bedriva en rådgivande och upplysande verksamhet i hemslöjdsfrågor, med särskilt beaktande av frågor som är kulturellt, kvalitativt och ekonomiskt utvecklande för slöjddandet. Samarbete bör eftersträvas med myndigheter och organisationer som i sin verksamhet berör hemslöjdsfrågor.

Länshemslöjds-konsumenten skall därvid bl. a. lämna råd och upplysningar om utbildningsmöjligheter på hemslöjdsområdet, om arbetsmetoder, slöjdmaterial och redskap och om slöjdarnas möjligheter att erhålla samhällsstöd samt i övrigt biträda i frågor som är av betydelse för kvalitativ utveckling samt försäljning av slöjdprodukter.

6 §

Länshemslöjds-konsumenten skall som ett led i den upplysande verksamheten organisera och/eller medverka vid inventeringar, utställningar, rådgivningsdagar, slöjdbedömningar och kortare kurser, hålla föredrag i hemslöjdsämnen samt medverka vid fortbildning av lärare och kursledare.

7 §

Länshemslöjds-konsumenten skall skaffa sig god kännedom om de inom verksamhetsområdet karaktä-

derrättad om kurser och i övrigt förekommande hemslöjdsverksamhet inom området. Genom hemslöjdsföreningarnas affärsverksamhet skall konsumenten följa utvecklingen i fråga om arbetsmetoder och marknadens efterfrågan på hemslöjdsalster. Konsumenten skall också i övrigt hålla sig allmänt orienterad om vad som sker på hemslöjdsområdet.

ristiska slöjdgrenarna, följa utvecklingen i fråga om arbetsmetoder och avsättningsmöjligheter för hemslöjdsprodukter samt hålla sig orienterad om vad som i övrigt sker på hemslöjdsområdet.

8 § (Ny paragraf)

Länshemslöjds-konsumenten skall samarbeta med hemslöjdsföreningen/arna och andra organisationer som är verksamma inom hemslöjdsområdet, följa dessas arbete samt i möjlig mån delta i deras sammankomster.

§ 8

Konsumenten ansvarar för de redskap och det undervisningsmaterial, som ställs till förfogande för verksamheten.

Paragrafen utgår

§ 9

Uppdrag av mera omfattande art, särskilt om dessa kan förutses inkräkta på möjligheterna att tillfredsställande fullgöra löpande arbetsuppgifter, skall underställas styrelsen.

Paragrafen utgår

§ 10

Konsumenten skall föra fortlöpande anteckningar över verksamheten och årligen till styrelsen avlämna skriftlig verksamhetsberättelse.

9 §

Länshemslöjds-konsumenten skall föra fortlöpande anteckningar över verksamheten och årligen avlämna skriftlig verksamhetsberättelse till (huvudmannen).

Denna instruktion har fastställts av (huvudmannen)
..... den ...19...

Kommentarer till den nya normalinstruktionen

Kommentar till 4 §

Den övergripande uppgiften är "att väcka intresse för och sprida kännedom om hemslöjd och hemslöjdsverksamhet". Inom denna ram är en anpassning till de förhållanden som råder inom konsulentens verksamhetsområde en grundförutsättning för att uppgiften skall bedrivas på ett meningsfullt sätt. Sålunda bör konsulenten – mot bakgrund av sina erfarenheter och efter samråd med huvudmannen och eventuellt samrådsorgan/ledningsorgan – tidvis kunna prioritera vissa insatser för att ge större genomslagskraft åt dessa.

Kommentar till 5 §

I uppgiften "att bedriva en rådgivande och upplysande verksamhet i hemslöjdsfrågor" ingår att på olika sätt väcka intresse för och sprida kännedom om hemslöjd i alla dess former. Konsulentens rådgivande och upplysande verksamhet i hemslöjdsfrågor skall vända sig till alla intresserade som önskar konsulentens medverkan eller som konsulenten själv önskar nå för att främja och stimulera hemslöjdsverksamheten inom sitt verksamhetsområde.

Konsulenten skall lämna råd och upplysningar såväl till husbehovsslöjdare och saluslöjdare som till andra som av olika skäl slöjdar eller önskar slöjda.

Rådgivningen kan vara individuell genom brev, telefon eller personliga besök. Den kan äga rum i konsulentens arbetsrum, i hemslöjdsföreningens/arnas lokaler eller exempelvis genom besök i slöjdarens verkstäder. Rådgivningen kan i vissa fall anordnas på beställning för större målgrupper.

Samarbetet med det allmännas organ kan gälla exempelvis frågor om samhällsstöd, utbildningsverksamhet, kulturell verksamhet, sysselsättning, arbetsvård, terapi och konsumentfrågor m. m.

Konsulenten bör eftersträva ett samarbete med kultursektorn i vid mening. Konsulenten bör således hålla kontakt med bl. a. den landstingskommunala kulturverksamheten, skolor, folkbildningsorganisationer, museer och hembygdsföreningar samt erbjuda sin medverkan där frågor om hemslöjd och slöjdaktiviteter lämpligen bör tas upp.

Konsulenten skall, med stöd av egna kunskaper och de lärdomar som bl. a. inventeringsverksamhet och samarbete med museer och erfarna slöjdare kan ge, medverka till att slöjdkunnandet utvecklas och vidgas, att slöjdens särart bevaras och att slöjdandet hålls på en kvalitativt hög nivå. I detta syfte bör konsulenten ge slöjdarna råd och vägledning om hur de med egna insatser kan utveckla och förbättra sin slöjdproduktion och även ta upp nya modeller och mönster efter egna idéer eller äldre förebilder. Konsulenten bör också vara beredd att hjälpa till att sakligt granska den slöjd som produceras och där så är lämpligt söka komma med förslag till förbättringar.

Kommentar till 6 §

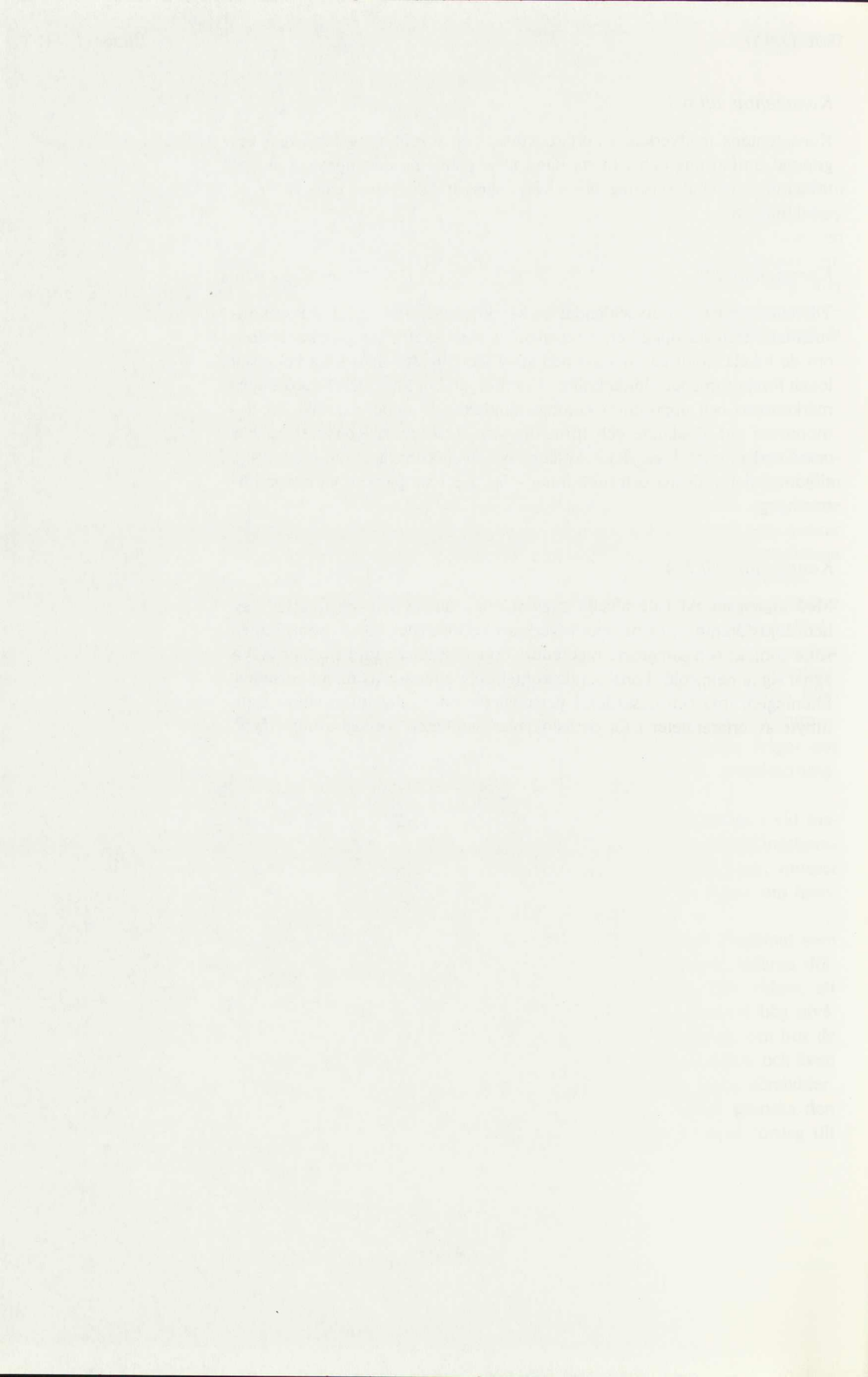
Konsulentens medverkan i kortare kurser och fortbildning bör ske i begränsad omfattning och i första hand avse planering och uppläggning av utbildningen. Undervisning bör i varje särskilt fall endast gälla delar av utbildningen.

Kommentar till 7 §

Tillvaratagandet och utvecklandet av karaktäristisk ortsslöjd är en av konsulentens främsta uppgifter. Konsulenten skall skaffa sig god kännedom om de lokala slöjdtraditionerna och själv i möjligaste mån söka behärska lokalt förekommande slöjdtekniker. Framför allt bör konsulenten söka uppmärksamma och uppmuntra kunniga slöjdare och ge dem tillfälle att demonstrera sitt slöjdande och förmedla sina kunskaper. Konsulenten bör också verka för att dessa slöjdtekniker – och även kunskaper om ortstypiska slöjdmaterial, mönster och funktioner – tas upp i lämpliga utbildningssammanhang.

Kommentar till 8 §

Med utgångspunkt i de ideella strävandena, sådana som de företräds av hemslöjdsföreningen/arna inom verksamhetsområdet, skall konsulenten söka kontakt och samarbete med andra organisationer som helt eller delvis ägnar sig åt hemslöjd. Fortlöpande kontakt bör eftersträvas med hemslöjdsföreningen/arna och dess/deras personal för ömsesidig information samt utbyte av erfarenheter i för hemslöjdsverksamheten betydelsefulla frågor.

Bilaga 2 Förslag till förordning med instruktion för nämnden för hemslöjdsfrågor

Regeringen föreskriver följande.

Uppgifter m. m.

1 §

Nämnden för hemslöjdsfrågor har till uppgift att följa utvecklingen inom hemslöjdsområdet, ta initiativ till, planera, samordna och låta genomföra insatser för att främja hemslöjd i den mån sådana uppgifter ej ankommer på annan statlig myndighet.

2 §

Det åligger nämnden särskilt att inom sitt verksamhetsområde fördela medel för statligt stöd till hemslöjdsfrämjande verksamhet samt verka för att stödet kommer till avsedd nytta.

3 §

Nämnden skall hos regeringen föreslå de författningsändringar eller andra åtgärder avseende hemslöjdsverksamhet som nämnden anser påkallade eller i övrigt är lämpliga.

4 §

Nämnden skall varje år före den 1 september till regeringen avge berättelse över verksamheten under det senaste budgetåret samt förslag till anslagsframställningar eller andra framställningar hos riksdagen för följande budgetår.

5 §

Nämnden skall på begäran gå andra myndigheter och organisationer tillhanda med de upplysningar och det biträde som den kan lämna. Av andra myndigheter äger den erhålla de upplysningar och det biträde som fordras för dess verksamhet och kan lämnas av myndigheten.

Organisation

6 §

Nämnden består av en ordförande, en vice ordförande och högst sju andra ledamöter. För ledamöterna utses personliga suppleanter.

Ordföranden, vice ordföranden och övriga ledamöter samt suppleanter förordnas av regeringen för högst tre år.

7 §

Kansliet förestås av en kanslichef.

Regeringen beslutar vilken personal som i övrigt skall finnas hos nämnden.

Tjänst hos nämnden tillsätts av chefen för industridepartementet.

I mån av behov och tillgång på medel får nämnden anlita utomstående för särskilda uppdrag samt annat arbetsbiträde.

Ärendenas handläggning

8 §

Nämnden sammanträder på kallelse av ordföranden.

9 §

Nämnden är beslutför när ordföranden eller vice ordföranden och minst hälften av ledamöterna är närvarande. När ärende av större vikt handlägges, bör om möjligt samtliga ledamöter närvara.

Som nämndens mening gäller den mening varom de flesta förenar sig eller, vid lika röstetal, den mening som ordföranden biträder.

Nämnden får överlåta åt kanslichefen att avgöra ärende eller grupp av ärenden, som inte är av sådan beskaffenhet att prövningen bör ankomma på nämnden i plenum.

10 §

Ärende avgörs efter föredragning, som ankommer på chefen för nämndens kansli eller på särskilt förordnad föredragande.

11 §

Är pleniärende så brådskande att nämnden ej hinner sammanträda för behandling av ärendet, avgöres detta genom meddelande mellan ordföranden eller vice ordföranden och minst hälften av övriga ledamöter. Kan ärendet icke lämpligen avgöras på detta sätt, får chefen för nämndens kansli besluta. Beslut, som fattas enligt detta stycke, skall anmälas vid nästa plenum.

12 §

Vid nämndens sammanträden föres protokoll. Protokollet justeras av ordföranden.

Om någon som har närvarit vid den slutliga handläggningen av ärende eller föredraganden har skiljaktig mening, skall denna antecknas.

13 §

Chefen för nämndens kansli eller, efter beslut av denne, även annan får fordra in förklaring, upplysning eller yttrande i ärende hos nämnden.

Övriga bestämmelser

14 §

I skrivelse från nämnden till regeringen eller departementschef skall anges vem som har fattat det beslut skrivelsen avser eller i övrigt närvarit vid den slutliga handläggningen av ärendet och vem som varit föredragande. Har skiljaktig mening förekommit skall den anges i skrivelsen eller framgå av protokollsutdrag som bifogas.

15 §

Mot beslut i ärende om stöd till hemslöjdsfrämjande verksamhet får talan ej föras.

I fråga om annat beslut av nämnden tillämpas 18 § allmänna verksstadgan.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1980.

11

The first part of the paper is devoted to a general introduction of the subject.

The second part is devoted to a detailed study of the case of a single particle.

12

It is shown that the results obtained in the previous section can be extended to the case of a system of particles.

13

The third part of the paper is devoted to a study of the case of a system of particles in a magnetic field.

It is shown that the results obtained in the previous section can be extended to the case of a system of particles in a magnetic field.

The fourth part of the paper is devoted to a study of the case of a system of particles in a magnetic field.

14

It is shown that the results obtained in the previous section can be extended to the case of a system of particles in a magnetic field.

The fifth part of the paper is devoted to a study of the case of a system of particles in a magnetic field.

15

It is shown that the results obtained in the previous section can be extended to the case of a system of particles in a magnetic field.

The sixth part of the paper is devoted to a study of the case of a system of particles in a magnetic field.

It is shown that the results obtained in the previous section can be extended to the case of a system of particles in a magnetic field.

The seventh part of the paper is devoted to a study of the case of a system of particles in a magnetic field.

It is shown that the results obtained in the previous section can be extended to the case of a system of particles in a magnetic field.

The eighth part of the paper is devoted to a study of the case of a system of particles in a magnetic field.

It is shown that the results obtained in the previous section can be extended to the case of a system of particles in a magnetic field.

The ninth part of the paper is devoted to a study of the case of a system of particles in a magnetic field.

It is shown that the results obtained in the previous section can be extended to the case of a system of particles in a magnetic field.

The tenth part of the paper is devoted to a study of the case of a system of particles in a magnetic field.

Bilaga 3 Utredningens skrivelse om linodlingen

Till kommittén för förhandling om den framtida växtförädlingen

Behov av statsunderstöd för främjandet av husbehovsodling och -beredning av spånadslin i Sverige

Betydelsen av att svensk husbehovsodling och -beredning av lin för framtiden tryggas genom statligt stöd har aktualiserats i en skrivelse till 1977 års hemslöjdsutredning från Sveriges Utsädesförening, Svalöv. Föreståndaren för Utsädesföreningen, professor Arne Hagberg, samt linspecialisten agr.ing. Henryk Zienkiewicz utvecklar i skrivelsen sin syn på linets och linodlingens betydelse för den svenska hemslöjden och för den textila hemslöjdsundervisning som bedrivs i Sverige i olika skolor och skolformer.

Då frågan har anknytning till växtförädlingsutredningens förslag som nu är under remissbehandling och beredning har hemslöjdsutredningen funnit det lämpligt att skriftligen till kommittén för förhandling om den framtida växtförädlingen framföra sina synpunkter.

Tidigare samhällsstöd till linodlingen

Linodlingens och linberedningens betydelse för råvaruförsörjning och som kunskapskälla har påtalats i olika sammanhang alltsedan linodling i större skala i Sverige upphörde år 1966 och det statliga stödet utvecklades. År 1963 hade en utredningsman tillsatts med uppgift att undersöka det fortsatta stödet till lin- och hamphanteringen. I betänkandet Lin och Hampa, som framlades 1965, framhöll utredningsmannen att spånadslinodlingen även i fortsättningen borde få stöd och som skäl för detta påtalades växtföljdssynpunkter, främst på kreaturslösa gårdar; beredskapssynpunkter på såväl fiber som frö; samt fördelarna för spinnerierna att inte helt vara beroende av import. För att minska kostnaderna ansåg utredaren att stödet borde utgå till en areal av 1 000 ha – dvs. en minskning till hälften. Även Sveriges Allmänna Linodlingsförening borde också i fortsättningen få stöd. Trots att de flesta remissinstanser var positiva till en fortsatt odling blev statsmakternas beslut att det statliga stödet helt skulle upphöra. Ett begränsat anslag på ca 10 000 kr, som därefter under några år beviljades till linförsök, upphörde fr. o. m. budgetåret 1972/73 under motivering att verksamheten

var av alltför ringa betydelse och – eftersom syntetiska ersättningsmaterial för linfibern kommit fram – medlen borde omdisponeras för andra ändamål.

Linnet och hemslöjden

Linnet som råvara har för den svenska hemslöjden den största betydelse. Den svenska lintraditionen har djupa historiska rötter. Linnevävningen är alltså – trots den besvärande begränsning som bl. a. nedläggningen av svensk odling i större skala medfört och trots de stigande priserna på lingarn – en ryggrad i den textila hemslöjdsproduktionen.

De kurser i linhantering (odling och beredning) som under början av 1950-talet anordnades av Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund vid linlaboratoriet i Svalöv, liksom även de kurser i linhantering och linnevävning som åren 1955, 1957 och 1958 anordnades för vävlärare av dåvarande överstyrelsen för yrkesutbildning, bidrog verksamt till en renässans för linkunskapen under efterkrigstiden.

Alla dessa kurser kunde genomföras i första hand tack vare den sakkunniga medverkan som kunde erbjudas från linlaboratoriet i Svalöv med stöd från Sveriges Allmänna Linodlingsförening. Linkunniga vävlärare och hemslöjdskonsulenter bidrog ytterligare till kursernas höga kvalitet. Effekten av dessa kurser på den textila linneproduktionen inom hemslöjd och yrkesanknuten utbildning har kunnat klart avläsas alltsedan dess.

Det förhållandet att det statliga stödet till linodling och -beredning upphörde under mitten av 1960-talet har starkt begränsat möjligheterna att aktivt arbeta vidare på linhanteringen och linnevävningens utveckling. De tidigare goda möjligheter till framställning hos Holma-Helsinglands Linspinneri AB av ett varierat lingarnssortiment för hemslöjdsändamål som hade samband med aktiviteterna på linområdet under 1950-talet är nu mycket starkt inskränkta.

Hittills har hemslöjdens garnförsörjning i huvudsak kunnat tillgodoses genom import av linfiber från de stora odlingsländerna i väst och öst samt genom import av vissa mängder färdigspunnet lingarn. En genom odlings- och spinneritekniska rationaliseringar framtvungad begränsning i bl. a. garnsortimentet, där fina garnnummer inte längre förekommer i samma utsträckning som tidigare, har emellertid medfört problem inom både handvävning och knyppling.

Problemen hänger samman med att det nära sambandet mellan linproduktion inom landet och behoven inom hemslöjden brutits och att dagens stora producentländer har en inriktning på grövre kvaliteter och större marknader. Risk finns för ytterligare begränsningar i tillgången på lingarn i lämpliga kvaliteter.

Den aktuella situationen vid Svalöv

Svårigheterna att bevara kunskaperna om lin, dess odling, beredning och användning, har oroväckande ökat både inom undervisningen och den hemslöjdsfrämjande verksamheten. Den värdefulla forsknings- och informationsverksamhet rörande lin, som med stor framgång bedrivits under ett flertal år vid Sveriges Utsädesförening i Svalöv, kan nu tvingas helt upphöra,

om inte åtgärder vidtas som tryggar en fortsatt verksamhet. I den textila undervisningen liksom i all informationsverksamhet om lin som hittills bedrivits på olika håll i landet har man kunnat dra nytta av verksamheten vid utsädesföreningen och dess linlaboratorium. Linlaboratoriet lades dock ned för ett antal år sedan. Tack vare att utsädesföreningens linspecialist Henryk Zienkiewicz alltjämt under sin pensionsålder verkar för uppehållande av husbehovsodling av lin i landet och har möjlighet att medverka som instruktör vid kurser om linodling och linberedning, har kunnandet hittills hållits levande bland linintresserade. Någon kontinuitet i verksamheten den dag Henryk Zienkiewicz lämnar denna kan med nuvarande förutsättningar inte upprätthållas.

Ställningstaganden i riksdagen

Detta förhållande har uppmärksamrats i riksdagen senast genom riksdagsmotionen 1977/78:1259 av Kerstin Andersson i Hjärtum m. fl. I denna motion hemställdes, att riksdagen hos regeringen skulle anhålla om åtgärder som tryggade den fortsatta verksamheten vid Sveriges Utsädesförening när det gäller linodling m. m.

Jordbruksutskottet vitsordade i sitt betänkande över motionen (JoU 1977/78:12) det önskvärda i att kunskaperna om bl. a odling och beredning av lin kan bli bestående i Sverige och utgick i enlighet med tidigare gjorda uttalanden ifrån att frågan om åtgärder för att trygga en fortsatt inhemsk linodling skulle prövas i samband med utredningsarbetet om vissa frågor inom växtförädlingsverksamheten. Med detta ansåg utskottet motionen besvarad och detta blev också riksdagens beslut.

Det praktiska förädlingsarbetet

För en närmare redovisning av den vid Svalöv bedrivna linverksamheten hänvisas till den bilagda skrivelsen. Efter budgetåret 1972/73, då även det begränsade stödet till linförsök upphörde, har således linverksamheten vid Svalöv i viss utsträckning fortsatt, med hänsyn bl. a. till beredskapsskäl. Utsädesföreningen har även i sina anslagsäskanden hänvisat till tidigare riksdagsuttalanden och förklarat sig beredd att satsa på växtfiber om det befins önskvärt ur samhällssynpunkt.

Förädlingsmaterialet finns numera deponerat i Polen med bibehållen äganderätt och från Svalövs sida hjälper man till med urvalsarbete varje år. Det fortlöpande förädlingsarbetet gör att det ständigt finns sorter som är lämpade för de svenska odlingsförhållandena och önskemålen och att det även finns utsäde att tillgå. Samarbetet med Polen innebär att sorterna prövas i fältverksamhet och att det görs fullständiga analyser, således inte bara av odlingen utan även linberedningen.

Den linverksamhet som i dag uppehålls vid Svalövsinstitutionen har sammanfattningsvis en nyckelfunktion när det gäller att bibehålla linkunnandet och förutsättningarna för linodling i landet. Med begränsade ekonomiska och personella resurser finns här en kärna som är utvecklingsbar för framtiden.

Linodlingens omfattning

I samband med att linodling i större skala upphörde år 1966 upphörde också insamlingen av statistiska uppgifter om linodlingens omfattning. Ännu år 1965 upptog linodlingen 1 405 ha. Den linodling som sker i dag är helt övervägande av husbehovskaraktär. De enskilda odlingarna upptar en mycket liten areal och är spridda över hela landet. Med utgångspunkt i försäljningen av utsäde för linodling och med hänsyn tagen till användning av utsäde från egna odlingar kan den totala arealen uppskattas till 20–30 ha. Intresset för linodling är dock stort f. n. och förefaller enligt vissa experter också att komma att öka i fortsättningen. Någon ny odling för avsalu bedöms emellertid inte som trolig.

Förekomsten av dagens mycket begränsade husbehovsodling av lin innebär inte i sig att det finns tillgång på råvara med god kvalitet. Ett fortsatt praktiskt inriktat förädlingsarbete och rådgivning samt en utökad odling av lin är angeläget för att det för framtiden skall finnas en råvarubas för hemslöjden att tillgå inom landet.

Nämnas kan att en betydande linodling fortfarande förekommer i Öst-Europa. Vad gäller EG-området exporteras enligt uppgift omkring hälften av linproduktionen, för vilken utgår ett schablonstöd inom ramen för den gemensamma marknadsregleringen. Till stöd för de inhemska odlarna finns även olika skyddsklausuler gentemot internationell konkurrens.

Växtförädlingsutredningens förslag

Utredningen rörande växtförädling i Sverige som avgav sitt betänkande (SOU 1978:23) Växtförädling i februari 1978 har inte gått in på någon avvägning mellan olika växtslag inbördes, vilket kan förklara att linet inte särskilt omnämnts i något sammanhang. Utredningen framhåller emellertid att starka skäl talar för att viss förädlingsverksamhet, som inte helt eller omedelbart kan finansieras genom intäkter, kan bedrivas av det av utredningen föreslagna nya bolaget (s. 116). För att möjliggöra detta föreslås externa tillskott bl. a. i form av statsbidrag över budgeten. Bidrag av denna art bör enligt utredningen anvisas för avgränsade projekt, t. ex. förädling av speciella växtslag och vissa projekt av större intresse för samhället. Uppenbart är således att vissa växtslag enligt utredningens mening av så att säga strategiska skäl bör bekostas med statsmedel.

Behovet av statsstöd

Fullföljs de riktlinjer som växtförädlingsutredningen dragit upp är linet att anse som ett växtslag som på grund av sin begränsade omfattning inte kan finansieras genom intäkter och som genom sin betydelse ur samhällsynpunkt bör få samhälleligt stöd. Ur hemslöjdsutredningens synpunkt är de tyngst vägande skälen för detta hemslöjdens behov. För hemslöjdens del är det angeläget att det praktiska förädlingsarbetet och det till det knutna linkunnandet bibehålls och att sambandet mellan linproduktion, linhantering och textilframställning kan bestå och utvecklas inom landet.

Tidigare har bl. a. beredskapsskäl, jordbruks- och sysselsättningskäl åberopats för ett statligt stöd till linodling. Under 1960-talet gjordes gällande att beredskapsskäl förlorat i styrka då det kommit fram syntetiska ersättningsmaterial. Fortfarande är dock linet betydelsefullt som råvara för textilframställningen och med den utveckling man kan vänta på längre sikt i fråga om priser och tillgång på olja måste fortfarande möjligheterna att inom landet producera råvaror för textilframställning tillmätas betydelse. Även ur denna synpunkt finns det anledning att ta upp 1960-talets bedömningar i fråga om linodlingen till nya överväganden.

Mot bakgrund av vad som ovan anförts och med hänvisning till bifogade skrivelse från Sveriges Utsädesförening, hemställer hemslöjdsutredningen om att kommittén för förhandling om den framtida växtförädlingen i sina ställningstaganden beaktar de framförda synpunkterna och medverkar till att åtgärder vidtas för att

dels vidmakthålla kunnande, forskning och information om odling och beredning av spånadslin,

dels upprätthålla en ännu levande, men starkt hotad textil kulturtradition,

dels med samhälleligt stöd stimulera en utökad linodling inom landet.

Hemslöjdsutredningen hemställer att kommittén därvid medverkar till att en tjänst inrättas för handläggning av frågor rörande linodling, linberedning och rådgivning i linfrågor för att föra vidare den vid Svalövsinstitutionen bedrivna linverksamheten.

The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work. It is followed by a detailed account of the various expeditions and the results obtained. The second part of the report is devoted to the study of the flora and fauna of the country. It contains a list of the plants and animals seen during the expeditions, and a description of their habits and characteristics. The third part of the report is devoted to the study of the geology and topography of the country. It contains a description of the various geological formations and the topographical features of the country. The fourth part of the report is devoted to the study of the climate and the weather of the country. It contains a description of the various climatic zones and the weather conditions of the country. The fifth part of the report is devoted to the study of the history and the civilization of the country. It contains a description of the various historical events and the civilization of the country.

Bilaga 4 Anslaget Främjande av hemslöjden budgetåren 1975/76–1979/80

Det särskilda statliga hemslöjdsanslaget under budgetåren 1975/76–1979/80. Anslagsutveckling samt fördelade medel under de i anslaget ingående delposterna

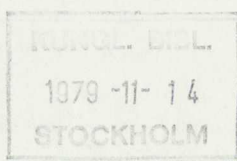
	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80
<i>Beviljat anslag till främjande av hemslöjden</i>	1 380 000	1 552 000	1 952 000	2 212 000	2 596 000
<i>Fördelade medel:</i>					
Länshemslöjdskonsulentverksamheten	936 000	1 048 800	1 248 000	1 500 000	1 752 000
Rese- och traktamentskostnader för fem stora resekrävande län	40 000	45 000	45 000	50 000	50 000
Inventering av gammal slöjd	126 800	132 000	139 000	75 000	135 000
Informationsmöte för länshemslöjds-konsulenter	–	17 000	20 000	32 000	34 000
Ekonomisk expertrådgivning	45 000	31 400	111 600	100 000	110 000
Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riks-förbunds verksamhet	153 500	175 000	200 000	225 000	245 000
Sameslöjden ^a	80 000	91 400	200 000	230 000	270 000
<i>Summa fördelade medel^b</i>	1 381 300	1 540 600	1 963 600	2 212 000	2 596 000

^a Medlen har under perioden uteslutande använts till att täcka kostnaderna för sameslöjdskonsulentverksamheten.

^b Skillnaden mellan storleken av det beviljade anslaget och de faktiskt fördelade medlen under ett och samma budgetår beror på utnyttjandet av inom anslaget uppkomna reservationer. En eventuellt outnyttjad del av anslaget kvarstår som reservation till följande budgetår.

Kronologisk förteckning

1. Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. S.
2. Naturmedel för injektion. S.
3. Regional laboratorieverksamhet. Jo.
4. Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. Ju.
5. Konsumentinflytande genom insyn? H.
6. Polisen. Ju.
7. Tandvården i början av 80-talet. S.
8. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder – bakgrund och problemanalys. E.
9. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden – introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. E.
10. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagens vinster – en preliminär analys. E.
11. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen – ideologi och verklighet. E.
12. Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. Kn.
13. Konkurs och rätten att idka näring. Ju.
14. Naturvård och täktverksamhet. Jo.
15. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. Jo.
16. Ökad sysselsättning. Finansiella effekter i offentliga sektorn. A.
17. Kulturhistorisk bebyggelse – värd att vårda. U.
18. Museijärnvägar. U.
19. Jaktvårdsområden. Jo.
20. Anhöriga. S.
21. Plötslig och oväntad död – anhörigas sjuklighet och psykiska reaktioner. S.
22. Barn och döden. S.
23. Avgifter i staten – nuläge och utvecklingsmöjligheter. B.
24. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. A.
25. Nya namnregler. Ju.
26. Sjukvårdens inre organisation – en idépromemoria. S.
27. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Bilagedel. A.
28. Barnolycksfall. S.
29. Lotterier och spel. H.
30. Lotterier och spel. Bilagor. H.
31. Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter. Kn.
32. Fastighetstaxering 81. B.
33. Fastighetstaxering 81. Bilagor. B.
34. Bilarna och luftföreningarna. Jo.
35. Rationellare girohantering. E.
36. Konsumenttjänstlag. Ju.
37. Aktivt boende. Bo.
38. Lagerstöd. A.
39. Vattenkraft och miljö 4. Bo.
40. Malmer och metaller. I.
41. Barnen i framtiden. S.
42. Vår säkerhetspolitik. Fö.
43. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Jo.
44. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 1–8. Jo.
45. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 9–13. Jo.
46. Koncernbegreppet m. m. Ju.
47. Dokumentation och statistik om högskoleutbildning. U.
48. Arbetstiderna inför 80-talet. A.
49. Grundlagsskyddad yttrandefrihet. Ju.
50. Huvudmannaskapet för specialskolan. U.
51. Öst Ekonomiska Byrån. H.
52. Viltskador. Jo.
53. Nytt skördeskadeskydd. Jo.
54. Hushållning med mark och vatten 2. Del I. Överväganden. Bo.
55. Hushållning med mark och vatten 2. Del II. Bakgrundsbeskrivning. Bo.
56. Steg på väg. . . A.
57. Barnomsorg – behov, efterfrågan, planeringsunderlag. S.
58. Barnomsorg. Redovisning av särskilda undersökningar. S.
59. I livets slutskede. S.
60. Bidrag till folkrörelser. Kn.
61. Förynelse genom omprövning. B.
62. Kooperationen i Sverige. I.
63. Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m. m. Ju.
64. Ny utlänningslag A.
65. Ny plan- och bygglag. Del I. Bo.
66. Ny plan- och bygglag. Del II. Bo.
67. Svensk sjöfartspolitik. K.
68. De allmänna advokatbyråerna. Ju.
69. Nya vyer. Datorer och nya massmedier – hot eller löften. U.
70. Tandvård i fred för värnpliktiga. Fö.
71. Handläggningen av anmälningar mot polispersonal. Ju.
72. Rationalisering och ADB i statsförvaltningen. B.
73. Krigets lagar. Fö.
74. Serviceföretagen – vägar till utveckling. H.
75. Polisen i totalförsvaret. Ju.
76. Ny hemförsäljningslag. Ju.
77. Hemslöjd-kulturarbete, produktion, sysselsättning. I.

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. [4]
1975 års polisutredning. 1. Polisen. [6] 2. Polisen i totalförsvaret. [75]
Konkurs och rätten att idka näring. [13]
Nya namnregler. [25]
Konsumenttjänstlag. [36]
Koncernbegreppet m. m. [46]
Grundlagsskyddad yttrandefrihet. [49]
Barnets rätt 2. Om föräldrans ansvar m. m. [63]
De allmänna advokatbyråerna. [68]
Handläggningen av anmälningar mot polispersonal. [71]
Ny hemförsämlingslag. [76]

Försvarsdepartementet

Vår säkerhetspolitik. [42]
Tandvård i fred för värnpliktiga. [70]
Krigets lagar. [73]

Socialdepartementet

Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. [1]
Naturmedel för injektion. [2]
Tandvården i början av 80-talet. [7]
Utredningen rörande vissa frågor beträffande sjukvård i livets slutskede. 1. Anhöriga. [20] 2. Plötslig och oväntad död – anhörigas sjuklighet och psykiska reaktioner. [21] 3. Barn och döden. [22] 4. I livets slutskede. [59]
Sjukvårdens inre organisation – en idépromemoria. [26]
Barnolycksfall. [28]
Barnen i framtiden. [41]
Planeringsgruppen för barnomsorg. 1. Barnomsorg – behov, efterfrågan, planeringsunderlag. [57] 2. Barnomsorg. Redovisning av särskilda undersökningar. [58]

Kommunikationsdepartementet

Svensk sjöfartspolitik. [67]

Ekonomidepartementet

Utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten. 1. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder-bakgrund och problemanalys. [8] 2. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden – en introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. [9] 3. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagets vinster – en preliminär analys. [10] 4. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen – ideologi och verklighet. [11]
Rationellare girohantering. [35]

Budgetdepartementet

Avgifter i staten – nuläge och utvecklingsmöjligheter. [23]
1976 års fastighetstaxeringskommitté. 1. Fastighetstaxering 81. [32] 2. Fastighetstaxering 81. Bilagor. [33]
Förnyelse genom omprövning. [61]
Rationaliseringar och ADB i statsförvaltningen. [72]

Utbildningsdepartementet

Kulturhistorisk bebyggelse – värd att värda. [17]
Museijärnvägar. [18]
Dokumentation och statistik om högskoleutbildning. [47]
Huvudmannskapet för specialskolan. [50]
Nya vyer. Datorer och nya massmedier – hot eller löfte. [69]

Jordbruksdepartementet

Regional laboratorieverksamhet. [3]
Naturvårdskommittén. 1. Naturvård och täktverksamhet. [14] 2. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. [15]
Jakt- och viltvårdsberedningen. 1. Jaktvårdsområden. [19] 2. Vilt-skador. [52]
Bilarna och luftföroreningarna. [34]
Miljörisker vid sjötransporter. 1. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. [43] 2. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 1–8. [44] 3. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 9–13. [45]
Nytt skördeskadeskydd. [53]

Handelsdepartementet

Konsumentinflytande genom insyn? [5]
Lotterit utredningen. 1. Lotterier och spel. [29] 2. Lotterier och spel. Bilagor. [30]
Öst Ekonomiska Byrån. [51]
Serviceföretagen – vägar till utveckling. [74]

Arbetsmarknadsdepartementet

Sysselsättningsutredningen. 1. Ökad sysselsättning. Finansiella effekter i offentliga sektorn. [16] 2. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. [24] 3. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Bilagedel. [27]
Lagerstöd. [38]
Arbetstiderna inför 80-talet. [48]
Steg på väg. ... [56]
Ny utlänningslag. [64]

Bostadsdepartementet

Aktivt boende. [37]
Vattenkraft och miljö 4. [39]
Hushållning med mark och vatten 2. Del I. Överväganden. [54]
Hushållning med mark och vatten 2. Del II. Bakgrundsbeskrivning. [55]
PBL-utredningen. 1. Ny plan- och bygglag. Del I. [65] 2. Ny plan- och bygglag. Del II. [66]

Industridepartementet

Malmer och metaller. [40]
Kooperationen i Sverige. [62]
Hemslöjd-kulturarbete, produktion, sysselsättning. [77]

Kommundepartementet

Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. [12]
Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter. [31]
Bidrag till folkrörelser. [60]

Svensk forskning

1979:10
Svensk forskning
1979:10
Svensk forskning

1979:11
Svensk forskning
1979:11
Svensk forskning

1979:12
Svensk forskning
1979:12
Svensk forskning

1979:13
Svensk forskning
1979:13
Svensk forskning

1979:14
Svensk forskning
1979:14
Svensk forskning

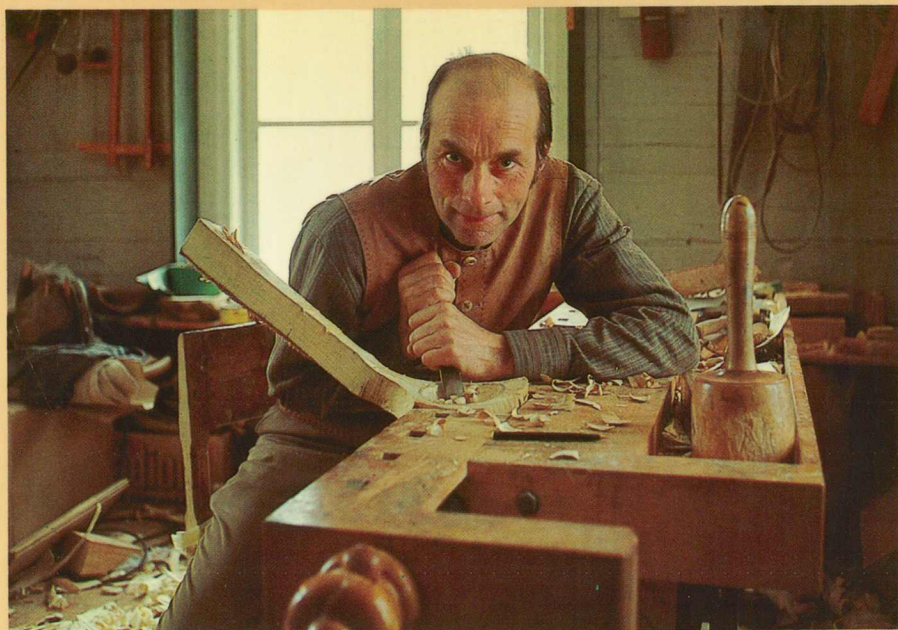
1979:15
Svensk forskning
1979:15
Svensk forskning

1979:16
Svensk forskning
1979:16
Svensk forskning

1979:17
Svensk forskning
1979:17
Svensk forskning

1979:18
Svensk forskning
1979:18
Svensk forskning

KUNGL. BIBL.
1979-11-14
STOCKHOLM

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-05102
ISSN 0375-250X